T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
DENİZ BİLİMLERİ VE
İŞLETMECİLİĞİ ENSTİTÜSÜ

BEŞERİ COĞRAFYA AÇISINDAN GEMLİK VE YAKIN ÇEVRESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

EMİN ATASOY

UYGULAMALI BEŞERİ VE İKTİSADİ COĞRAFYA BİLİM DALI

DANIŞMAN: YRD. DOÇ. DR. LEVENT EREL

İSTANBUL - 1996

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
DENİZ BİLİMLERİ VE
İŞLETMECİLİĞİ ENSTİTÜSÜ

BEŞERİ COĞRAFYA AÇISINDAN GEMLİK VE YAKIN ÇEVRESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

EMİN ATASOY

UYGULAMALI BEŞERİ VE İKTİSADİ COĞRAFYA BİLİM DALI

DANIŞMAN: YRD. DOÇ. DR. LEVENT ERFİL

ÜNİVERSİTEYE

İSTANBUL - 1996

[illegible] ve
[illegible]
Kayıt No: 337
Tasnif No:

ÖNSÖZ

Bursa'ya bağlı önemli bir ilçe merkezi olan Gemlik, nüfus bakımından ülkemizin büyük kentleri arasında yer almasa da gerek çok fonksiyonlu özelliği, gerekse yüksek nüfus artışı ile hızla gelişmekte olan önemli bir liman ve sanayi merkezidir. Turizm, liman ve sanayi faaliyetlerinin yanısıra zeytincilik ve mermerciliğin gelişmiş olduğu Gemlik'te, hızlı bir şehirleşme gözlenmektedir.

Bu şirin ilçemiz, büyük kentlere özgü karmaşık ve zengin sosyo-ekonomik yapısı ile coğrafyacılar tarafından araştırılması ve bilimsel çalışmalarla incelenmesi gereken bir şehirdir. Oysa son on yıl içinde Gemlik ile ilgili toplu ve ayrıntılı bir şehir coğrafyası çalışması yapılmamıştır. İşte bu boşluğu doldurmak amacıyla yola çıktım ve Gemlik'in kuruluşunu, tarihsel gelişimini, tarım, ulaşım ve sanayi yapısını, turizm ve liman faaliyetleri ile eğitim ve sağlık hizmetlerini kapsayan çok yönlü ve ayrıntılı bir çalışma yapmayı amaçladım.

Çok sayıda literatür, uzun araştırma ve bilgi toplama gerektiren çalışmayı hazırlamam esnasında, birçok kişi ve kuruluştan yardım ve destek gördüm. Kaynak ve bilgi toplamada, çalışma ve araştırma esnasında bana yardımcı olan ve yılların deneyimi ile bana yol gösteren, dağerli hocam Yrd. Doç. Dr. Levent Erel'e sonsuz teşekkür ederim.

Araştırma ve bilgi toplama sürecinde beni destekleyen ve bana yardımcı olan Uludağ Üniversitesi Tıp Fakültesi Halk Sağlığı Ana Bilim Dalı Pofesörü Dr. Hamdi Aytekin ve Dr. Yaşar Ekinci, Av. Ali Aksoy ve Rüstem Avcı, Gemlik Liman Başkanı Eflal Taşçılar Gemlik Belediyesi Fen İşleri Müdürü Seher Ay, Pendik Fen Dersanesi kurucusu Gülay Örsçekiç ve burada adı geçmeyen bütün yardımcı arkadaşlarıma, özellikle Gemlik Halkına teşekkürü borç bilirim

Daha önce de belirttiğim gibi, Gemlik kenti ile ilgili coğrafi çalışmalar parmakla sayılacak kadar azdır. Bu nedenle bu çalışma ile Gemlik halkının haketmediği bilgi boşluğunu doldurmuş isem ne mutlu bana...

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖNSÖZ I

İÇİNDEKİLER II

ÖZET VE ABSTRACT III

TABLOLAR LİSTESİ IV

ŞEKİL VE GRAFİKLER LİSTESİ V

FOTOĞRAFLAR LİSTESİ VI

1. GİRİŞ 1

2. DOĞAL YAPI 2

2.1 Relief ve jeomorfolojik özellikler 2

2.2 İklim ve bitki örtüsü 5

3. GEMLİK KENTİNİN KURULUŞUNDA ROL OYNAYAN FAKTÖRLER 13

3.1 Coğrafi konum ve ulaşım avantajları 13

3.2 Yerşekilleri 15

3.3 İklim özellikleri ve su kaynakları 17

3.4 Savunma ve güvenlik 18

4. GEMLİK KENTİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ 19

4.1 Kentin kuruluşu 19

4.2 Lidya-Bizans dönemi 19

4.3 Osmanlı dönemi 21

5. NÜFUS YAPISI VE YERLEŞME DÜZENİ 25

5.1 İlçe nüfusunun genel özellikleri 25

5.2 1892-1995 döneminde Gemlik kent nüfusunun gelişimi 28

5.3 Faal nüfus ve faal nüfusun iş kollarına göre ayrımı 32

5.4 Konut alanları ve yerleşme düzeni 34

5.5 Mahallelerin nüfus ve yoğunluk özellikleri ... 37

6. KENTSEL FONKSİYONLAR 55

6.1 Sanayi 57

6.2 Tarım 66

6.3 Turizm 70

6.4 Ulaşım 77

6.5 Ticaret 82

6.6 Eğitim 86

Sayfa

6.7 Sağlık..... 90

7. DENİZ ULAŞIMI VE LİMAN FAALİYETLERİ..... 93

7.1 Gemlik limanının özellikleri ve fonksiyonları 93

7.2 Gemlik Liman Başkanlığına bağlı olan diğer liman ve iskelelerin özellikleri ve fonksiyonları..... 100

7.3 Gemlik körfezinde deniz kirliliği..... 107

8. TARTIŞMA VE SONUÇ..... 110

KAYNAKLAR..... 114

ÖZGEÇMİŞ..... **115**

FOTOĞRAFLAR.....116 -128

ÖZET

Sanayi, tarım ve ulaşım bakımından Marmara bölgesinin en gelişmiş şehirlerinden biri olan Gemlik, Bursa iline bağlı bir ilçe merkezidir. Cumhuriyetin ilk yıllarında küçük bir kasaba görünümünde olan Gemlik, sosyo-ekonomik gelişmesi sonucu günümüzde şehirsel karakterini kazanmıştır. Zeytincilik ve turizm merkezi olan Gemlik'in uygun coğrafi konumu, ulaşım ve liman avantajı ile sanayi ve tarım potansiyeli önemli bir istihdam yaratmış, bu da kentin hızla büyümesine ve fazla göç almasına neden olmuştur. Demografik şehirleşmenin görüldüğü kentte, konut ve sanayi alanlarının hızla genişlemesi, verimli tarım sahaları ile zeytinliklerin giderek daralmasına sebep olmuştur. Sanayi ve evsel atıkların denizi kirletmesi, ayrıca kıyılardaki yoğun liman faaliyetleri deniz turizminin gelişmesini olumsuz etkilemektedir.

ABSTRACT

Gemlik, which is one of the developed towns of the Marmara regon from the point of View of industry, agriculture and transportation, is a country in Bursa. Gemlik, which was a rural area during the first years of the Republic, has become a city outay as a result of its socio-economic development.

Gemlik, which is a center of olive drove and tourism, the potential of the industry and agriculture have created an important empoyment with the appropriate geographic position and the advantages of transportation and the harbour and this caused the city to develop and get crowded.

In the city, where demographic formalisation is seen, since the fields of residence and industry have got widened fast, productive agriculture fields and olive gardens have decreased. Since the industrial and house wastes make the sea dirty, also the activities of the harbour by the coasts, the sea tourism is affected badly.

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo-1 Gemlik İskelesinden 1995 yılında yapılan ithalat
Tablo-2 Gemlik İskelesinden 1995 yılında yapılan ihracat
Tablo-3 Gemlik meteoroloji istasyonu sıcaklık verileri (1965-1990)
Tablo-4 Gemlik'te ortalama yağışın aylara dağılışı (1929-1990)
Tablo-5 Gemlik ilçesindeki yerleşmelerin nüfus gelişimi (1980-1990)
Tablo-6 Gemlik ilçesinin kır ve kentsel nüfusun sayısal ve oransal gelişimi ile aritmetik nüfus yoğunluğu (1927-1990)
Tablo-7 Gemlik ilçesi demografik özellikleri (1981-1994)
Tablo-8 Türkiye ve Gemlik ilçesinin karşılaştırmalı demografik özellikleri (1927-1990)
Tablo-9 Gemlik kenti nüfusu ile Türkiye'deki şehirsel nüfus miktarı (1927-1990)
Tablo-10 Gemlik ve Türkiy'deki şehirsel nüfus artış oranı (1927-1990)
Tablo-11 Gemlik kentinde nüfusun yaş gruplarına göre dağılımı (1990)
Tablo-12 Gemlik kentsel faal nüfusunun iş kollarına göre dağılımı (1994)
Tablo-13 Gemlik'te mahallelerin nüfus ve artış miktarları (1980-1990)
Tablo-14 Gemlik'te mahallelerin alanları, nüfus miktarları ve yoğunlukları (1990)
Tablo-15 Gemlik ilçesinde genel arazi dağılımı (1993)
Tablo-16 Gemlik ilçesinde tarımsal arazinin kullanılışı (1993)
Tablo-17 Gemlik kentsel kullanım alanların dağılımı (1994)
Tablo-18 Gemlik ilçesinde bitkisel üretim (1993)
Tablo-19 Gemlik ilçesinde hayvan sayısı (1993)
Tablo-20 Terme ve Armutlu kaplıcalarının özellikleri
Tablo-21 Gemlik ve çevresindeki yerleşmeler arasında trafik yoğunluğu (1990)

Tablo-22 Gemlik kentinde iş ve ticaret yerlerinin sayısal dağılımı (1994)
Tablo-23 Gemlik İlçe Milli Eğitim Müdürlüğü şube ve öğrenci sayıları (1994)
Tablo-24 Gemlik İlçe Milli Eğitim Müdürlüğü kurum ve okul sayıları (1994)
Tablo-25 Gemlik ilçesinde 12 yaş ve üzeri nüfusun öğrenim durumu (1993)
Tablo-26 Gemlik ilçesinde sağlık personelinin sayısal gelişimi (1980-1990)
Tablo-27 Gemlik ilçesinde sağlıkla ilgili bazı konut özellikleri (1980-1994)
Tablo-28 Gemlik ilçesinde yer alan genel ve özel amaçlı liman ve iskeleler
Tablo-29 1989-1994 yılları arası Gemlik liman faaliyetleri (Ton)
Tablo-30 Gemlik limanından 1994 yılında yapılan yüklemeler (Ton)
Tablo-31 Gemlik limanından 1994 yılında yapılan boşaltmalar (Ton)
Tablo-32 Gemlik körfezinde ağır metal analiz sonuçları (1987 Şubat)

ŞEKİL VE GRAFİKLER LİSTESİ

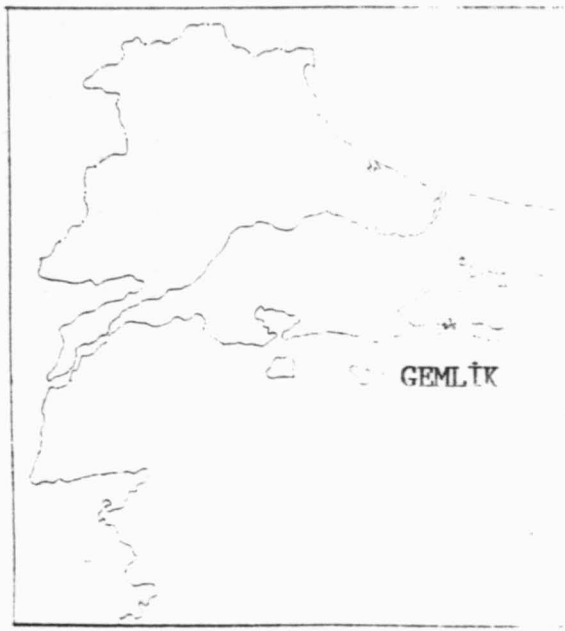
Şekil-1 Samanlı dağlarının jeomorfoloji haritası (Bilgin,1967)
Şekil-2 Gemlik Meteoroloji istasyonu sıcaklık verileri (1965-1990)
Şekil-3 Gemlik'te ortalama yağışın aylara dağılışı (1929-1990)
Şekil-4 Gemlik kenti rüzgar gülü (1965-1990)
Şekil-5 Gemlik ilçesinin kır ve kentsel nüfusunun oransal gelişimi (1927-2000)
Şekil-6 Gemlik ilçesinde nüfusun yaş gruplarına göre dağılımı (1980-1994)
Şekil-7 Gemlik ilçesinde bebek ölüm hızları (1980-1994)
Şekil-8 Gemlik, Mudanya ve Orhangazi şehirlerinin nüfus gelişimi (1927-1990)
Şekil-9 Gemlik kentsel nüfusunun 1927-2010 yılları arası nüfus grafiği
Şekil-10 Gemlik'te mahallelerin nüfus miktarları (1980-1990)
Şekil-11 Gemlik körfezinin uzunluğuna kesiti ve şematik su sirkülasyonu

FOTOĞRAFLAR LİSTESİ

1. Gemlik körfezi ve Gemlik iskelesinden genel bir görünüm.
2. Gemlik ilçe merkezinden panoramik iki farklı görünüm.
3. Gemlik kenti sahil kesimi. Üst fotoğrafta Cumhuriyet ve Orhaniye mahalleleri, alttaki ise hükümet konağı ve Tibet Hoteli.
4. 1994 yılında 826 T.C. ve 387 yabancı, toplam 1213 gemiye Gemlik limanı hizmet vermiştir.
5. Türkiye'nin ilk özel limanı olan Gemport ve liman çevresindeki sanayi tesislerinden kuş bakışı bir görünüm.
6. 100.000 m^2 açık saha ve 35.000 m^2 kapalı sahaya sahip Çimtaş fabrikası, çelik yapıların üretim ve montajında uzmanlaşmış büyük bir endüstri kuruluşudur.
7. Gemlik'teki en büyük mermer üreticilerine örnek olan Marmosan Mermer ve Granit Sanayi A.Ş.
8. 50 oda ve 110 yatak kapasiteli Atamer Turistik Tesisleri'nden bir görünüm.
9. Gemlik kentinde iki turizm belgeli hotelden biri olan Hotel Tibet.
10. Gemlik kordon boyundaki yeşil parklardan bir görünüm.
11. Yükleme amacı ile Gemlik iskelesine yanaşmış olan bir gemi.
12. Gemlik belediye binası ve çevresi.
13. Gemlik merkezi - eski ile yeni binaların iç içe girdiği, plansız yapılaşmanın bir örneği.
14. Gemlik merkez meydanından bir görünüm.
15. Liman faaliyetleri ile konut sahalarının iç içe girdiği bir şehirdir Gemlik.
16. Gemlik minibüs garajı.
17. Halitpaşa mahallesi, 3.75 hektarlık alanı ile Gemlik'in en küçük, fakat en yoğun nüfuslu mahallesi.
18. İkinci konutların yoğunlukta olduğu Cumhuriyet mahallesi, muhteşem deniz manzarasına bağlı olarak hızla büyümekte ve gelişmektedir.
19. Gemlik Suni İpek Fabrikası.

GEMLİK LOKASYON HARİTASI

1. GİRİŞ

İstanbul, Bursa ve İzmit gibi büyük sanayi merkezlerinin çekim alanı içinde yer alan Gemlik, Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde zeytincilik, gemi yapımı ve mermerciliği ile ün kazanmıştır. Bugün ise hızla sanayileşen bir liman ve turizm kenti görünümündedir. Birbirinden farklılıklar gösteren sanayi, tarım, liman ve turizm faaliyetlerinin ilçe merkezinde gelişmiş olması, renkli ve dinamik bir sosyo-ekonomik yapının en iyi göstergesidir. Bu kentsel dinamiği ve fonksiyon zenginliğini ortaya çıkarabilmek için Gemlik kentini incelemeye karar verdim. Ayrıca, bu tezin hazırlanmasındaki amacım, Gemlik kentini tanıtmak, Gemlik halkının haketmediği bilgi boşluğunu doldurmak.

Bu çalışma genel hatları ile kentin tarihsel, demografik ve sosyo-ekonomik yapısını kapsamaktadır. Ayrıca, bu çalışmada Gemlik'in tarihsel süreç içindeki gelişimi veya kentsel evriminden çok, bugünkü kentsel özellikleri, bugünkü yerleşme ve nüfus özellikleri ile bugünkü kentsel fonksiyonlar ele alınmıştır.

Zengin tarihsel geçmişi, çok fonksiyonlu ekonomik yapısıyla, hızlı şehirleşme ve renkli demografik özellikleri ile Gemlik incelenmesi gereken bir şehirdir. Fakat Gemlik tarihi, kentsel nüfus, sanayi veya liman faaliyetleri tek başına ayrı bir bilimsel çalışmada incelenebilecek genişliğe sahip konulardır. Fakat konu parçalanmasını önlemek, ayrıca toplu ve ayrıntılı bir kentsel çalışma hazırlamak amacıyla, zeytincilikten deniz kirliliğine, sanayiden turizm faaliyetlerine, tarım ve nüfus özelliklerinden eğitim ve sağlık faaliyetlerine kadar bir çok farklı konuyu toplu bir şehir çalışması içinde ele almayı daha uygun gördüm.

2. DOĞAL YAPI

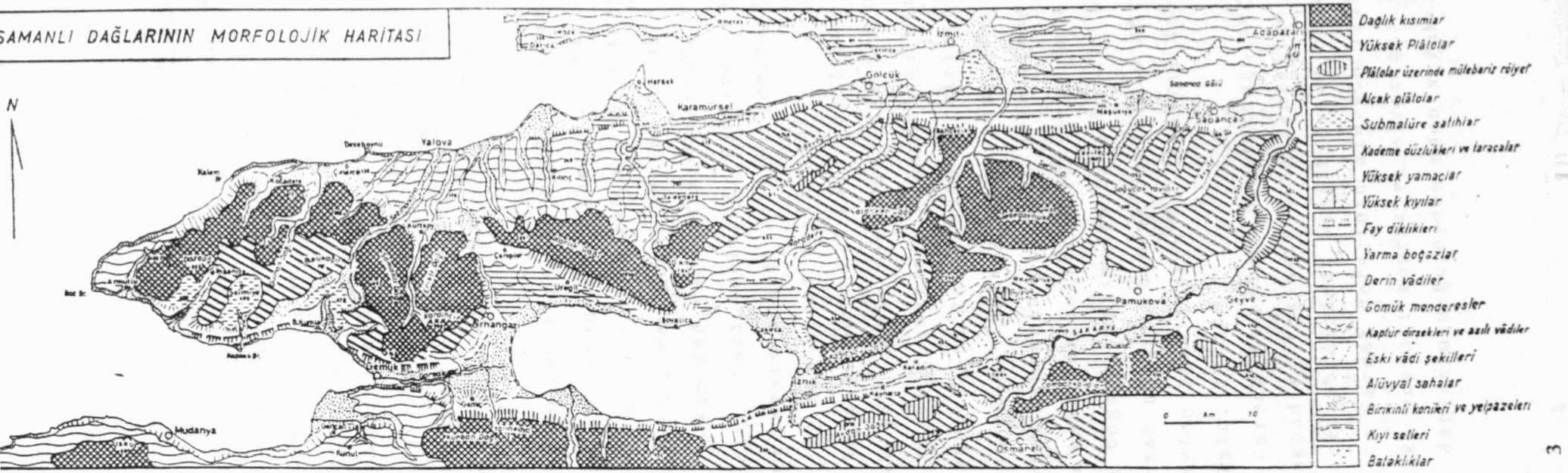
2.1 Relief ve jeomorfolojik özellikler

Kuzeyde Samanlı dağlırı, doğuda İznik göli, batıda Marmara denizi ve güneyde Mudanya-katırlı sırtları Gemlik yöresini çevreliyen en önemli fiziki yapılardır. Armutlu yarımadası, Samanlı dağları, Gemlik körfezi kıyıları, İznik gölü, Garsak boğazı ve Mudanya-Katırlı sırtlarının jeomarfolojik özelliklerini belirterek, Gemlik yöresini çevreleyen fiziki yapıları ayrı ayrı ele alabiliriz.

Kuzeyde İzmit körfezi ve güneyde Gemlik körfezi arasında yer alan Armutlu yarımadası, doğuda Yalova-Orhangazi-Gemlik arasındaki bir hatla sınırlanmakta, batıda ise Bozburuna kadar büyük bir bölümü 400 m'yi aşan horst şeklinde uzanmaktadır. Bu kısımda ilk hareket Oligosen-Miyosen arasında başlamış, fakat en önemli yükselmeye sebep olan hareketler Kuaterner başlarında görülmüştür. Yüksaelmeye ayak uyduramayan yarımadanın kuzey kısmında İzmit körfezi ve güneyde Gemlik körfezi graben şeklinde çökerken, bunlar arasında kalan kütle bir horst şeklinde yükselmiştir (Ardos, 1979).

Gemlik kentini kuzeyden çevreleyen Samanlı dağları, Orhangazi ve Bozburun arasında doğu-batı istikametinde uzanmaktadır. Bu horst kütlesinin en yüksek dorukları batıdan doğuya doğru Taz dağı (921 m), Karlık dağ (897 m), Duman dağ (915 m) ve Samanlı dağdır (867 m). Bu dağlık alanın güney kısmı vadi yoğunluğunun fazla olmayışı ve iç kısımlara sokulan vadilerin genellikle az yarılmış olması ile oldukça kütlevi bir karakter gösterir (Bilgin, 1967). Yamaçların denizle temas eden kısımları yüksek kıyılar haline geçmiş, bunların bazılarında aşınma sonucunda falezler gelişmiştir. Alçak kıyılar, vadi ağızlarında sınırlı bir alanda yer almaktadır. Kıyı ovalarında, falezler önünde ve karaya doğru ay şeklinde girinti oluşturan küçük koylarda, birikme şekillerinden plajlar yer almaktadır (Doğaner, 1992).

Kıyının jeomorfolojisi, Marmara havzasının tektonik evrimine bağlı olarak oluşmaya başlamış günümüzdeki şeklini, bu evri-

Şekil 1 : Samanlı Dağlarının jeomorfoloji haritası (Bilgin 1967'den).

min devam etmekte olan son evresinde almıştır. Deniz seviyesinin günümüzden alçak olduğu Würm ve daha eski buzul devrelerinde, güçlü akarsular tarafından, derin bir şekilde yarılan vadilerin aşağı çığırları, Frandriyen transgresyonu etkisi ile, sular altında kalarak, iç kısımlara sokulan "Ria" adı verilen dar ve derin koylar oluşmuştur (Bilgin, 1967). Boyları kısa fakat güçlü olan dereler, fazla miktarda alüvyon getirerek riaları doldurmuş, kıyı boyunca denizin de yardımı ile kıyı ovalarının oluşumunusağlamışlardır. Günümüzde kıyının en büyük ovaları Armutlu, Fıstıklı, K.Kumla ve B.Kumla eski riaların dolması ile oluşmuşlardır (Ardel, 1949).

Gemlik körfezinin güney yüzünü kaplayan ve Bursa ovasını denizden ayıran Katırlı dağı ve Mudanya sırtları doğu-batı yönünde uzanmaktadırlar. Nisbeten yüksek (1 296 m) olan Katırlı dağları, batıya doğru alçalarak zaman zaman kesintiye uğrayan tepeler zincirine dönüşür ve Kapıdağ yarımadası ötesinde kaybolur. Bu dağ ve tepeler zinciri, bazı yerlerde (Bandırma yakınındaki Karadağ) tabakalarının kemere benzer şekilde büküldüğü bir antiklinal, çoğu yerlerde ise bir horst şeklindedir.

Gemlik körfezinin 16 km doğusunda 298 km/2 yüzölçümü ile Marmara bölgesinin en büyük gölü İznik yer alır. Göl ile Gemlik körfezi arasında Paleozoyik'e ait arazinin oluşturduğu bir eşik uzanmaktadır. Bu eşik Garsak deresi tarafından yarılmıştır ve böylece Garsak boğazı oluşmuştur. İznik gölü havzası, Garsak boğazı oluşumundan önce Plehistosenin plüviyal devresinde şimdiki seviyesinden 60-65 m kadaryüselmiştir. Böylece, orta ve üst Plehistosen'e kadar Garak boğazı yarılmadan önce kapalı bir havza halinde kalmıştır. Garsak boğazı, Garsak deresinin geriye doğru aşınması ile muhtemelen Plehistosen'in Glasiyal deviresinde teşekkül etmiştir (Bilgin, 1971).

Bugün Gemlik kenti, Garsak deresinin oluşturduğu verimli ovanın kenarında yer almaktadır. Yaklaşık 2 km genişliğe sahip ve 50 m izohipsi ile sınırlayabidiğimiz Gemlik ovası batıdan doğuya gittikçe daralmakta ve Garsak deresinin alüvyon vadi tabanına dönüşmektedir. Ovadaki verimli toprak ve elverişli iklim şartları, ayrıca Samanlı dağlarının kuzeyden esen soğuk rüzgar-

lara engel olması zeytin ağacının ovayı çevreleyen yamaçlarda yöğunluk kazanmasına imkan vermiştir. Zeytincilikle birlikte ovada sebzecilik ve meyvecilik de çok gelişmiştir.

2.2 İklim ve bitki örtüsü

Gemlik ilçe topraklarının yaklaşık % 62'si ormanlarla ve % 5'i koruluk,çalılık ve makilerle kaplıdır.Armutlu yarımadasında bitki örtüsü, alçak kıyılarda vadi içlerine kadar ve yamaçlarda tahrip edilmiş olmakla beraber,yüksek kısımlarda geniş alanlar ormanla kaplıdır.Yarımadanın Gemlik körfezine bakan yamaçları, kuzey yamaçlara göre daha az yağış aldığı için,kuru ormanlar sahası içinde kalmaktadır.Ormanın hakim ağaç türü yüksek seviyelerde karaçam,aşağı seviyelerde mazı meşesi ve saçlı meşedir. (Güngördü,1985)

Ormanların bir başka elemanı da fıstık çamlarıdır.Gemlik körfezi kuzey kıyılarına bütünüyle uyum sağlamış bu ağaçlar,yoğun olarak Karacaali-Fıstıklı köyü arasında yamaçlarda yer almaktadır.

Samanlı Dağlarının koruyucu etkisiyle güney yamaçlarda ve vadi içlerinde uygun yetişme ortamı bulan makiler,kuru ormanların tahrip edilmesiyle yamaçları kaplamışlardır.Makiler arasında sayıları azalmış kızıl çamlar,kermez meşesi,mazı meşesi,menengiç yabani mersin,katır tırnağı,kocayemiş,katran ardıcı,akçakesme, delice ve laden yer almaktadır(Güngördü,1985).

Doğal çevrenin yeşil elemanları arasında yer alan zeytinlikler,doğal bitki örtüsü kaldırılarak dikilmişlerdir.1960'lı yıllara kadar kıyıdaki bütün koyları kapladığı bilinen zeytinlikler,günümüzde yapılaşmaya henüz açılmamış koyları ve yamaçları kaplamaktadır.Zeytinliklerin yükselti sınırı,doğudan batıya doğru iklimin etkisiyle azalmakla beraber,kıyıdaki zeytinliklerin tatil konutlarıyla yer değiştirmesi yüzünden,yamaçlarda makiler tahrip edilerek daha yüksek seviyeye çıkmaktadırlar.Yamaçların ve ovaların iç kısımlarını kaplayan zeytin ağaçları, yüksek kıyıyı izleyen karayolundan,esintiye göre yönlenen,gümüş renkli ışıltılı yapraklarının görsel etkisiyle, yerel çekicilik sunarlar (Doğaner, 1992).

Tablo 3. Gemlik Meteoroloji istasyonu sıcaklık verileri

(1965-1990)

Aylar	En Yüksek	En Düşük	Ortalama
Ocak	24.0	-10.0	7.3
Şubat	25.5	-7.0	7.0
Mart	29.5	-6.0	9.2
Nisan	35.0	-1.0	13.6
Mayıs	35.7	2.0	18.1
Haziran	38.6	8.5	22.6
Temmuz	40.0	12.0	24.6
Ağustas	40.6	12.0	24.5
Eylul	35.6	5.8	21.2
Ekim	33.5	2.0	16.0
Kasım	27.5	-3.5	12.2
Aralık	25.2	-9.0	8.9
Yıllık	40.6	-10.0	15.9

Tablo 4. Gemlik'te ortalama yağışın aylara dağılışı

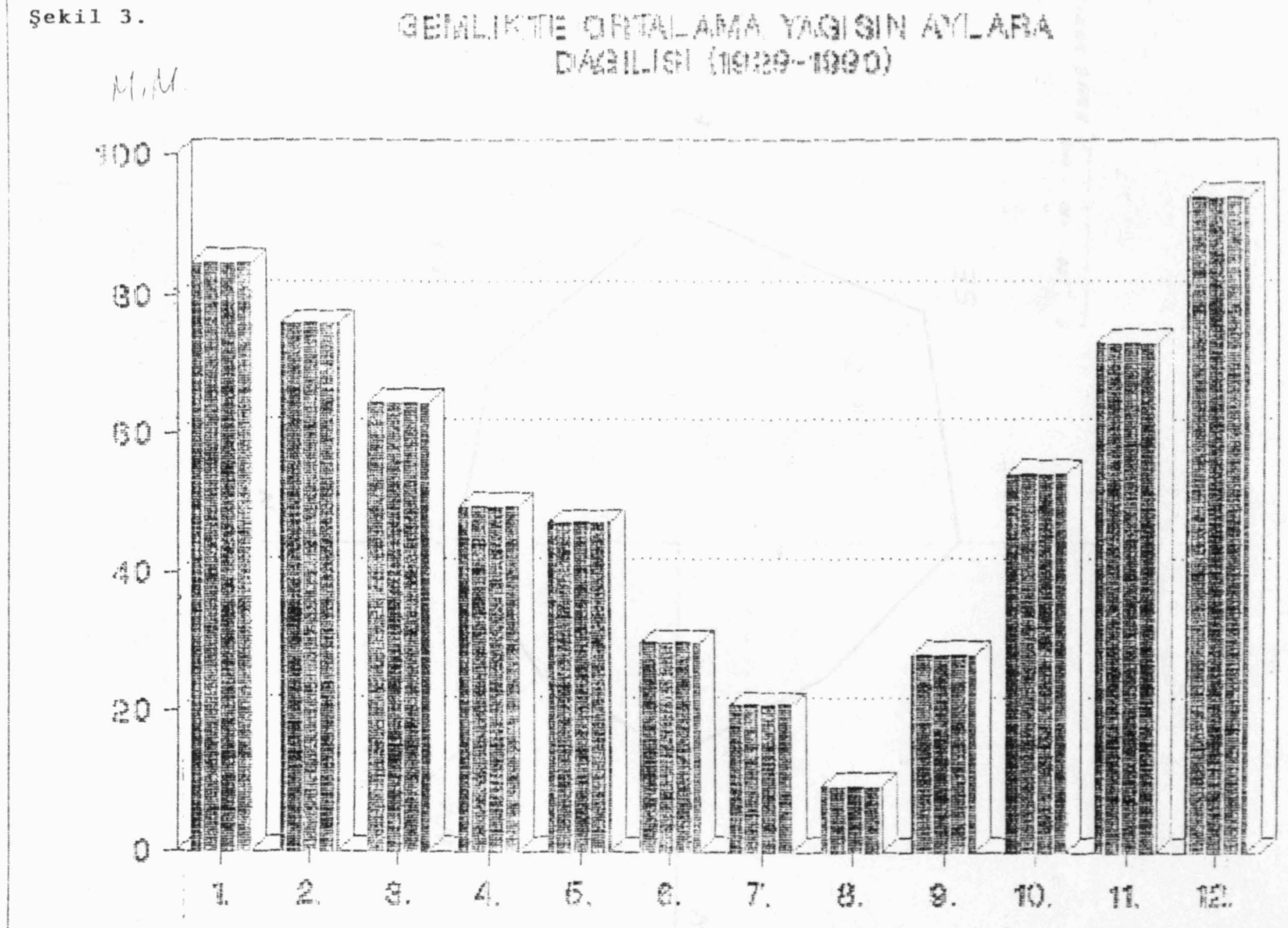
(1929-1990)

Aylar	Ortalama Yağış (mm)
Ocak	84.8
Şubat	75.9
Mart	64.2
Nisan	49.6
Mayıs	47.4
Haziran	29.9
Temmuz	21.0
Ağustas	9.3
Eylül	28.2
Ekim	54.4
Kasım	72.8
Aralık	93.9
Toplam	531.4

Şekil 2.

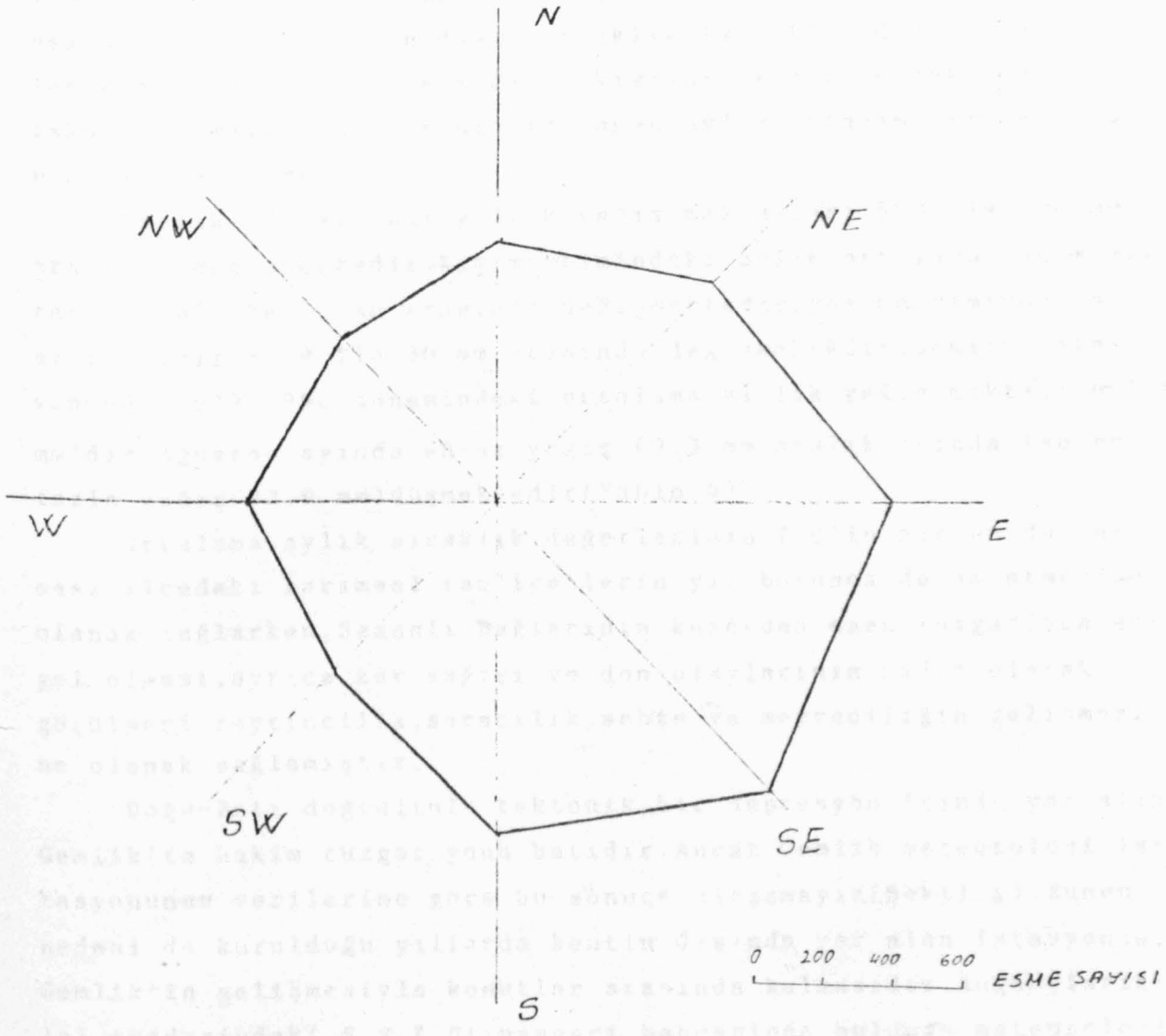
ŞEHİRLERİN MEVSİMLİK ORTALAMA SICAKLIKLARI (1960-1990)
0
5
10
15
20
25
°C

Şekil 3.

GEBALIKTE ORTALAMA YAĞIŞIN AYLARA
DAĞILIŞI (1929-1990)
M.M
100
80
60
40
20
0
1.
2.
3.
4.
5.
6.
7.
8.
9.
10.
11.
12.

Şekil 4. Gemlik kenti rüzgar gülü (1965-1990)

Yönler	N	NE	E	SE	S	SW	W	NW
Esme Sayısı	769	837	1135	1135	928	667	728	639

Yarı nemli Marmara iklimi etki alanı içinde yer alan Gemlik Akdeniz iklimi ile Karadeniz iklimi arasında geçiş sahası özelliğini taşıyan Güney Marmara bölümünde yer almaktadır.Gemlik yöresinde yazlar sıcak ve kurak,kışlar ise soğuk,fakat kar yağışları ve don olayları sıkça görülmez.Gemlik meteoroloji istasyonu verilerine göre aralık,ocak ve şubat aylık ortalama sıcaklık değerleri 7 ile 9 °C arasında:haziran,temmuz ve ağustos aylık ortalamalar ise 22 ile 25 °C arasında değişmektedir(Tablo 3).1965 1990 döneminde Gemlik meteoroloji istasyonunda kaydedilen en yüksek sıcaklık 40.6 °C,en düşük sıcaklık ise -10.0 °C'dir.Yaz aylarında sıcaklık Ege ve Akdeniz kıyıları kadar yüksek değildir, fakat kış mevsiminde de hiçbir zaman aylık ortalama sıcaklık 5 °C' nin altına düşmez.

Gemlik yöresindeki yıllık yağış miktarları 500 ile 700 mm arasında değişmektedir.Kış mevsimindeki aylık ortalama yağış miktarları 65 ile 95 mm arasında değişmektedir,yaz mevsiminde ise aylık yağışlar 9 ile 30 mm arasında değişmektedir.Gemlik istasyonunda 1929-1990 dönemindeki ortalama yıllık yağış miktarı 631.4 mm'dir.Ağustos ayında en az yağış (9.3 mm)aralık ayında ise en fazla yağış(93.9 mm)düşmektedir(Tablo 4).

Ortalama aylık sıcaklık değerlerinin 7 °C'in altına düşmemesi ilçedeki tarımsal faaliyetlerin yıl boyunca devam etmesine olanak sağlarken,Samanlı Dağlarının kuzeyden esen rüzgarlara engel olması,ayrıca kar yağışı ve don olaylarının nadir olarak görülmesi zeytincilik,seracılık,sebze ve meyveciliğin gelişmesine olanak sağlamıştır.

Doğu-Batı doğrultulu tektonik bir depresyon içinde yer alan Gemlik'te hakim rüzgar yönü batıdır.Ancak Gemlik meteoroloji istasyonunun verilerine göre bu sonuca ulaşamayız(Şekil 4).Bunun nedeni de kurulduğu yıllarda kentin dışında yer alan istasyonun, Gemlik'in gelişmesiyle konutlar arasında kalmasıdır.Bugün,İstiklal caddesindeki S.S.K.Dispanseri bahçesinde bulunan meteoroloji parkının yüksek binalarla çevrili olması,doğru sonuçlar elde edilmesini önlemektedir.

Rüzgar yönleri ve hızları,yat turizmini etkilemektedir.Yatlar sert rüzgarlardan etkilenmekte ve demirlemek için,rüzgara

karşı korunmalı koyları seçmektedirler.Samanlı dağları ile kuzey rüzgarlarından korunan Gemlik körfezi,batı rüzgarlarına açıktır.Yıllık ortalama rüzgar hızı 3.2 m/sn,en kuvvetli esen batı rüzgarları yılda ortalama 8 m/sn hızla esmektedir.Koyların büyük bir kısmı batı rüzgarlarına açık olduğundan batı rüzgarlarının hızı fazla olduğu günlerde,batı rüzgarlarına karşı korunmalı olan Derin Burun-Narlı arasındaki koylar, yatların demirlemesi için uygundur(Doğaner,1992).

Deniz turizmini etkileyen güneşlenme süresi,Marmara Denizi kıyılarında yılda 2200 saat,yaz mevsiminde güne 10-11 saattir.Deniz suyu sıcaklığı Marmara Denizi kıyılarında 4 ay,20 C 'nin üzerindedir(Haziran-Eylül).Bu iklim özellikleriyle Gemlik körfezi kıyılarında Deniz turizmi mevsimi yılda 4 ay ile sınırlanabilir, fakat dinlenmeyi seçenler için,ortalama hava sıcaklığının 15 C' nin üzerinde olduğu Mayıs-Ekim arasında 6 ay uygun sayılabilir (Doğaner,1992).

3. GEMLİK KENTİNİN KURULUŞUNDA ROL OYNAYAN FAKTÖRLER

Türkiye ve Dünya'daki bütün şehirlerin kuruluş ve gelişmelerinde fiziki ve beşeri faktörlerin karşılıklı etkileşimi büyük rol oynar. Yer şekilleri, zemin tabiatı, toprak özelliği, hidroğrafya, iklim ve bitki örtüsü şeklinde sıralanma gösteren fiziki faktörler, Gemlik'in kuruluş devresinde büyük ölçüdeetkin olurken, 20.yy sonlarında ise bilim ve teknolojinin gelişmesi bu faktörlerin etkinliği azalmıştır.

Beşeri faktörler Gemlik kentinin kuruluşundan ziyade, gelişmesinde rol oynamıştır. Sadece Gemlik değil tüm şehirlerin gelişmesinde, insan faktörü başka bir deyişle nüfus en büyük etkendir. Sanayileşme, turizm, liman faaliyetleri ve ticaret, özellikle Cumhuriyet döneminde Gemlik'in hızla büyümesine ve aşırı nüfus çekmesine neden olan başlıca faktörlerdir. Fabrika ve iş yerlerinin artışı, zeytincilik ve liman faaliyetlerinin gelişmesi iç göçlerin artışına ve yerleşim sahalarının genişlemesine neden olmuştur. Öte yandan zaman içinde yayılma ve yoğunlaşmaya neden olarak kentin görünümünü değiştiren ulaşım ve turizm faktörü de mekan üzerinde kalıcı izler bırakan diğer beşeri faktörlerdir.

Kısacası Gemlik'in kuruluşunda rol oynayan faktörleri dört başlık altında toplayabiliriz:

1. Coğrafi konum ve ulaşım avantajları.
2. Yerşekilleri.
3. İklim özellikleri ve su kaynakları.
4. Savunma ve güvenlik.

3.1 Coğrafi konum ve ulaşım avantajları

Marmara bölgesinin Güney Marmara bölümünde yer alan Gemlik, Bursa'nın kuzeyinde Gemlik körfezinin hemen doğusunda yer almaktadır. 611 km^2lik yüzölçümüne sahip Gemlik ilçesi kuzeyde yeni Yalova ili, doğuda Orhangazi ve Yenişehir ilçeleri, güneyde Bursa merkez ilçesi, batıda ise Mudanya ilçesi ve Marmara denizi ile çevrelenmiştir.

Türkiye'nin en büyük sanayi merkezlerinin arasında, İzmit-İstanbul-Bursa üçgeni içinde yer alan Gemlik, kuzeyde Samanlı dağları ve güneyde Mudanya dağları arasında yer alan Gemlik körfezi-İznik gölü depresyonu içindeki Garsak (Karsak) deresinin oluşturduğu verimli ovada yer almaktadır. Gemlik kentinin avantajlı coğrafi konuma, ayrıca ulaşım bakımından da kilit bir konuma sahip olmasını maddeler halinde şöyle özetleyebiliriz:

A. Avrupa ile Asya arasındaki köprü durumundaki Güney Marmara bölümünde yer alan Gemlik, Ege ile Batı Karadeniz, Trakya ile İç Batı Anadolu, İstanbul ile İzmir'i bağlayan yolların kesiştiği bir mekanda yer almaktadır.

Güney Marmara bölümünde ulaşım ağının esasını oluşturan ana yolların bir kısmı Antik çağda da kullanılan güzergahları takip etmektedir. Antik çağın Bitinyasında Kadıköy'den başlayan bir ana yol güzergahı, İzmit körfezinin kuzey sahillerini kat eterek İzmit'e (Nikomedia) varmaktaydı. Burada ikiye ayrılan yolun biri doğuya, diğeri ise güneye doğru gitmektkeydi ki İzmit'ten güneye ayrılan yol körfezin güney kıyısını takip ederek, Samanlı dağlarını aşmakta ve İznik'e (Nicaea) ulaşmaktaydı. İznik gölünün güney kıyılarını takip ederek Gemlik'e (Kios) erişmekteydi. Antik çağda kullanılan bu yol güzergahı, Roma İmparatorluğu döneminde de kullanılmıştır. Mevcut yol istikametine Bizans döneminde Laledere deltasından Orhangazi'ye oradan da Gemlik'e (Kios), daha sonra Mudanya üzerinden Bergama başta olmak üzere, Ege bölgesindeki tarihi şehirlere kadar uzanan yol güzergahı eklenmiştir.

B. Marmara denizinin doğuya doğru sokulan iki büyük körfezinden biri olan, Gemlik körfezinin bitiminde kurulan Gemlik'in kuruluşunda ve varlığını bugüne kadar sürdürmesinde denizin ve deniz ulaşımının oynadığı rol inkar edilemez. Gemlik, Marmara denizi ve İstanbul boğazı yoluyla Karadeniz, Çanakkale boğazı vasıtasıyla da Ege ve Akdeniz ülkeleriyle bağlantılıdır. Bu özelliği sayesinde, kurulduğu tarihten itibaren denizcilik açısından haklı bir öneme sahip olmuştur. Çanakkale ve İstanbul boğazlarının yakınlığı, ilçelerin uzun deniz kıyısı ve İstanbul, Bandırma İzmit gibi büyük limanlara yakınlığı Gemlik limanının ithalat-ih-

racat ilişkilerini, denizyolu taşımacılığını ve diğer bölgelerle ulaşım bağlantılarını olumlu etkilemektedir. Bu nedenle Gemlik hem karayolu hem de denizyolu ulaşımı bakımından avantajlı sayılmaktadır.

C. Türkiye'nin ticari ve sanayi faaliyetlerinin yarısından fazlası Marmara bölgesinde gerçekleşmektedir. Gemlik kentinin İstanbul, Yalova, Bursa, İzmit ve Orhangazi gibi sanayi ve ticaret merkezlerine yakınlığı ve kolay ulaşım bağlatıları kurabilmesi, bu kentin karayolu ve denizyolu yük ve yolcu taşımacılığında önemli bir kavşak noktası olmasını belirlemiş. Aynı zamanda Gemport, Çimtaş, BP, Azot sanayi ve Borusan gibi liman ve iskelelerin hinterlandının genişlemesi ve liman faaliyetlerinin yoğunlaşmasıyla ilçedeki ticari, sanayi, ulaşım ve diğer ekonomik faaliyetler daha da canlanmıştır.

D. Gemlik ilçesinin uygun coğrafi konumuna bağlı olarak ilçe topraklarında birçok yol ve ulaşım güzergahı kesişmektedir. Kuzey-güney istikametinde en yoğun karayolu Avrupa ve Balkanlardan gelen ve İstanbul'u Bursa, Balıkesir veİzmir'e bağlayan devlet karayoludur. Bu karayolu Ege ve Batı Anadolu'nun İstanbul Trakya ve Avrupa ile bağlantısını sağlamaktadır. Bu nedenle Gemlik kenti için 575 nolu Bursa-Yalova devlet karayolu transit karakter taşımaktadır.

E. Gemlik'ten kuzeybatı istikametine uzanan Gemlik-Narlı-Armutlu karayolu özellikle yaz aylarında turizm faaliyetlerinin yoğunluk göstermesine bağlı olarak büyük bir işlevlik kazanmaktadır. Bu güzergahın yetersizliğine bağlı olarak paralel yeni bir karayolu inşa edilmeye başlanmıştır.

F. Bugün Gemlik kenti ve ilçesi demiryolu ve havayolu ulaşımı bakımından tümüyle yoksun. Denizyolu yük taşımacılığı gelişmiş fakat denizyolu yolcu taşımacılığı bakımından yetersiz, düzensiz ve değişken tarifelidir.

3.2 Yerşekilleri

Yerşekilleri, yükseklik, eğim, bakı, toprak ve bitki örtüsü

bir yerleşmenin kuruluşunda ve gelişmesinde en önemli fiziki faktörlerdir. Gemlik kentinin kuzeybatısında uzanan Kumla caddesi çevresi Gemlik'in ilk kuruluş yeridir. Samanlı dağlarının güney eteklerinde, ovaya hakim, çevreden gelebilecek tehlikelere karşı savunması kolay, deniz seviyesinden 35-40 myükseklikte bir mevkide kurulan Gemlik, Garsak deresinin oluşturduğu verimli ovanın kenarında yer almaktadır. Ayrıca Samanlı dağlarının güney eteklerindeki gür su kaynakları ile ovanın kuzey ve güneyinden geçen fay hatları boyunca yüzeye çıkan sıcak su kaynakları da yer seçiminde ve kentin kuruluşunda etkili olmuştur. Ayrıca yer seçimi ve kuruluşunda etkili olan diğer bir faktör de tarıma elverişli, verimli alüvyal topraklarla örtülü bir ovanın varlığıdır.

Gemlik körfezi-İznik gölü depresyonu içinde yer alan Gemlik, Garsak deresinin taşımış olduğu malzemeleri körfezin doğu kısmına doldurmasıyla oluşturduğu ovanın kenarında yer alır. Yaklaşık 2 km genişliğe sahip ve 50 m izohipsi ile sınırlayabileceğimiz Gemlik ovası, batıdan doğuya gittikçe daralmakta ve Garsak deresinin alüvyon vadi tabanına dönüşmektedir. Üçgen biçimli bu verimli ovada çok çeşitli tarımsal ürünlerinin yetiştirilebilmesi, verimli topraklar ile elverişli iklim şartlarının bir sonucudur. Yıllık ortalama yağışların 600 mm'nin altına düşmemesi, ortalama aylık sıcaklıkların 7 C'nin üzerinde olması, donlu ve karla örtülü gün sayısının önemsiz olması Gemlik ovasında tarımsal faaliyetlerin yıl boyunca devam etmesine olanak sağlamıştır. Ayrıca Samanlı dağlarının kuzeyden esen soğuk rüzgarlara engel olması zeytin ağcının ovayı çevreleyen yamaçlarda yoğunluk kazanmasına imkan vermiştir.

Lidya, Roma, Bizans, Selçuklu ve Osmanlı döneminde zenginliği, güzelliği ve verimliliğinden hiçbir şey kaybetmeyen Gemlik ovası, son yıllarda ilçe merkezinin hızla büyümesi sonucunda konutların, fabrikaların, yolların ve gecekondulaların "işgali" altında kalmıştır. Bugün Gemlik ovasının sadece doğu kesimleri konut istilasından kendini kurtarabilmiştir. Fakat şehrin hızlı nüfüs artışı sonucunda, önümüzdeki 10-15 yıl içinde çarpık kentleşme ve betonlaşma sonucu ovanın diğer kesimleri de konutlarla

işgal edilecektir. Bunun önlenememesinin sebebi ise Gemlik Kentinin büyümesine imkan vermeyen kuzeydeki Samanlı ve güneydeki Mudanya dağları ile batıdaki Marmara denizidir.

3.3 İklim özellikleri ve su kaynakları

Gemlik kenti Karadeniz ve Akdeniz iklimi arasında geçiş özelliği gösteren Marmara ikliminin etkisi altındadır. Kışlar Akdeniz iklimine göre daha serin, yaz kuraklığı ise Akdeniz kıyılarındaki kadar belirgin değildir. Yıllık yağış miktarı 500 ile 700 mm arasında değişmektedir. Yaz aylarında sıcaklık Akdeniz bölgesi kadar yüksek değildir, fakat kış mevsimindede hiçbir zaman aylık sıcaklık ortalamaları 7 °C altına düşmez. Akdeniz'e göre bağıl nem ve bulutluluk yüksek, buharlaşma ve kuraklık ise daha azdır. Kısacası yarı nemli Marmara iklimi, Akdeniz ile Karadeniz iklim tipleri arasında geçiş özelliği taşımaktadır. Gemlik Meteoroloji İstasyonuna göre kış mevsiminde ortalama aylık sıcaklıklar 7 ile 9 °C arasında değişmektedir. Yaz mevsiminde aylık ortalama sıcaklıklar ise 22 ile 25 °C arasında değişmektedir. Minimum yağış Ağustos, maksimum yağış ise Aralık ayında düşmektedir. Genelde yıllık ortalama yağışlar 550 ile 700 mm arasında değişmektedir.

Gemlik'te yıllık sıcaklık ortalaması 15.9 °C'dir, yıllık ortalama yağış miktarı ise 631.4 mm'dir. Yalova'da ise yıllık ortalama sıcaklık 14.2 °C, yıllık yağış miktarı da 730.7 mm'dir. Yalova ve Gemlik arasındaki sıcaklık ve yağış farklarına Samanlı dağları neden olmaktadır. Gemlik'i kuzeyden gelen soğuk hava kütlelerinden koruyan doğu-batı doğrultulu Samanlı dağları, Gemlik'te sıcaklığın düşmesini önleyen doğal bir engel oluştururken, yağışların dağın kuzey yamaçlarına düşmesi ile de Yalova'dan daha az yağış almasına yol açmaktadır.

İyon, Bizans, Roma ve Osmanlı döneminde zeytini, gemileri ve şifalı sularıyla meşhur Gemlik'in kuruluşunda ve gelişmesinde elverişli iklim koşullarının önemi inkar edilemez. Örneğin kar yağışlarının ve donlu günlerin az olmasına bağlı olarak zeytin ağaçları yaygınlık kazanmıştır. Yaz aylarındaki yüksek sıcaklık-

lara bağlı olarak deniz turizmi hızla gelişmiştir.

Hidrolojik yapı ve su kaynaklarının dağılışı ve özellikleri yerleşmelerin yer seçiminde göz önüne alınması gereken başka bir kriterdir. Samanlı dağlarının yamaçlarında denize dökülen küçük dereler ve dağın eteklerindeki gür su kaynakları Gemlik'in kuruluş yerinin seçiminde önemli rol oynamıştır.

Tektonik bir çukurluk olan Gemlik körfezi ve İznik depresyonun kuzey ve güney kısımlarında fay hatları bulunmaktadır. Bu kırık hatlardan yüzeye çıkan sıcak su kaynakları da kent yerinin seçiminde etkili olmuştur. Ovanın güneyindeki Gemlik kaplıcasının 37 °C sıcaklığındaki şifalı suları İyonluları, Bizanslıları ve Romalıları buraya çeken önemli faktörlerden biridir. Ayrıca önemli bir tatlı su potansiyeline sahip İznik gölü ile Garsak deresinin mevcudiyeti kentin yer seçiminde etkili olan başka bir etkendir. Tarım potansiyeli yüksek olan Gemlik ovasının yerüstü ve yeraltı su kaynakları bakımından zengin olması, kentin kuruluş ve gelişmesinde önem taşıyan diğer bir faktördür.

3.4 Savunma ve güvenlik

İlkel insanlar mağra ve taş devirlerinden beri oturma ve yaşama yerlerini seçerken, gelebilecek tehlikelere karşı can ve mal emniyetlerini sağlayabilecekleri, kendilerini kolayca savunabilecekleri yerleri tercih etmişlerdir. Gemlik'in ilk kuruluş yerinin de bu özelliklere sahip olduğu görülmektedir. Batıdan Marmara denizi, doğudan İznik gölü, kuzey ve güneyden dağlar ile çevrelenmiş olan Gemlik, savunma ve güvenlik bakımından elverişli bir özel konuma sahiptir. Kuzeydeki Samanlı dağları ve güneydeki Mudanya sırtları bu yönlerden gelebilecek tehlikelere karşı doğal bir engel oluşturmaktadırlar. Gemlik körfezinin hemen doğusunda kurulmuş eski Gemlik ilk kuruluş yerinin, denizden 35-40 m yüksekte olması, denizden gelebilecek tehlikelere karşı Gemlik'i korumaktadır. İznik gölünden kaynağını alan Garsak deresi güneyden gelebilecek herhangi bir saldırı karşısında küçük de olsa bir doğal engel oluşturmaktadır.

4. GEMLİK KENTİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ

4.1 Kentin kuruluşu

Gemlik ve çevresinin tarihi oldukça eski ve karışıktır. Kentin kuruluşu ve ilk ismi ile ilgili yansıtılanlar, daha çok mitolojik ögeler içerir ve söylençeseldir. Avusturyalı ünlü tarihçi Hammer (1774-1856) kentin kuruluşunu Argonatlar efsanesine bağlayarak M.Ö. 1390 yılıyla tarihlendirmektedir. Strabon "Coğrafya" adlı eserinde Gemlik'in bir Yunan kavmi olan Argonatların Kolkis (bügün Gürcistan'daki Kolhida bölgesi) ülkesine yaptıkları sefer esnasında, bu seyahatte bulunan Kios tarafından M.Ö.1390 yılında kurulduğundan bahsetmektedir. Osmanlılarda Hüdavendigar vilayetine (Bursa'ya) bağlı Kios'un kuruluş tarihinin yine M.Ö. 1390 olarak kabul etmektedirler.

"Ege ve Yunanlı Tarihi" adlı eserinde ise A.M.Mausel Gemlik'in kuruluşu hakkında şu bilgileri vermektedir:

"Miletoslulların Yunanistan şehirlerinden daha geç olarak ancak M.Ö. 670 yılına doğru kolonizasyon hareketlerine katıldıkları, fakat Ege bölgesini meşgul bulduklarından daha uzaklara Marmara ve Karadeniz kıyılrına uzanmak zorunda kaldıkları; ilk önce Çanakkale boğazında Sestos'un karşısında Abidos'u (Aydos) meydana getirdikten sonra, Kyzikos (Balkız) ve Kios (Gemlik) kolonilerini kurmuşlardır."

R.Stewig tarafından hazırlanan Batı Anadolu şehirlerinin toplu yerleşme bakımından görünüşleri ve dağılışlarını gösterdiği haritada Gemlik'in ikinci Yunan kolonizasyon hareketi esnasında kurulduğu doğrulanmmaktadır. Sonuç olarak (Tarihsel kanıtlarla saptanabildiği kadarıyla) Kios (Gemlik) büyük olasılıkla bir Miletos kolonisi olarak M.Ö. VII. yüzyılda kurulmuştur.

4.2 Lidya-Bizans dönemi

Gemlik kenti, Lidya kralı Giges döneminde Lidya'nın egemenlik alanı kapsamına girmiş, ancak Kimmerlerin önderi Tuktames'in M.Ö. 652'de Giges'i yenilgiye uğratması üzerine bir süre de

Kimmer egemenliğinde kalmıştır. M.Ö. 561 yılında Lidya kralı Krezüs (Kroisos), pekçok koloni kenti gibi Kios'u da egemenlik alanı içine almıştır. Ancak M.Ö. 546'da Pers kralı Kyros II, Kroisos'u yenilgiye uğratarak Anadolu'nun büyük bölümünü ele geçirince Kios (Gemlik)'da Pers egemenliğini tanımak zorunda kalmıştır. Kios çevresindeki Pers egemenliği M.Ö. 334'ten itibaren Hellenistik Çağ'ın başlamasıyla sona ermiştir.

İznik yöresine M.Ö. VII.yy yerleşen Bitinyalılar döneminde kral I. Prusias kentin Kios olan adını değiştirerek kendi adını verdi. Ancak o tarihte Prusa (Bursa)'dan ayırt edebilmek için Gemlik'e Prusias and Mare (Sahil Bursası) denildi.

M.Ö. III.-II.yy'da Kios İskender İmparatorluğunun sınırları içinde kaldı. Bütün Bitinya gibi Gemlik de M.Ö. 74 yılında kral Nikamedes IV'in vasiyeti gereği Roma'ya katılmış. Roma İmparatorluğunun 395'te ikiye ayrılması üzerine de Bizans İmparatorluğu sınırları içinde kalmıştır. Bizans döneminde önemli bir liman kenti olan Gemlik, zeytincilik ve ipekböcekçiliği merkezi olarak gelişti.

Bizans İmparatorluğunun önemli bir ipekçilik ve gemi yapım merkezi olan Gemlik, Konstantinopolis (İstanbul) üzerine yönelen İslam-Arap akınları sırasında iki yıl süreyle (716-718 yılları arasında) Arap egemenliğinde kalmıştır. İznik Türk Devleti'nin kuruluşu sırasında Selçukluların egemenliğine geçen Kios (Gemlik)'un bir gemi yapım merkezi olarak önem kazandığı görülmektedir. Anadolu'daki ilk Türk donanmalarından birinin yapım çalışmalarına 1087 yılından itibaren Kios'ta başlanıldığı bilinmektedir. Ebul Kasım'ın başlattığı bu donanma yapım girişimi, Bizans'ı büyük ölçüde telaşlandırmıştır. Kentin "Gemlik" adının da bu dönemden kaldığı sanılmaktadır. Selçuk Türkleri'nin Kios'a verdikleri "Gemilük" adının, zamanla "Gemlik"e dönüştüğü öne sürülmektedir. Haçlı seferleri döneminde Gemlik şiddetli çatışmalara sahne olmuş, ayrıca Hristiyanlarca bir askeri üs olarak kullanılmıştır.

Gemlik kalesi Osmanlılar'ın ünlü komutanları Kara Timurtaş'la Akça Koca'nın kuşatmalarına karşı direnmiş, ancak İznik'in alınışından 4 yıl sonra (1334 yılında) Kara Ali Bey'in ısrarlı

kuşatması sonucunda fethedilmiştir. Gemlik'in fethinden 4 yıl sonra da Armutlu Osmanlılar tarafından fethedildi.

Sonuç olarak Orhan Bey döneminde 1334'te Osmanlı denetimine giren Gemlik, kısa süre Timur'a bağlı kuvvetlerin işgali altında kalmış. II. Murad döneminde kesin olarak Osmanlı topraklarına katılmıştır.

4.3 Osmanlı dönemi

I. Murad döneminde, Gemlik'te bir deniz donanması yapımına girişilmiş ve bu iş için de Lala Şahin Paşa görevlendirilmiştir. Gemlik Osmanlı İmparatorluğunun yükselme döneminde gemi yapımcılığı, ipekçilik, zeytin, mermer, sabun ve şarap üretimi ile önem kazanmıştır.

"Osmanlı döneminde güzel ve sağlam bir limanı, tersaneye ait havuz ve el tezgahları, 1 camisi, bir medresesi, bir ortaokulu, Rumların özel kız ve erkek okulları, 3 kilisesi, 2 manastırı ile Gemlik önemli bir merkez halindedir." der eserinde Şemsettin Sami. Osmanlı İmparatorluğunun duraklama ve çöküş döneminde, ülke genelinde olduğu gibi Gemlik'te de gerileme başlamış. Fakat gemi yapımcılığının önemini koruduğu gözlenmektedir. Örneğin 1797 yılında Gemlik tersanesinde 76 toplu "Beşaretnüma" adlı bir kalyon yaptırılmış, bunu 1800 yılında "Fethiye" adlı kalyonun yapımı izlemiş. 1841'de yüzdürülen "Peyk-i Zafer" adlı savaş gemisi ile 1872'de denize indirilen "Asır" adlı yolcu ve yük gemisi de Gemlik tersanelerinde yapılmıştır. Gemlik'te tersanelerin bulunduğu alanda, Cumhuriyet döneminde Atatürk'ün önderliği ile "Sunğipek Fabrikası" kurulmuştur (1938 yılında). 1892 yılında 1 500 km^2lik yüzölçümü olan Gemlik ilçesi, Pazarköy (Orhangazi) bucağı ile 30 köyden oluşmaktaydı. 1892'de Gemlik ilçesinin nüfusu 32 611'dir. Bu nüfusun sadece 15 012'si müslümandır. O zamanki Gemlik kasabasının 9 mahallesi ve 5 147 nüfüsu olup bunların 242'si müslüman, 4 600'si Rum, 107'si Ermeni'dir. Kalan 198'i de yabancı uyrukludur. Görüldüğü gibi XIX.yy sonunda Gemlik ilçesinde müslüman nüfusun oranı sadece %46.3'tür. Fakat sadece 16 yıl sonra (1908'de) Gemlik ilçesinde müslü-

man nüfusun payı %58'e yükselmiştir.

Gemlik kentinde Rum nüfusun çoğunluğu 1923-1933 yılları arasındaki nüfus mübadelesi olayından sonra sona ermiştir. Kesin olmayan bilgilere göre Rumlar Gemlik'ten göç ettikten sonra kasabada Türk nüfusu 500-600 kişiyi aşmamaktadır. Daha sonra Vodina, Preveze, Makedonya ve Girit'ten gelen müslüman göçmenlerle, Gemlik'teki Türk nüfusu 5 000'e yaklaşmıştır. I. Dünya savaşından sonra Gürcistan, Bulgaristan ve Karadeniz bölgesinden gelen göçmenlerle Gemlik şehrin nüfus yapısı daha da renklenmiştir.

1908 yılında Gemlik ilçesinin yüzölçümü 625 km^2ye azalmış. 14 516'sı müslüman ve kalanı gayrimüslim olmak üzere 25 041 nüfusu, 32 köyü vardır. İlçede 30 000 dönüm zeytinlik, 22 000 dönüm dutluk, 30 000 dönüm tarla, 10 000 dönüm bağ, 10 000 dönüm mera ve 3 çiftlik vardır. 1908 yılında ilçede 4 000 000 kıyye zeytin üretilmiştir. Zeytinden başka 50 000kile buğday, 20 000 kile arpa, 15 000 kile yulaf, 30 000 kile mısır, 1 000 kile nohut, 3 000 kile fasulye ile 50 000 kıyye soğan elde edilerek, büyük bir bölümü ilçede tüketilmiştir. Gemlik ilçesinde o dönem içinde, üretilen ürünler arasında enginar ve ipekböceği tohumu ön sırada yer alır. Örneğin yılda yaklaşık 300 000 kutu ipekböceği tohumu elde edilerek İran ve Kafkasya dolaylarına bir bölümü de Edirne ve Selanik vilayetlerine ihraç edilmektedir. 400 000 kilo dolayında da taze koza elde edilerek, büyük bölümü ile Gemlik ve Bursa fabrikatörleri tarafından satın alınarak ipek ipliği çekilmekte, bir bölümü de kuru koza olarak Avrupa'ya ihraç edilmektedir. Ayrıca ilçede yılda ortalama 1 000 000 kıyye dolayında üzüm de üretilmektedir.

XX.yy başlarında Gemlik ilçesinde çıkartılan başlıca madenler arasında linyit, mermer, granit taşını gösterebiliriz. Örneğin Kapaklı dolayındaki Çobankaya'da granit taşı çıkartılıp buradan kaldırım için taş kesilerek Rusya ve Romanya'ya gönderilmektedir. Kökleri eski tarihlere dayanan granit ve mermer üretimi, bugün modern teknoloji ile donanımlı mermer fabrikalarında daha kaliteli ve daha verimli bir şekildi devam etmektedir.

XX.yy başlarında Gemlik sadece zeytincilik, gemicilik ve mermercilik merkezi değil arpadan mısıra, mercimekten yulafa, üzümden soğana kadar birçok tarımsal ürünün üretildiği zengin bir zirrat kasabasıdır. Bağcılık, şarapçılık ve ipekböcekçiliğin gelişmiş olduğu bu yörenin o zamanki ithalat-ihracat kapısı Gemlik iskelesidir. Bu nedenle bu iskeleden yüklenen ve boşaltılan malları sıraladığımızda XX.yy başlarındaki Gemlik yöresinin üretim ve ticareti hakkında daha fazla bilgi sahibi olabiliriz (Tablo 1-2).

Zeytincilik, ipekçilik, gemi yapımı ve mermerleriyle ün kazanmış Gemlik, Hüdavendigar vilayetinin Bursa sancağına bağlı bir kaza merkeziydi. Gemlik, Osmanlı devletinin yenilgisiyle sonuçlanan I. Dünya savaşı sonunda, 6 Temmuz 1920 tarihinde İngilizler tarafından işgal edildi. Yaklaşık bir hafta sonra İngilizler yerlerini Yunanlılara bırakmışlardır. İki yıllık Yunan işgalinden sonra 10-11 Eylül 1922 geceyarısı, Yüzbaşı Cemal Bey yönetimindeki bir Türk birliğinin (Kocaeli grubu) öncülüğünde düşmandan kurtarılmıştır. 11 Eylül 1922'de Gemlik tarihinde yepyeni Cumhuriyet sayfası açılmıştır.

Tablo 1. Gemlik iskelesinden 1905 yılında yapılan ithalat.

Urün,Cinsi	Miktar (kg)	Urün,Cinsi	Miktar (kg)
Şeker	361,699	Kara çivi	20,290
Pirinç	189,098	Susam Yağ	19,392
Demir	372,420	Mukavva Kağıdı	23,314
Kükürt	149,100	Çelik	6,385
Un	106,225	Saçma	1,590
Karfice çivisi	100,125	Kahve	15,028
Saç levha	17,064	Konyak	1,910 dizi
Çimento	33,131	Kibrit	1,440 dizi
ispirto	12,664	Gazyağ	17,560 ton
ipek tohum kutusu	27,024 ad	Buğday	1,161 kile

Tablo 2. Gemlik iskelesinden 1905 yılında yapılan ihracat

Urün,Cinsi	Miktar (kg)	Urün,Cinsi	Miktar (kg)
Zeytin	1,478,342	Peynir	51,352
Susam	8,398	Keten Tohumu	2,915
Ceviz	35,875	ipek Tohumu	9,324
Bulama	7,124	Ceviz Kütüğü	9,763
Kestane	5,762	Şarap	28,589
Uzüm	1,252	Arak Rakı	716
Ayva	4,137	Tuzlu Balık	2,750
ipek Talaşı	3,182	Karides	2,394
Krom_Çinko Cehv.	2,056,042	Çiroz Balığı	107,000 ad
Prina	188,218	Filatun ipeği	8,305

5. NÜFUS YAPISI VE YERLEŞME DÜZENİ.

5.1 İlçe nüfusunun genel özellikleri.

Gemlik kent nüfusunu ele almadan önce, ilçe genelindeki nüfusun coğrafi dağılışını ve demografik özelliklerini incelememizde yarar vardır. Bursa il sınırları içindeki (toplam 17 ilçeden) yüz ölçümü bakımından 4. sırada yer alan Gemlik, nüfus bakımından 3. sıradadır. 1990 yılındaki toplam 73 193 kişilik nüfusu ve 611 km/2'lik yüzölçümü ile Gemlik, km/2'ye düşen 128 kişi ile Bursa'nın aritmetik nüfus yöğunluğu en yüksek olan ilçesidir. Ayrıca 1980-1990 döneminde Bursa'ya bağlı bütün ilçeler arasında % 62.5'lik artışı ile Gemlik ilçesi en yüksek nüfus artışını göstermiştir.

50 237 kişilik kentsel nüfusu ile Gemlik, Bursa il sınırları içinde İnegöl'den sonra en yüksek kentsel nüfus oranına sahip ilçedir. 1980-1990 yılları arasında Gemlik ilçesindeki kırsal yerleşmelerin nüfusu sadace % 31.5 artmış, oysa ilçedeki kentsel nüfus artışı % 87.1'e ulaşmıştır. Bu hızlı kentleşmenin en önemli nedeni ise sanayileşmeye bağlı gelişen iç göçlerdir. Özellikle 1980-1995 yılları arasında ilçe merkezinde görülen hizlı nüfus artışının asıl nedeni, yüksek doğum oranı ile doğal nüfus artışı değil, Karadeniz, Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesinden göç edenler ile Balkan ülkelerinden göçe zorlanan bazı soydaş ailelerinin kente yerleşmeleri ile açıklanabilir.

İlçe sınırları içindeki yerleşmelerin özel konumu, ekonomik yapısı ve fonksiyonel özellikleri farklılık gösterdiklerinden dolayı, büyüme ve nüfus artışlarında da farklılaşmalar gözlenmektedir. Gemlik, Kurşunlu, Armutlu, Narlı, Umurbey, Küçük ve Büyük Kumla gibi belde ve turizm merkezlerinde belirgin bir nüfus artışı ve sosyo-ekonomik canlılık gözlenmektedir. Denizden ve anayollardan uzak Şükriye, Fevziye, Katırlı, Haydariye, Şahinyurdu ve Fındacık gibi dağ ve orman köylerinde ise belirgin bir nüfus azalması görülmektedir (Tablo 5).

1980-1990 döneminde Gemlik ilçesinde en büyük nüfus artışını gösteren yerleşmeler şunlardır: Kurşunlu % 124.6, Gemlik

İ.Ü. Deniz Bilimleri ve İşletmeciliği Enstitüsü Kitaplığı

% 87.1, Küçük Kumla % 80, Güvenli % 60.2 ve Armutlu % 55.2. Aynı dönem içinde Şükriye'nin nüfuzu % 26.2, Hamidiye'nin % 26.5 ve Haydariye'nin nüfusu % 23.5 oranında azalma göstermiştir (Tablo 5).

Haydariye, Şükriye, Hamidiye ve Feviye gibi dağ ve orman köylerinde, verimli tarım alanlarının olmayışı, fabrika ve iş sahalarının yokluğu, deniz ve anayollardan uzakta kalmış bu köyleardeki genç ve üretici nüfusunun kentlere göç etmesine sebep olmuştur. Bütün bu faktörlere bağlı olarak kırsal yerleşmelerin nüfusu gün geçtikçe azalmaktadır. Ayrıca Gemlik'teki nüfus artışı göçlere, kentleşmeye ve sanayileşmeye baglanırken, Küçük Kumla ve Armutlu'nun hızla büyümesinde turizm en önemli rolü üstlenmiştir. Deniz turizmi, termal turizm, tatil konutlurının yoğunlüğu yaz mevsiminde büyük bir nüfus artışına neden olmaktadır. Buna bağlı olarak deniz kıyısındaki yerleşmelerin nüfusu mevsimlere göre büyük dalgalanmalar göstermektedir. Küçük Kumlada nüfus yaz mevsiminde Gemlik'in nüfusunu aşmaktadır.

Yükseklik ve yer şekilleri ile karayolları, deniz ve sanayi merkezlerinden uzaklık, ilçedeki nüfus dağılışındaki eşitsizliği belirleyen en önemli faktörlerdir. İstanbul-Bursa karayolu çevresi, Gemlik ve Armutlu arasındaki kıyı kesimi, düzlükler ve ovalar ilçenin en yöğun nüfuslu sahalarını oluşturmaktadır. Garsak vadisinin eğimli yamaçları, Samanlı ve Katırlı dağlarının yüksek kesimleri ile ormanlık sahalar seyrek nüfuslanmıştır.

Gemlik ilçesi ile Türkiye'deki kentsel ve kirsal nüfuslarının gelişimini karşılaştırdığımızda, 1990 son nüfus sayımına göre Türkiye nüfusunun % 55.1'i kentlerde yaşarken bu oran Gemlik ilçesinde % 64'tür. Ülkemizde ilk defa kentsel nüfusun kırsal nüfusa göre üstünlük sağladığı yıl 1985'tir, oysa Gemlik ilçesinde bu olay on yıl daha önce 1975'te meydana gelmiştir. Sonuç olarak Gemlik ilçesinde görülen kentleşme olgusu hem daha erken başlamıştır, hem de Türkiye ortalamasının üstünde bir hızlaceryan etmektedir.

İlçenin demografik özelliklerini gösteren Tablo 7'yi incelediğimizde, Gemlik ilçesinde 1981'den 1994 yılına kadar olan

kaba ölüm hızı % 8'den % 4.5'e düşmüştür.Aynı şekilde kaba doğum hızı da 1981'de % 19.7'den 1994'te % 17.2'ye kadar düşmüştür.Böylece,doum oranlarındaki düşüşe paralel olarak,ölümoranlarının da azalması sonucunda 1981 yılındaki % 11.7'lik doğalnüfus artışı ile 1994 yılındaki % 12.7'lik doğal nüfus artışı arasındaki önemli bir farkın ortaya çıkmaması doğal karşılanması gerekir.Hatta 1981-1994 döneminde doğal nüfus artışında % 1'lik bir artışın olduğunu görmekteyiz.Bu küçüknüfus artışının esas sebebi doğumlar değil,yaşam koşullarının iyileşmesi ve sağlık sistemindeki gelişmelere paralel olarak ölüm oranlarındaki büyük düşüştür.

Tablo 7'yi incelediğimizde dikkatimizi çeken bir başka olay da doğal nüfus artışı ile gerçek nüfus artışı ile gerçek nüfus artışı arasındaki büyük farktır.1982'de doğal nüfus artışı % 11.7' İken,gerçek nüfus artış hızı % 43 'tür.Yani ikisi arasındaki fark % 31.3'tür.1994 yılında Gemlik ilçesinde doğal nüfus artışı % 12'7 iken,gerçek nüfus artış hızı % 52'ye yükselmiştir ve fark % 39.3'ü bulmuştur.

Bildiğimiz gibi kaba doğum oranı ile kaba ölüm oranı arasındaki fark nüfusun doğal artış hızını belirler.Örneğin 1994 yılında Gemlik ilçesindeki % 17.2'lik kaba doğum hızından % 4.5'lik kaba ölüm hızını çıkardığımızda karşımıza % 12.7'lik doğal nüfus artış hızı çıkacaktır.Fakat ilçenin gerçek nüfus artışı % 12.7 değil % 52.'dir.İşte % 52 ile % 12.7 arasındaki % 39.3'lük fark Gemlik ilçesinin fazla göç alarak nüfusunu arttırdığının en iyi kanıtıdır.İç göçlere bağlı olarak bu hızlı nüfus artışının olumsuz sonuçları Gemlik kentinde görülmeye başlamıştır.Türkiye'de büyük şehirlerin ortak hastalığı olan gecekondulaşma ve plansız kentleşme önümüzdeki yıllarda Gemlik kentinde ciddi problemlere yol açması beklenmektedir.

Son nüfus sayımı (1990) verilerini incelediğimizde, doğum, ve nüfus artışı bakımından Türkiye ortalamaları ile Gemlik ilçesi arasında önemli farklılıkların bulnduğunu görmekteyiz.1990 yılında ülkemizde ortalama kaba doğum hızı % 27.9'iken bu oran Gemlik ilçesinde sadece % 15.7'dir.Aynı şekilde Türkiye'deki ölüm hızı % 7.8'iken Gemlik'te bu oran % 4.6'dır.Sonuç olarak,

ülkemizdeki ortalama nüfus artışı % 20.1'iken bu oran Gemlik ilçesinde sadece % 11.1'dir.Aynı yıl içinde Türkiye genelindeki bebek ölümleri % 67 gösterirken,Gemlik ilçesindeki bebek ölüm hızı sadece % 30.4'tür.(Tablo 8)

Gemlik ilçesinde bebek ve çocuk nüfusunun oranı Türkiye ortalamasının altındadır.Bağımlılık oranı da Türkiye ortalamasının altındadır.Ayrıca çalışan (aktif)nüfus oranı ülke ortalamasının üstündedir.Bütün bu demografik örneklerşu sonuçları doğrula maktadır:

A)Turizm,zeytincilik vesanayi faaliyetlerinin gelişmiş olduğu Gemlik ilçesinde halkın yaşam standard:, gelir seviyesi,eğitim ve kültür düzeyi Türkiye ortalamasının üstünde olduğundan dolayı kaba doğum hızı ve genç nüfus oranı ülke ortalamasının oldukça altındadır.

B)Gemlik ilçesinde ekonomik yapının çeşitlilik göstermesi: turizm ve sosyo-kültürel faaliyetlerin gelişmesi:halkın gelir ve refah düzeyinin yükselmesi ve en önemlisi sağlık hizmetlerinin yaygınlaşması ve iyileşmesi soncunda,hem ortalama ömür uzamıştır hem de kaba ölüm hızı % 4'lere kadar düşmüştür.

C)Türkiye'de bebek ölüm hızı % 67'iken Gemlik ilçesinde sadece 30.4 olması ilçedeki sosyo-ekonomik,kültürel ve özellikle sağlık yapısının Türkiye ortalamasının çok üstünde olduğunu göstermektedir.

5.2. 1892-1995 döneminde Gemlik kent nüfusunun gelişimi

Daha önce Gemlik'in tarihsel gelişimi bölümünde de belirttiğimiz gibi,1892 vel908 yıllarında yapılan nüfus sayımları,Cumhuriyet döneminden önce kentsel nüfus ile ilgili bilgi veren ilk demografik kaynaklardır.Bu kaynaklara göre 1892 yılında 9 mahalleden oluşan Gemlik'in nüfusu 5 147'dir.Bunların sadece 242 'si müslüman,4 600'ü rum ve 107'si ermenidir.Bu verilere dayanarak 19 yy.'ın sonlarında kasabadaki müslümanların azınlıkta,oysa rumların çoğunlukta olduğu dikkat çekmektedir.1923-1933 yılları arasındaki nüfus mübadelesi sonucunda,kasabadaki rum nüfusunun çoğunluğu sona ermiştir.

XX.yy.başlarında Gemlik'te müslüma nüfusu 500'ü aşmamaktadır.Fakat 10-15 yıllık kısa bir dönem içinde Makedonya,Sırbistan.

Yunanistan veBulgaristan'dan gelen göçmenlerle müslümannüfusu 5000'e yaklaşmıştır.I'nci Dünya savaşından sonra Yugoslavya,Bulgaristan,Girit,Gürcistan ve son yıllarda da Karadeniz ve Güneydoğu Anadolu'dan gelen göç kitleleri ile şehirsel etnik yapı daha da zenginleşmiş ve çeşitlenmiştir.Sonuç olarak 19'ncu y.y'ın son döneminde bir rum kasabası görünümündeki Gemlik,dış veiç göçlere bağlı olarak Cumhuriyetin ilk yıllarında müslümanve türk nüfusunçoğunlukta olduğu önemli bir liman ve zeytincilik merkezine dönüşmüştür.

Bugünilçe sınırları içerisindeki tek kent yerleşmesi olan Gemlik,yine tek başına ilçe nüfusunu %65'ten fazlasını oluşturmaktadır.Önümüzdeki yıllarda kırsal nüfus oranındaki düşüş devam edecektir.Böylece 2010 yılında kentin toplam ilçe nüfusundaki payı %80'lere kadar yükselmesi beklenmektedir.

1927-1990 yılları arasındaki zaman dilimi,Türkiye'nin ilk ve son nüfus sayımları arasındaki dönemi kapsamaktadır.Bu dönem içindeki kentsel nüfus gelişimini başlıca üç devrede inceleyebiliriz.(Tablo 9)1927-1950 yılları arasındaki Birinci devrede, Gemlik büyük bir kasaba görünümü taşımaktadır.Bu 23 yıllık devrede kasaba nüfusu sadece 2500 artmıştır(1927-6050,1950-8543). 1927-1935 yılları arasında kasaba nüfusu %2.3 azalırken,1935-1940 döneminde özellikle Balkan ülkelerinden gelen göçmenlerle nüfus artışı %19'lara yükselmiştir.Fakat 1940-1945 döneminde İkinci Dünya savaşının etkisiyle nüfus artışı gerileyerek %1.1'e düşmüştür(Tablo 10).Savaş yılları sonrasında siyasal ve ekonomik atılımlara bağlı olarak doğum ve doğal nüfus artışında yükselme dörülmektedir.Örneğin 1945-1950 döneminde kasaba nüfusu %20.3'lük artış göstermiştir.Böylece 1927 yılında 6000 nüfuslu büyük bir kasaba olan Gemlik 23 yıl sonra (1950'de)8543 kişilik nüfusa ulaşarak,yavaş yavaş kentleşme dönemine yaklaşmıştır.

Kentleşme ve büyüme devresi (1950-1975) olarak adlandırabileceğimiz İkinci devrede Gemlik yavaş yavaş şehirsel görünüm kazanmaya başlamıştır.Turizm ve liman faaliyetlerininçanlanmaya başlaması, zeytincilik ve sanayinin hızla gelişmesi sonucunda ilçe merkezi iktisadi kalkınma ve endüstrileşme dönemine girmiştir. İşte bu ekonomik büyümeye bağlı olarak iş sahalarının ve

kentsel fonksiyonların artması sonucunda 1950 yılında 8 543 olan kent nüfusu 1.5 misli artarak 1975'te 20704'de yükselmiştir(Tablo 9).1950-1975 döneminde doğal nüfus artışının yanı sıra Balkanlardan ve özellikle Karadeniz Bölgesinden gelen göç dalgaları ile şehir nüfuslanmasını sürdürmüştür.Şekil 9 da görüldüğü gibi 1950-1975 devresinde kensel nüfus büyümesi gelişigüzel bir seyir içinde artış göstermektedir.Fakat 1975 yılından sonra adeta bir nüfus patlaması dikkati çekmektedir.Bu nedenle 1975-1995 yılları arasındaki Üçüncü devreyi,hızlı kentleşme ve göç alma devresi olarak tanımlayabiliriz.

Sanayi, turizm ,zeytincilik ve mermercilik merkezi olan Gemlik'in uygun coğrafi konumu ulaşım ve limanavantajı ile endüstri ve tarım potansiyeli önemli bir istihdam yaratarak kentin hızla büyümesine ve göç almasına neden olmuştur. 1975 yılında 20 704 olankent nüfusu 15 yıllık bir dönem içinde 1.5 misli artarak,1990'da 50 237'ye yükselmiştir.Son 10-15 yıl içinde ilçe merkezinin fazla göç almasına bağlı olarak,şehirsel nüfus artışı Türkiye ortalamasından daha yüksek bir düzeyde olmuştur.Örneğin 1975-1980 döneminde Gemlik'te nüfus artış oranı %29.7'iken,aynı dönemde Türkiye ortalamasında bu oran sadece %16.4'tür (Tablo 10) Aynı şekilde 1985-1990 döneminde Gemlik'te nüfus artış oranı %36.9'iken Türkiye ortalamasında şehirsel nüfus artışı %24'lerde kalmıştır.1990-2000 döneminde bu farkın Gemlik lehine daha da artması beklenmektedir.

Şekil 8 'de 1927-1990 yılları arasında Gemlik ve bu ilçeye komşu olan Mudanya ve Orhangazi şehirlerinin nüfus artışları gösterilmiştir. Bu üç kentin nüfus gelişimini karşılaştırmalı olarak incelediğimizde, 1927-1980 döneminde bu ilçe merkezlerinin büyüme ve nüfus gelişiminde belirgin bir farklılığın olmadığını, hatta küçük bir paralellik olduğunu görmekteyiz (Şekil 8). Oysa 1980 yılından sonra şehirlerin nüfus gelişimlerinde önemli farklılıkların ortaya çıktığı görülmektedir. Örneğin 1980-1990 döneminde Mudanyanın nüfus artışı % 59, Orhangazinin % 70 ve Gemlik'in nüfus artışı % 87 dir. Görüldüğü gibi bu üç komşu ilçe merkezinden en büyük nüfus artışını Gemlik gerçekleştirmiştir.

On yıllık kısa bir dönem içinde Gemlik nüfusu neredeyse bir misli artmıştır. 1980 yılında 26 846 olan kent nüfusu % 87'lik artış ile 1990'da 50 237'ye yükselmiştir. Gemlik belediyesinin yaptığı projeksiyon hedef nüfus saptamalarına göre 2000 yılında kent nüfusu 67 000'i, 2005 yılında ise 75 000'i aşması beklenmektedir (Şekil 9).

1990 Genel Nüfus Sayımına göre Gemlik kentinde 50 237 kişi ikamet etmektedir. Bunlardan 25 949'u (% 51.7) erkek ve 24 288'i (% 48.3) kadındır (Tablo 11). Kentsel nüfusun yaş gruplarına göre dağılımına baktığımızda, 0-14 yaş grubundaki tüketici çocuk nüfusu (15 949), toplam nüfusun % 31.8'ini oluşturmaktadır (Tablo 11). 15-64 yaş grubundaki üreticiler 32 337 kişilik faal nüfusu ile kentsel nüfusun % 64.3'ünü oluşturmaktadırlar. 1951 kişiden oluşan yaşlı tüketici nüfus (65 ve üstü), Gemlik nüfusunun sadece % 3.9'unu oluşturmaktadır (Tablo 11).

Bildiğimiz gibi çalışmayacak yaşta olan çocuk ve ihtiyar nüfusa bağımlı nüfus denilmektedir. Başka bir değişle bağımlılık oranı ekonomik yönden aktif olan her bin kişinin kendi dışında bakmakla yükümlü olduğu kişilerin sayısını gösterir (Başol, 1994).

$$B.O._{=} \frac{(0\text{-}14)+(65+) \text{ yaştakiler}}{(15\text{-}64) \text{ yaştakiler}} \times 1000$$

Bu formulü kullanarak yaptığımız hesaplar sonucunda 1990 yılı Gemlik kentinde Bağımlılık oranı 554'tür. Türkiye'de ortalama 667 olan bu oran kırsal yerlerde 820, kentsel yerlerde 610, Doğu Anadolu'nun kırsal yerlerinde 880'e kadar çıkmaktadır (Başol, 1994). Sonuç olarak Türkiye'de ekonomik yönden her 1000 kişi kendi dışında 667 kişiye bakmakla, geçimini sağlamakla yükümlüdür. Oysa Gemlik'te her 1000 kişi sadece 554 kişiye bakmak zorundadır. Bu örnekler Gemlik için olumlu bir demografik göstergedir. Ayrıca şehirdeki erkek nüfusunun belirgin üstünlüğü (% 51.7), ilçe merkezinin fazla göç aldığını göstermektedir.

Gemlik kentsel nüfusunun hızlı artışına şu faktörler neden olmuştur:

- Gemlik ilçe sınırları içindeki kırsal kesimden kente olan

kısa mesafeli göçler,

- Yurdumuzun özellikle Karadeniz, Doğu ve Güneydoğu Anadoludan gelen uzun mesafeli iç göçler,
- Balkan ülkelerinden gelen dış göçler,
- Kentin kendi iç dinamiği.

Sonuç olarak son 10-15 yıl içerisinde Gemlik hızlı bir şehirleşme sürecine girmiştir. Bu şehirleşme sadece dışarıdan aldığı göçler ile beslenen demogragik bir şehirleşme olmayıp, son yıllardaki turizm, liman, sanayi ve diğer sosyo-ekonomik faaliyetlerin gelişimi ile fonksiyonelbir şehirleşmedir. 21. yüzyılda bu süreç artarak devam edecektir.

5.3 Faal nüfus ve faal nüfusun iş kollarına göre ayrımı.

1985 yılı D.İ.E. verilerine göre Gemlik kentinde 36 653 kişi olan toplam nüfusun 9 726'sı ekonomik bakımdan faal durumdadır. Böylece ekonomik yönden aktif (faal) nüfus, toplam nüfusun % 26.5'ini oluşturmaktadır.

Faal nüfusun iş kollarına göre dağılımı incelendiğinde, üretici nüfusun % 35'ini tarım faaliyetlerinde çalıştığını görmekteğiz (3 400 kişi). Faal nüfusun % 27'sinin istihdam edildiği imalat sanayinde çalışan kişi sayısı 2 655 tir (Tablo 12).

Gemlik'te ulaştırma, haberleşme, liman faaliyetleri ve toplum hizmetlerinde görev yapan 1 745 kişinin faal nüfus içindeki oranı % 18'dir. Canlı bir ticaret hayatına sahip şehirde faal nüfusun % 14'dü ticaretle uğraşmaktadır. Örneğin zeytinin perakende ve toptan satışında çalışan kişi sayısı 400'ü aşmaktadır. İnşaat sektöründe çalışanlar ise % 4'lük bölümü oluşturur. Mali kurumlar, Sigorta ve tanımlanmamış faaliyetlerde bulunan 142 kişi faal nüfusun sadece % 1'ini oluşturmaktadır (Tablo 12).

Yükarıdaki verileri karşılaştırdığımızda, yörumlanması gereken bazı önemli konular üzerinde doğru taspitlerin yapılması gerekir. Örneğin Tablo 17'ye baktığımızda kentsel kullanım alanları içinde tarım sahaları sadece % 8'lik bir paya sahiptir. Oysa kentsel faal nüfusun % 35'i tarım faaliyetlerinde çalışmaktadır. 2000 yılına kadar şehirdeki çiftçi nüfusunun oranı % 28'lere kadar gerilemesi beklenmektedir. Yine de % 8'lik şehirsel kullanım alanları uzerinde kentsel faal nüfusun % 35'inin çalişması bir çelişki gibi görülmektedir. Fakat unutulmaması gere-

kir ki Gemlik'te ikamet edenlerin bir bölümü bağcılık, balıkçılık, arıcılık ve ormancılık gibi tarım kollarında çalıştıklarından dolayı, tarımla geçinen faal nüfus içinde yer almaktadırlar. Oysa bağlar, ormanlar ve deniz,kentsel kullanım sahaları içinde yer almamaktadır. Ayrıca, 1 013 hektarlık kentsel kullanım alanlarının kapladığı sahayı Belediye sınırları belirlemektedir. Belediye sınırları içinde konut, sanayi, ticaret ve liman alanları dikkatimizi çekmektedir. Oysa Gemlik halkının vazgeçilmez uğraşı olan zeytincilik ile zeytin sahaları, Belediye sınırlarının dışında kenti çevreleyen yamaçlarda ve Gemlik-K.Kumla arasındaki kıyı kesiminde yoğunluk göstermektedir. Sonuç olarak zeytin ve tarım sahalarının büyük bir bölümü Belediye sınırlarının dışında kalmasından dolayı, şehirsel kullanım alanları içinde tarım sahalarının payı % 8'lerde kalmıştır.

Kentsel faal nüfusunun 1/3'ünün tarımla geçinmesi, Gemlik gibi önemli bir liman ve sanayi kenti için oldukça ilgi çekicidir. Gemlik Belediye sınırları dışında ve çevresindeki kırsal yerleşmelerde sebzecilik, zeytincilik ve meyvecilik ile geçinen çiftçi nüfusunun bir bölümü yüksek gelir düzeyi ve kentsel yaşam özlemi sonucu ilçe merkezinde yaşamayı tercih etmişlerdir. Fakat şehirde yaşayan bu kesim zeytincilik, balıkcılık, sebzecilik gibi tarımsal faaliyetlerle geçimini sürdürmektedir. Yani kent içinde ikamet eden çiftçi nüfusu, geçimini kent dışındaki tarım sahalarından sağlamaktadır. İşte sıraladığımız bu faktörlere bağlı olarak Gemlik'teki tarımsal faal nüfus oranı yüksek, tarım sahalarının oranı ise düşük görünmektedir.

Faal nüfus dağılımını gösteren Tablo 12'i incelediğimizde sanayi sektörü tarımdan sonra Gemlik halkının ikinci önemli geçim kaynağı olduğu görülmektedir. 1985 yılında 2 655 kişinin çalıştığı imalat sanayi kentsel faal nüfusunun % 27'sini oluşturmaktadır. 1995 yılında sanayide çalışanların sayısı 3 200'u aşmıştır. Fakat sanayide çalışanların sayısı doğruyu yansıtmamakmamaktadır. Çünkü Borusan, BP, Çimtaş, Gübre Sanayi gibi büyük endünstri kuruluşlurında çalışanların bir bölümü Bursa ve Orhangazi ile Gemlik'e yakın olan Engürücük, Gençali, Cihatlı ve Kurtul gibi kırsal yerlerde ikamet etmektedir. Aynı şekilde Gemlik'

te yaşayan, fakat Bursa ve Orhangazide'ki sanayi kuruluşlarında çalışanlara da örnekler gösterilebilir.

İlçe merkezinin güneydoğusunda Royal Mermer ve Granit Sanayi, Mina Yağ Sanayi, Körfez Zeytin Yağ fabrikası, Marmosan, Kafaoğlu Sabun fabrikası gibi kuruluşlar yer almaktadır. Bu sanayi kuruluşlarının büyük bir bölümü Gemlik şehir sınırları dışında, Umurbey Belediye sınırları içinde yer almaktadır. Sonuç olarak bu endüstri sahaları 317 hektarlık Gemlik sanayi alanları içinde yer almamaktadır. Fakat bu fabrikalarda çalışanların % 80'den fazlası Gemlik'te ikamet etmektedir. İşte bu ve buna benzer faktörlere bağlı olarak, kentsel sanayi alanları ile sanayide çalışanların sayısal ve oransal dalımı pek doğruyu yansıtmamaktadır.

5.4 Konut alanları ve yerleşme düzeni

1994 yılında Gemlik'te mahallelerin kapladığı toplam alan 1 110 hektardır. Toplam on mahalleden, 631 hektarlık yüzölçümü ile Hisartepe en büyük mahalleyi, 3.7 hektarlık yüzölçümü ile de Halitpaşa en küçük mahalleyi oluşturur. Nüfus bakımından en büyük mahalle Hamidiye (15 732), en küçük mahalle ise Balıkpazarıdır (1 634 kişi). Tablo 13 ve 14'te Gemlik'de mahallelerin nüfus ve alanları gösterilmiştir.

Yüzölçümü bakımından küçük, fakat nüfus yöğunluğu çok yüksek olan Demirsubaşı, Halitpaşa ve Balıkpazarı kentin en eski mahalleleri olup ilçe merkezinin can damarını oluştururlar. İş ve ticaret alanlarının yöğunlaştığı bu üç mahallede konut sahaları gerileyerek, yerlerini ticarethane, idari ve resmi binalar, dükkan ve bürolara bırakmaktadır. Kentin güneybatısındaki Hasartepe mahallesi, sanayi tesislerin gelişmesi ile konut sahalarının azınlakta olduğu son mahalledir. Diğer bütün mahallelerde konut alanları hakim fonksiyonu oluşturmaktadır.

Gerek yerleşme dokusu, gerekse konut tipleri ve nüfus yoğunlukları açısından bir birinden farklı özellikler gösteren mahalleler aynı zamanda Gemlik'in gelişim dönemlerine ışık tutmaktadır.

Gemlik'in eski mahalleleri olanHalitpaşa, Balıkpazarı ve Kayhanın sahip oldukları antik kentleri özgü izgaralı yerleşim planları dikkat çekmektedir. Cumhuriyetten önce gayrimüslimlerin oturdukları bu mahallelerde, bir birine paralel, denize dikey inen sokakları, kıyıya paralel iki anacadde kesmektedir. Deniz etkisinin kentin iç kısımlarına kadar sokulabilmesini, denize dik inen bu sokaklar sağlamaktadır. Tamamı yapılaşmış bu izgara örüntü üzerindeki parseller mülkiyet yolu ile çok fazla bölünmüş ve parçalanmıştır. Bu bölünme sonucu bir birine bitişik olarak kıyı boyünca 3-4 m cepheli 2-3 katlı evler, Balıkpazarı, Kayhan ve Halitpaşa mahallelerinde yöğunluk kazanmıştır. Buradaki konutlarda kullanılan yapı malzemesi çeşitlilik arz etmekle berabe, taş ve ahşap malzeme ağırlık kazanmaktadır.

Deniz kenarının doldurulması ile düzenlenen, birinci kordon boyunca dizilen ve kıyıya ayrı bir güzellik katan bu evler ekonomik koşullara yenik düşmektedir. Gemlik'te arsa birim fiyatlarının en yüksek olduğu kesim içinde bulunan bu evler, yerlerini beton yapılı, 6-7 katlı apartmahlara bırakmaktadır. Böylesine dar cepheli ufalmış mülkiyet birimleri üzerine yükselen apartmanlar, deniz ile Gemlik'in iç kesimleri arasında çirkin bir beton duvarı oluşturmaktadır.

Osmanlılar döneminde Türk nüfusunun yerleştiği Osmaniye, Hamidiye, Demirsubaşı mahallelerinde taş ve ahşap malzeme ile yapılmış cumbalı evler, parke taşı döşeli dar sokaklar boyunca bir birine bitişik olarak dizilmektedir. Gerek Rumlar, gerekse Osmanlılar döneminde gelişen mahallelerde mesken yoğınluğu çok fazladır ve evler genelde bahçelerden yoksundur.

İş ve ticaret alanlarının toplandığı Demirsubaşı ve Osmaniye mahallelerinin kent merkezi çevresinde kalan kısımları haricinde, oturma alanları ile iş ve ticaret alanları birliktelik gösterir. Genellikle binaların alt katları işyeri, üst katları ise mesken olarak kullanılmaktadır.

Daha önce de belirttiğimiz gibi son yıllarda Gemlik kentindeki mesken ve oturma alanları hızla ovaya doğru yayılmaktadır. Kentsel büyümenin doğu istikametinde olması verimli tatım sahalarının gerilemesine neden olmaktadır. Osmaniye ve Ha-

midiye mahallelerinin doğu kesimlerinden başlayan bu konut istilası özellekle Karadeniz bölgesinden göçedenler tarafından yapılmış, alt yapı hizmetlerinden yoksun gecekondularla dolmaktadır. Tarım potansiyeli yüksek, verimli Gemlik ovasında başlamış olan bu gecekondulaşma ve çarpık kentleşmeye karşı,yerel idare ve Belediye yetkilileri bir an önce önlem almaları gerekir.

Yenimahelle ile Orhaniye mahallesinin kuzeydoğu kesimleri de Gemlik'te plansız gelişmenin görüldüğü bir diğer kesimdir. Eğimli yamaçlarda kurulmuş olan bu mahallelerdeki gecekondular, dik, dar ve çıkmaz sokaklar şeklinde gelişmektedirler. Plansız kentleşmenin en iyi örneği olan bu gecekondu alanlarının komşu olduğu bu zeytinlikler aleyhine gelişmesi önemli bir sorun oluşturmaktadır.

Kumla'ya doğru uzanan yol kenarında ve kooperatiflerin yaygın olduğu Cumhuriyet mahallesi, konut alanlarının gelişme gösterdiği bir diğer kesimdir. Cumhuriyet mahallesinde SSK ve Öğretmen kooperatiflerinin yanısıra Körfez sitesi, Baytaş sitesi, Deniz sitesi, Karayolları sitesi, Örnek ve Aydın sitesi gibi çeşitli memur ve yönetici tarafından yaptırılmış 6-7 katlı modern apartmanlar, Gemlik'te ikinci konutların ve kentsel gelişmenin en yoğun olduğu sahayı oluşturmaktadır. Fakat bu sitelerde yer alan yüksek betonarme binaları Gemlik kuzey kıyılarının hızla betonlaşmasına ve çirkinleşmesine sebep olmaktadır.

Kentin geneybatısındaki Hisartepe mahallesi modern siteler ile gecekonduların, tek katlı konutlar ile yüksek kooperatif apartmanların yanyana oluşturduğu karmaşık dokulu bir yerleşim bölge özelliğini taşımaktadır. Sanayi tesislerinin geniş alan kapladığı Hisartepe mahallesi 1969 yılında Hamidiye mahallesinden ayrılmıştır. Aynı mahalle sınırları içerisinde yer alan Ata mahallesini, devletin yaptırmış olduğu Afet konutları oluşturmaktadır. Mahalledeki bahçe içinde tek ve iki katlı evler çoğunluktadır. Bu evlerde genelde Gemlik ve Bursa sanayinde çalışanlar oturmaktadır.

Gemlik'te İstiklal caddesi ile bir noli caddeyi birleştiren hattın batısında yer alan konutların çok katlılığı dikkat

çekmektedir. Hamidiye mahallesinin kıyı kesimini oluşturan ikinci kordon ve Kayhan, Balıkpazarı, Halitpaşa mahalleleri boyunca uzanan Birinci kordon ile Orhaniye mahallesinin denize komşu olduğu kıyı kesimlerinde konutlar genellikle 6-7 katlıdır. Binaların çok katlı ve yüksek oluşuna, hem deniz manzarasından daha fazla yararlanabilmek arzusu, hem de bu kesimlerde arsa fiyatlarının yüksekliği neden olmaktadır. Sonuç olarak eski ve merkezi mahallelerde (Demirsubaşı, Balıkpazarı, Halitpaşa) konut ve nüfus yoğunluğunun yüksekliği dikkat çekerken, merkezden kenar mahallelere ve ovaya doğru gidildikçe konut ve nüfus yoğunluğu azalmaktadır. Fakat merkezden dışa doğru bir yoğunluk kademelenmesi tam olarak izlenememektedir. Örneğin Osmaniye ve Hamidiyenin doğu kesimlerinde konut sahaları içinde adalar şeklinde boşluklar vardır. Hatta bazı arsalar üzerinde meyvecilik ve sebzecilik yapılmaktadır.

Gemlik ilçesi özellikle 1980 yılından sonra aşırı fazla göç alması sonucunda hızlı bir nüfis artışı dönemine girmiştir. Bu hızlı nüfus artışına bağlı olarak, konut sayısında da hızlı ve plansız bir artış gözlenmiştir. Türkiyedeki büyük şehirlerin ortak hastalığı olan çarpık kentleşme ve gecekondulaşma Gemlik'te de görülmeye başlamıştır. 1980 yılında ilçedeki 10 218 olan konut sayısı, artan nüfusla birlikte 1994'te 19 369'a yükselmiştir. Fakat 1980-1994 döneminde ilçe nüfus artışı % 79'u gösterirken, aynı dönem içinde konut sayısı artışı % 90'a ulaşmıştır. İlçedeki konut sayası artışının nüfus artışından fazla olmasının en büyük sebebi yazlık olarak nitelendirdiğimiz ikinci konutların deniz kıyısında hızlı bir çoğalma göstermeleridir. Sonuç olarak yaz turizmin gelişmesine paralel olarak Gemlik körfezi kıyılarında hızlı bir yapılaşma, daha doğrusu çirkin bir betonlaşma durmaksızın devam etmektedir.

5.5 Mahallelerin nüfus ve yoğunluk özellikleri

D.İ.E. verilerine göre 1980 yılındaki Gemlik kentsel nüfusu 26 849'dan % 87'lik artış ile 1990'da 50 237'ye ulaşmıştır. 1980 yılında nüfus bakımından en büyük mahalleler olan Hamidiye ve Osmaniye, 1990 yılında da en kalabalık mahalle ünvanını

korumuşlardır. 1980 yılında nüfus bakımındar ilçe merkezinin en küçük mahallesi olan Halitpaşa'da sadece 321kişi yaşamakta iken 1990 yılında 1 922 kişilik nüfus artışı ile mahelle nüfusu 2 243 kişiye ulaşmıştır. Böylece Gemlik'in en eski mahallesi olan Halitpaşa, on yıl gibi kısa bir zaman süreci icerisinde nüfusunu % 598 arttırarak en yüksek nüfus artışı gösteren mahalle özelliğini kazanmıştır (Tablo 13). Halitpaşa mahallesinin diğer iki önemli özelliği de 3.75 hekterlık alanı ile kentin en küçük mahallesini oluşturması, ayrıca hektar başına düşen 598 kişi ile Gemlik'in en yoğun nüfuslu mahallesi olmasıdır (Tablo 14).

Yüzölçümü küçük (4.45 Ha) fakat nüfus yoğunluğu yüksek olan (441 kişi/Ha) diğer bir mahalle de Demirsubaşıdır. 1980 ve 1990 yılı mahalle nüfuslarını karşılaştırdığımızda, Demirsubaşı ilçe merkezindeki nüfusu azalan tek mahalledir (Tablo 13). Demirsubaşı'nın nüfusu 1980 yılında 3 005 kişiden 1990 yılında 1 963 kişiye azalmıştır. Kordonboyu, çaybahçeleri, otel ve rekreasyon sahalarının kıyıda yer aldığı Demirsubaşı, aynı zamanda PTT, Hükümet konağı, Ototerminal, Gümrük, Kütüphane ve Belediye binasını sınırları içinde bulundurmaktadır. Demirsubaşı aynı zamanda ticarethaneler, dükkanlar, muhasebe, doktor, avukat ve emlak bürolarının yöğunlukta olduğu bir mahalledir. Sonuç olarak, daha önce kentin çeşitli yerlerinde olan kamo, hizmet ve idari binalar ile iş, turizm ve ticaret merkezlerinin bu mahalle sınırları içinde yoğunlaşmış olması, Demirsubaşı'nda nüfus azalışının en önemli sebebidir.

Yüzölçümleri 10 hektarın altında olan Kayhan ve Balıkpazarı mahallelerinin 1990 nüfusları,sırası ile 2 332 ve 1 634 kişidir. 1980'den 1990'a kadar Kayhan'ın nüfusu % 70, Balıkpazarı'nın nüfusu da % 35 artmıştır. Kentsel nüfusunun % 8'ini barındıran bumahallelerin nüfus artışları % 87 olan ortalama kentsel nüfus artışından daha düşük bir seir göstermektedir. Ayrıca Kayhan ve Balıkpazarı mahallelerinin nüfus yoğunlukları hektar başına 200 kişiden fazladır. Böylece Halitpaşa ve Demirsubaşı'ndan sonra bu iki mahalle kentin en yoğun nüfuslu sahalarını oluşturmaktadırlar (Tablo 14).

Osmaniye, Hamidiye ve Orhaniye mahalleleri hektar başına

100-200 kişi nüfus yoğunluğuna sahiptirler. Osmaniye ve Hamidiye mahalleleri tek başına Gemlik nüfusunun % 59'unu oluşturmaktadırlar. Bu iki mahallelenin 1980-1990 yılları arasında tek başına gösterdikleri nüfus artış miktarı yaklaşık 14 000 kişidir. Aynı dönemde toplam kent nüfusunun 23 388'lik artış gösterdiğini dikkate aldığımızda Hamidiye ve Osmaniye mahallelerinin nüfus açısından önemi daha da artmaktadır. Ayrıca bu iki mahallenin nüfus ve konut yoğunluğu batıdan doğuya veya denizden ovaya doğru azalmaktadır.

Cumhuriyet, Yenimahalle ve Hisartepede nüfus yoğunluğu hektar başına 100 kişiden az olduğundan dolayı kentin en seyrek nüfuslu mahallelerini oluşturmaktadırlar. Yüksek betonarme binalardan oluşan siteler ile modern kooperatiflerin yoğunluk kazandığı Cumhuriyet mahallesi, kentin yeni oluşmakta ve hızla gelişmekte olan yerleşim sahasıdır. Örneğin 1980 yılında Cumhuriyet mahallesinin nüfusu sadece 345 iken % 391'lik artış ile 1990'da 1 695 kişiye yükselmiştir. 118 hektar alan üzerinde 1 695 kişiyi barındıran bu mahallede bir hektar alana sadece 14 kişi düşmektedir. Binaların bitişik ve sıkışık olmaması, sokak ve caddelerin geniş olması, yeşil sahalar, park va bahçelerin geniş yer kaplaması sonucunda bu mahallede nüfus yoğunluğu kentsel ortalamanın altına düşmüştür.

Yüzölçümü bakımından kentin en büyük mahallesi olan Hisartepede fabrika, liman ve sanayi tesislerin geniş alan kaplamalarından dolayı nüfusu 6 000'i aşmamakta ve hektar başına sadece 8.5 kişi düşmektedir. Gemlik'in en seyrek nüfuslu mahallesi olan Hisartepe, Gemport limanı, Bursa-Yalova karayoluna yakınlığı, ayrıca Gökçekteks, Borusan va Azot fabrikalarının oluşturduğu istihdam potansiyelinden etkilenerek, önümüzdeki yıllarda nüfusu hızla artan bir işçi mahallesine dönüşme yolundadır.

Tablo 5. Gemlik ilçesindeki yerleşmelerin nüfus gelişimi (1980-1990)

Yerleşme	1980	1990	Artış %
1. Adliye	439	338	(23.0)
2. Büyük Kumla	547	742	35.6
3. Cihatlı	540	559	3.5
4. Engürücük	859	1182	37.6
5. Fevziye	399	315	(21.1)
6. Fındıcak	237	183	(22.8)
7. Gençali	991	1344	35.6
8. Güvenli	151	242	60.3
9. Hamidiye	567	417	(26.5)
10. Haydariye	388	297	(23.5)
11. Karacaali	855	768	(10.2)
12. Katırlı	543	510	(6.1)
13. Kurşunlu	1547	3475	124.6
14. Kurtul	950	1091	14.8
15. Küçük Kumla	2532	4578	80.8
16. Murat ova	629	652	3.7
17. Narlı	420	544	29.5
18. Şahin yurdu	645	543	(15.8)
19. Şükriye	359	265	(26.2)
20. Umurbey	2944	3479	18.2
21. Yeniköy	383	416	8.6
22. Gemlik	26849	50237	87.1
23. Armutlu	2063	3201	55.2
24. Fıstıklı	993	1248	25.7
25. Hayriye	195	250	28.2
26. Kapaklı	555	778	40.2
27. Mecidiye	350	352	0.6
28. Selimiye	176	187	6.3
GEMLİK İLÇE TOPLAMI	48106	78193	62.5

Tablo 6. Gemlik ilçesinin kır ve kentsel nüfusunun sayısal ve oransal gelişimi ile aritmetik nüfus yoğunluğu (1927-1990)

Yıllar ve %	Kentsel Nüfus	Kırsal Nüfus	Toplam Nüfus	Yüzölçümü (km/2)	Nüfus Yoğun. (kiş/km/2)
1927	6,050	12,841	18,891	611	31
%	32	68	100	-	-
1950	8,543	17,427	25,970	611	43
%	33	67	100	-	-
1960	12,640	18,033	30,673	611	50
%	41	59	100	-	-
1970	16,915	17,881	34,796	611	60
%	49	51	100	-	-
1980	26,849	21,257	48,106	611	79
%	56	44	100	-	-
1990	50,237	27,956	78,193	611	128
%	64	36	100	-	-

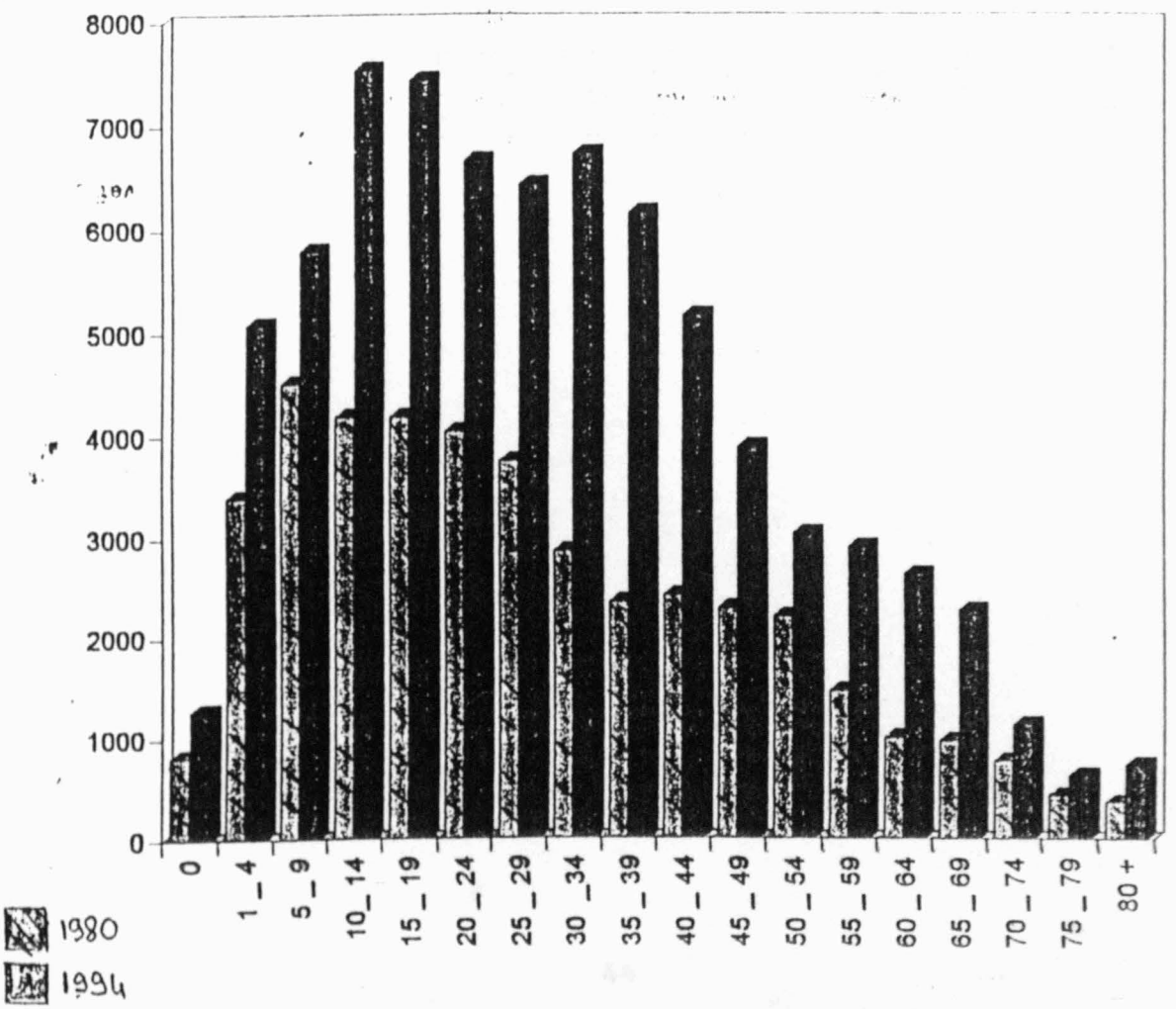
Tablo 7. Gemlik ilçesi demografik özellikleri (1981-1994)

Yıllar	Yıllık Ortalama Kaba Ölüm Hızı (‰.)	Yıllık Ortalama Kaba Doğum Hızı (‰.)	Doğal Nüfus Artışı (‰.)	Gerçek Nüfus Artış Hızı (‰.)	Bebek Ölüm Hızı (‰.)	0-4 Yaş Arasında Ölüm Hızı (‰.)	5 Yaş Altı Ölüm Hızı (‰.)
1981	8.0	19.7	11.7	51	53.2	188	76.9
1982	6.5	18.3	11.7	43	40.4	132	47.6
1983	6.0	19.3	13.3	45	51.0	209	68.5
1984	4.9	16.0	11.1	43	31.7	125	37.1
1985	5.0	15.1	10.1	39	48.8	184	51.1
1986	4.8	13.0	10.2	34	36.1	157	45.7
1987	4.5	16.2	13.7	51	33.3	111	33.3
1988	4.2	17.1	13.9	51	33.3	111	33.3
1989	4.3	15.7	11.4	39	31.4	111	33.3
1990	4.7	17.1	12.4	52	33.3	111	33.3
1991	4.2	17.2	13.7	51	33.3	111	33.3

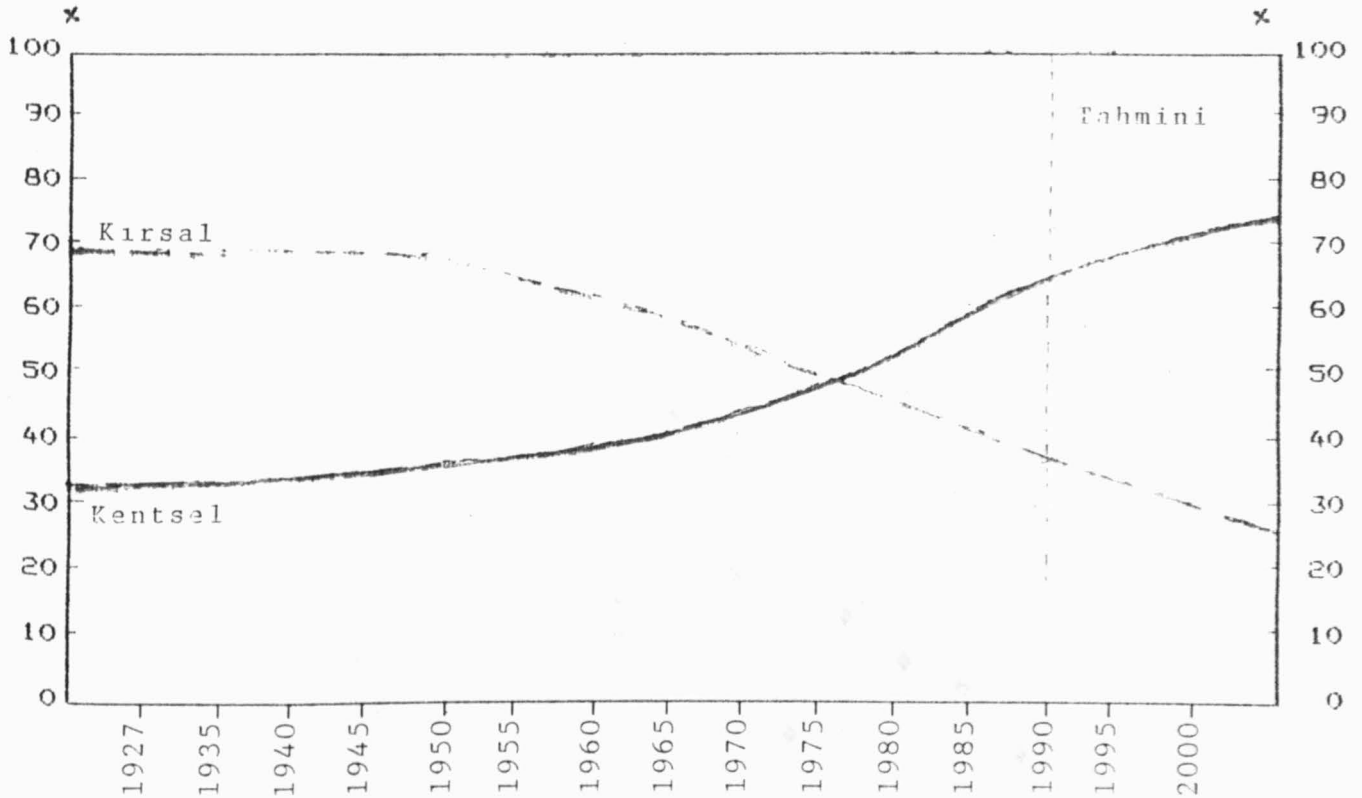
Tablo 8. Türkiye ve Gemlik ilçesinin karşılaştırmalı demografik özellikleri (1990)

1990 Yılı	Kaba Doğum hızı (‰)	Kaba ölüm hızı (‰)	Doğal Nüfus artışı (‰)	Bebek ölüm hızı (‰)
Türkiye Ortalaması	27.9	7.8	20.1	67.0
Kentsel yerleşmelerin ortalaması	25.9	7.1	18.8	60.0
Kırsal yerleşmelerin ortalaması	29.4	8.5	20.9	90.0
Gemlik ilçesi	15.7	4.6	11.1	30.4

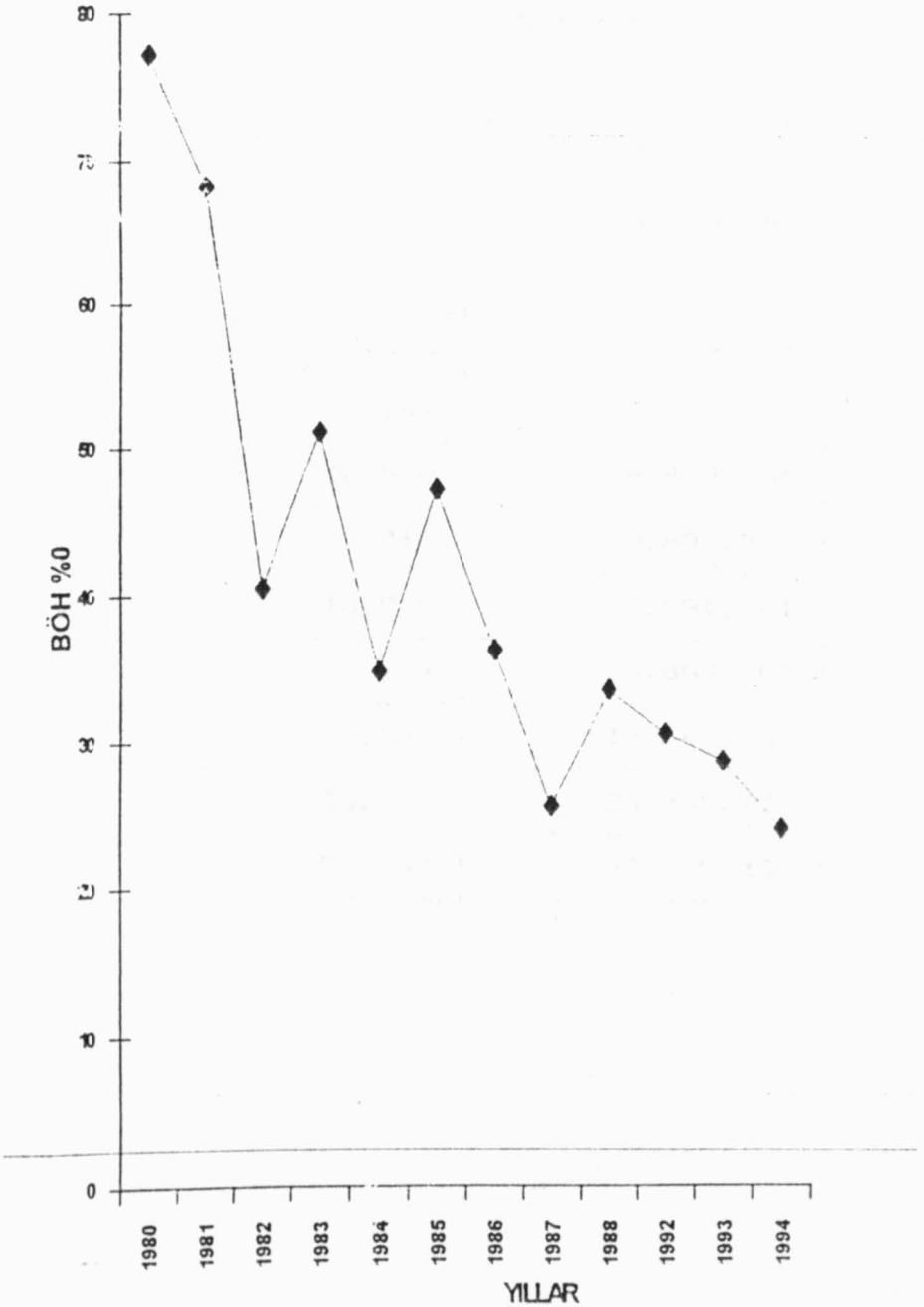
Şekil 6. Gemlik ilçesinde nüfusun yaş gruplarına göre dağılımı (1980-1994)

Şekil 5. **Gemlik ilçesinin kır ve kentsel nüfusunun oransal gelişimi (1927-2000)**

Şekil 7. Gemlik ilçesinde bebek ölüm hızları (1980-1994)

Tablo 9. Gemlik kenti nüfusu ile Türkiye'deki şehirsel nüfus miktarı (1927-1990)

Yıl	Gemlik Kentin Nüfus Miktarı	Türkiye Şehirsel Nüfus Miktarı
1927	6,050	3,305,879
1935	5,910	3,802,602
1940	7,030	4,346,249
1945	7,104	4,687,102
1950	8,543	5,244,337
1955	10,244	6,927,343
1960	12,640	8,859,731
1965	15,716	10,805,817
1970	16,915	13,691,101
1975	20,704	16,869,068
1980	26,849	19,645,007
1985	36,693	26,865,757
1990	50,237	33,326,351

Tablo 10. Gemlik ve Türkiye'deki şehirsel nüfus artış oranı

(1927-1990)

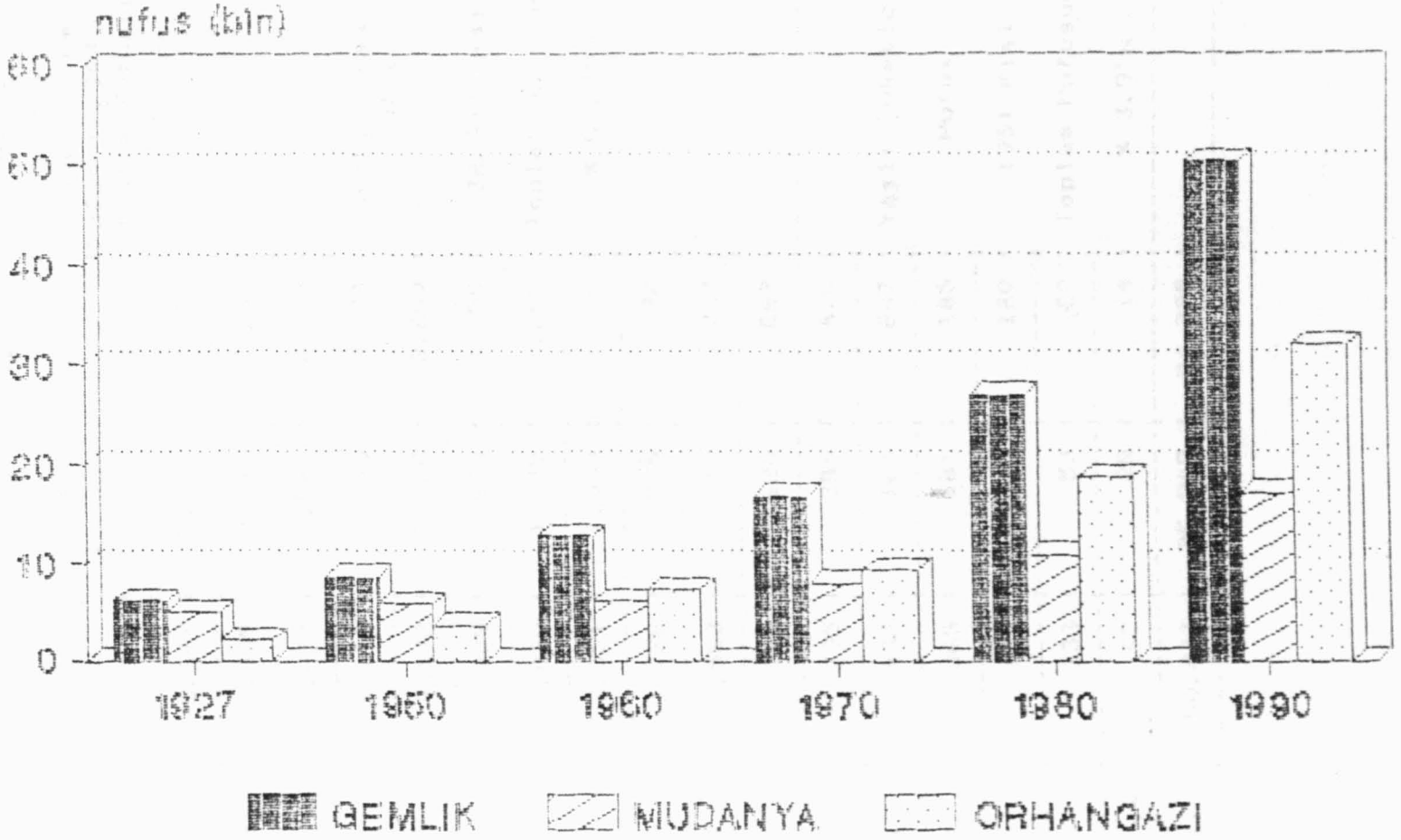
Yıl	Gemlik'te Nüfus Artış Oranı(%)	Türkiye'de Şehirsel Nüfus Artış Oranı(%)
1927-35	-2.3	15.0
1935-40	19.0	14.2
1940-45	1.1	7.8
1945-50	20.3	11.8
1950-55	19.9	32.9
1955-60	23.4	27.8
1960-65	24.3	21.9
1965-70	7.6	26.7
1970-75	22.4	23.2
1975-80	29.7	16.4
1980-85	36.7	36.7
1985-90	36.9	24.0

Şekil 9. ŞEMLİK ÜRENTSEL NÜFUSUNUN 1827-2010 YILLARI ARASI NÜFUSU GRAFİĞİ

İ.Ü. Deniz Bilimleri ve

Şekil 8.

GEMLIK, MUDANYA VE ORHANGAZI
ŞEHİRLERİNİN NÜFUS GELİŞİMİ
(1927-1990)

Tablo 11. Gemlik kentinde nüfusun yaş gruplarına göre dağılımı

(1990)

Yaş Grubu	Toplam	Erkek	Kadın	Nüfusun Yaş Yapısı
00-04	4,616	2,371	2,245	Tüketici Genç Nüfus 15.949 Kişi
05-09	5,664	2,969	2,695	Toplam Nüfusun % 31.8'i
10-14	5,669	2,897	2,772	
15-19	4,838	2,534	2,304	
20-24	4,653	2,540	2,113	
25-29	4,818	2,340	2,478	Uretici Faal Nüfus
30-34	4,588	2,328	2,260	
35-39	3,989	2,139	1,850	32.337 Kişi
40-44	2,820	1,555	1,265	Toplam Nüfusun
45-49	2,051	1,055	996	% 64.3'ü
50-54	1,728	896	832	
55-59	1,563	810	753	
60-64	1,289	620	669	
65-69	795	385	410	
70-74	432	185	247	Yaşlı Tüketici Nüfus
75-79	366	181	185	
80-84	183	63	120	1951 Kişi
85 +	133	53	80	Toplam Nüfusun
Bilinmeyen	42	28	14	% 3.9'u
Toplam:	50,237	25,949	24,288	

Tablo 12. Gemlik kentsel faal nüfusunun iş kollarına göre dağılımı

(1994)

İktisadi Faaliyet Kolları	Faal Nüfus (Kişi)	%
Tarım	3,400	35
İmalat Sanayi	2,655	27
Ulaştırma ve Hizmetler	1,745	18
Ticaret	1,370	14
İnşaat	414	4
Diğer	142	2
Toplam	9,726	100

Tablo 17. Gemlik kentsel kullanım alanlarının dağılımı (1994)

Kullanım Alanı	Hektar	%
Konut Alanı	578.3	57.07
Sanayi Alanı	317.1	31.29
Tarım Alanı	84.8	8.37
Turizm ve Spor Alanı	22.2	2.19
Liman Alanı	11.0	1.08
Toplam	ha 1,013.4 m^2 1,013.4	100.00

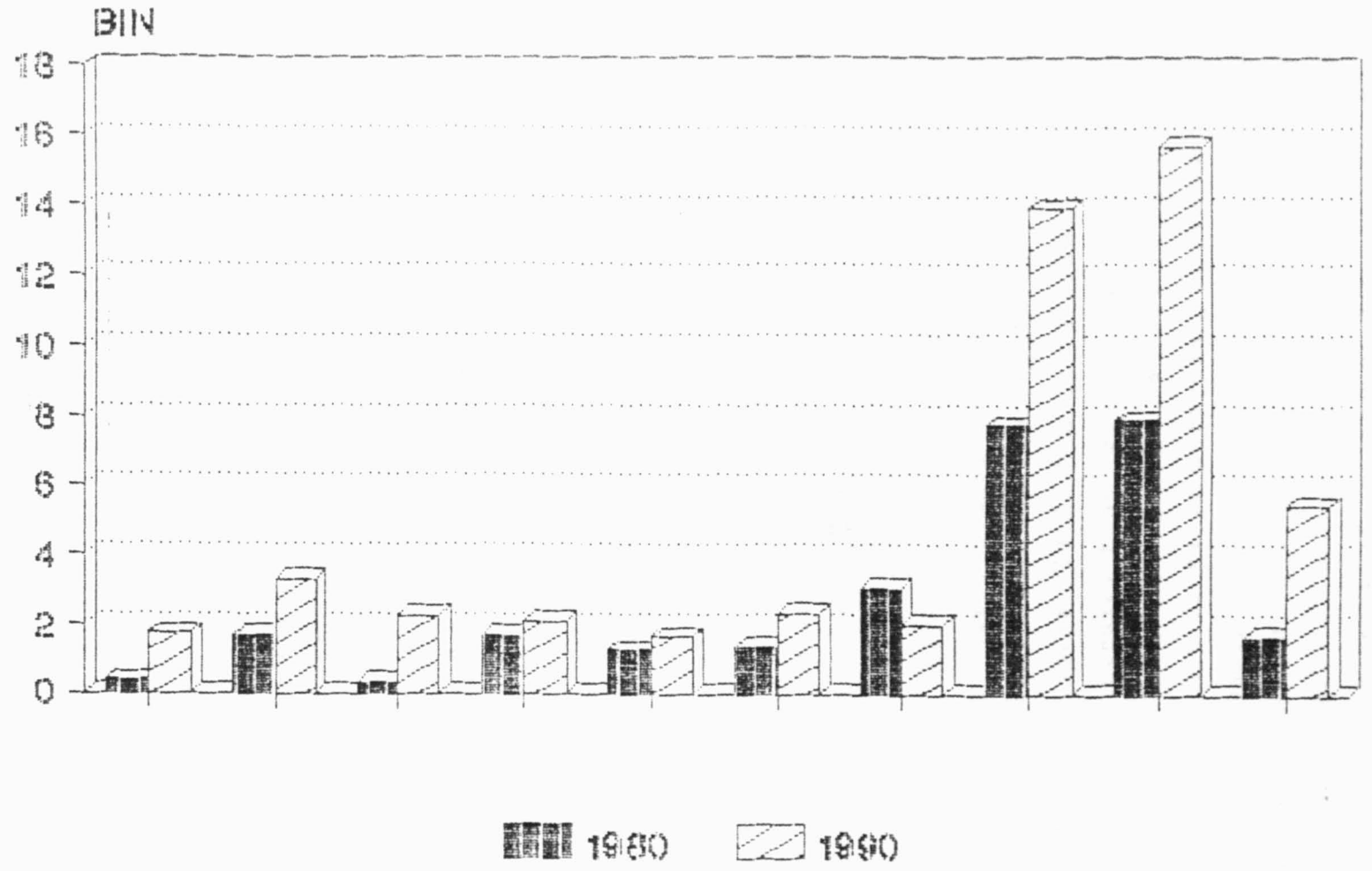
Tablo 14. Gemlik-mahallelerin alanları, nüfus miktarları ve yoğunlukları

(1990)

Mahalleler	Alan (Ha)	Nüfus	Yoğunluk
Cumhuriyet	118.75	1,695	14.2
Orhaniye	28.10	3,269	116.3
Halitpaşa	3.75	2,243	598.1
Yenimahalle	21.80	2,064	94.3
Balıkpazarı	5.50	1,634	296.8
Kayhan	9.54	2,322	243.3
Demirsubaşı	4.45	1,963	441.4
Osmaniye	131.25	13,921	106.1
Hamidiye	156.25	15,732	100.6
Hisartepe	631.25	5,394	8.54
Toplam	1,110.64	50,237	45.2

Şekil 10

GEMLİK'DE MAHALLELERİN NÜFUS MİKTARI (1980-1990)

6. KENTSEL FONKSİYONLAR

50 000'ni aşan nüfusu ile orta büyüklükteki kentler grubu içinde yer alan Gemlik, hızla gelişen çok fonksiyonlu bir ekonomik yapıya sahip Bursa'nın önemli bir ilçe merkezidir. Tarihsel süreç içinde zeytincilik, gemi yapımı ve mermercilik ile ün kazanmış bu şirin ilçemiz, bugün hızla sanayileşen bir liman kenti görünümündedir. Bu liman kentinde zeytincilik, turşuculuk, mermercilik, yağ ve sabun üretimi asırlar boyunca canlılığını korumuştur, fakat 20.YY kentlerine özgü olan endüstrileşme, turizm, inşaat, ulaştırma ve haberleşme gibi yeni iktisadi faaliyetler Gemlik'te ekmonomik yapının daha da çeşitlenmesine neden olmuştur.

Kentsel kullanım alanlarının dağılımını incelediğimizde (Tablo 17), 1 013.4 hekterlık toplam kentsel yüzölçümünün %57.07'sini konut sahaları oluşturmaktadır. İkinci sırada ise % 31.29'luk pay ile sanayi alanları yer almaktadır. % 8.37'lik tarım grubu içinde kent içindeki boş arsalar ile kenar mahallelerdeki ekili-dikili ziraat sahaları yer almaktadır. Fakat, kent içindeki tarım sahaları gittikçe daralmakta, konut ve sanayi alanları ise hızla genişlemektedir.

Daha önceki nüfus bölümünde de belirttiğimiz gibi iktisadi faaliyet kolları bakımından kentsel faal nüfusu büyük bir çeşitlilikgösterir. Hiç bir iş kolunda çalışan nüfus sayısı, diger iş kollarına bakarak ezici bir üstünlük göstermemektedir. Kent içindeki sanayi, tarım, ulaştırma, ticaret, inşaat ve turizm faaliyetlerinin gelişmiş olması çok fonksiyonlu bir ekonomik yapının göstergesidir. Kimya, mermer, tekstil, gıda ve boru sanayi kollarının gelişmiş olduğu Gemlik'te endüstri büyük bir çeşitlilik göstermektedir. Kent çevresindeki sebze, meyve ve zeytin sahalarının yoğunluğu, ayrıca balıkçılık, bağcılık ve ormancılık faliyetlerinin de hızla gelişmesi, tarımdaki çeşitliliği yansıtmaktadır. Deniz ve termal turizm faaliyetleri ile ticaret ve liman faaliyetleri, kentsel ekonomik yapının daha da renklenmesinesebep olmaktadır. Bu nedenle, büyük kentlere özgü karmaşık ve zengin sosyo-ekonomik yapısı ile Gemlik sürekli göç alan

Tablo 15. Gemlik ilçesinde genel arazi dağılımı (1993)

Kullanma Şekli	Dekar	%
Ormanlık Alan	381,374	62.8
Tarım Arazisi	159,615	26.3
Deniz Yüzeyi	32,300	5.3
Tarıma Elverişsiz Alan ve Mesken	29,026	4.8
Koruluk, Çalılık ve Kavaklık	4,685	0.8
Toplam	607,000	100

Tablo 16. Gemlik ilçesinde tarımsal arazinin kullanılışı (1993)

Kullanma Şekli	Dekar	%
Zeytinlik	81,316	50.9
Tarla Arazisi	63,966	40.1
Meyvelik Arazisi	7,477	4.7
Çayır ve Meralar	5,151	3.2
Sebzelik	1,209	0.8
Bağlık	496	0.3
Toplam	159,615	100

ve hızla kentleşen bir ilçe merkezidir.

Sosyo-ekonomik faaliyetler ile kentsel fonksiyonları daha ayrıntılı bir şekilde incelememiz amacı ile sanayi, tarım, turizm, ulaşım, ticaret, sağlık ve eğitim faaliyetlerini ayrı başlıklar altında ele almayı uygun gördüm.

6.1 Sanayi

1994 yılındaki kent içi fonksiyonel sahaların dağılımına baktığımızda ağır ve hafif sanayinin kapladığı alan 317.1 hektardır. Yani 1 013.4 hektarlık toplam kentsel yüzölçümünün % 31'ini sanayi alanları oluşturmaktadır (Tablo 17). Böylece Gemlik'te konut alanlarından sonra en büyük yüzölçümüne sahip sahalar sanayi alanlarıdır. 1985 yılında 2 655 kişinin çalıştığı imalat sanayi faal nüfusunun % 27'sini oluşturmaktadır (Tablo 12). 1995 yılında sanayide çalışanların sayısı 3 200'ü aşmıştır, yani sanayi sektörü tarımdan sonra Gemlik halkının ikinci önemli geçim kaynağını oluşturmaya devam etmektedir. 2 000 yılında tarımda çalışan faal nüfusun % 28'e kadar gerilemesi beklenirken, sanayide çalışan faal nüfusun % 31'e yükselmesi tahmin edilmektedir. 1994 yılındaki 38 sanayici ve 1461 tüccar, toplam 1 499 kişi Gemlik Sanayi ve Ticaret Odası'na kayıtlı üye sayısını göstermektedir.

1995 yılında Gemlik'te 30'un üzerinde orta ve büyük ölçekli sanayi kuruluşu vardır. Bu sanayi kuruluş ve fabrikaların kent içindeki dağılışı eşitsizlik gösterir. Fakat fabrikaların yoğunlukta olduğu iki sanayi bölgesi göze çarpmaktadır. Birinci sanayi bölgesi, kentin güneybatısındaki Hisartepe mahallesi ile Kumsaz arasında yer alır. Sumerbank Sungipek ve Gemlik Gübre Sanayi gibi kuruluşlar kıyı boyunca çok geniş alana yayılıp, diğer sanayileri buraya çekmişlerdir.

Gemlik'te yer alan en büyük sanayi kuruluşları Borusan, Çimtaş, BP, Borçelik, Marmara Entegre Kimya Sanayi gibi dev kuruluşlar, Hisartepe-Kumsaz-Gemsaz Sanayi bölgesinde yer almaktadır. Türkiye'nin ilk özel limanı olan Gemport'un bu bölgede yer alması, körfezdeki liman ve iskelelerin deniz ulaşım avan-

tajı ile Bursa-İstanbul karayolunun buradan geçmesi bu sanayi bölgesinin kuruluş ve gelişmesinde rol oynayan en önemli faktörlerdir. Gemlik'teki küçük sanayiyi toplayacak olan Küçük Sanayi Sitesi, bu sanayi bölgesine çok yakın kurulmuştur. Gemlik-Bursa karayolu üzerindeki 130 dönüm arazi üzerinde kurulmuş olan Küçük Sanayi Sitesi yaklaşık 200 iş yerinden oluşmaktadır. 1994 yılında faaliyete geçen Organize Küçük Sanayi Bölgesinde kaporta, elektrik, torna ve oto tamir iş yerlerinin çokluğu dikkat çekmektedir. Organize Küçük Sanayiye Bursa'dan ve Gemlik'ten talepler devam etmektedir. Bu nedenle önümüzdeki yıllarda Organize Küçük Sanayi Bölgesinde kapasite yetersizliği görülmesi beklenmektedir. İlçe merkezinin güneybatısında yer alan bu sanayi bölgesi hem Gemlikliler hem de Bursalılar için önemli bir istihdam sağlamaktadır. Bugün Gübre Sanayi, Sümerbank Sungipek, BP, Borusan, Çimtaş, MKS, Borçelik ve Küçük Sanayideki toplam çalışanların sayısı 1 800'ü aşmaktadır. Fakat bu büyük sanayi kuruluşlarının Marmara denizinde yarattıkları kirlilik, deniz turizmi ve balıkçılığa zarar vermektedir.

Gemlik kentinde yer alan atölye, imalathane ve fabrikalar, şehrin gelişme dönemleri boyurca yerleşim alanlarının hemen kenarında yer almışlardır. Ancak kentin fazla göç almasına bağlı olarak, hızlı büyüme ve şehirleşme sonucu konut ve mahallelerin arasında kalan fabrika ve imilathanelerin büyük bölümü Yalova karayolu çevresine taşınmış ve böylece kentin ikinci büyük sanayi bölgesi oluşmaya başlamıştır. İmalathane ve fabrikaların Gemlik-Yalova karayolu çevresine taşınmasına neden olarak, şehir içinde işgal ettikleri alanların arsa değerlerinin çok yükselmesi ve konut alanı olarak daha fazla gelir getirmesi gösterilebilir. Bunun en güzel örneği 1925'te zeytinyağı ve sabin üretmek amacı ile açılan Kafaoğlu Sabun fabrikasıdır. II. kordonda yer alan eski fabrika, çevredeki arazi fiyatlarının artışı ve ulaşım şartlarının elverişsizliği nedeniyle Yalova karayolu üzerine yaptırılan yeni tesislerine taşınmıştır.

Gemlik'teki atölye tipindeki sanayi kuruluşlarını oluşturan turşu, yağ ve konserve imalathaneleri Hamidiye mahallesinde yoğunluk kazanmaktadır. Orhangazi ve Ilıca caddeleri boyunca

toplanan bu imalathanelerde aynı zamanda üretilen gıdaların satışı da yapılır. İmalathanelerin yoğunlukta olduğu ikinci bölge Bursa-Yalova çevresidir. Buradaki fabrikaların bir kısmı Hisartepe sınırlarıiçinde yer alırken, bir kısmı da Gemlik şehir sınırları dışında, Umurbe'ye ait sanayi sitesinde yer almaktadır. Elektrik, su ve diğer hizmetlerin Umurbey Belediyesince karşılanmasına rağmen Gemlik'le çok sıkı ilişkiye sahip bu ikinci sanayi bölgesinde gıda imilathaneleri ve granit-mermer işleme atölyeleri yer almaktadır. Bunlara örnek olarak Körfez Zeytinyağ Fabrikası, Mina Yağ Sanayi, Royal Mermer-Granit Sanayi, Marmosan Mermer ve Granit Sanayi, Kafaoğlu Sabun Fabrikası gibi kuruluşları gösterebiliriz. Bu sanayi kuruluşlarının bu bölgede yoğunluk göstermelirinin başlıca sebebi Bursa-İstanbul karayolunun sağladığı ulaşım avantajı ile geniş düzlüklerin yer almasıdır. Fakat 20-30 yıl sonra Gemlik kentinin büyümesine bağlı olarak konut ve sanayi alanlarının iç içe girmesi sonucu önemli sorunların ortaya çıkması kaçınılmazdır.

Fabrika ve sanayi kuruluşlarının çoğalması ve genişlemelerine paralel olarak verimli tarım arazileri daralmaktadır. Gemlik'in simgesi haline gelmiş zeytinliklerin gittikçe küçülmesi, ayrıca orman ve yeşil sahaların feda edilmesi ilçedeki tarımsal ve ekolojik dengeyi daha da bozmaktadır. Sonuç olarak 21.yy'da Gemlik ovasındaki zeytinlik, ulaşım, fabrika ve tarla rekabeti fonksiyonel sahaların dağlışında arazi çekişmelerine yol açacağı benzemektedir.

Daha önce de belirttiğimiz gibi, Gemlik'teki sanayi faaliyetleri büyük bir çeşitlilik göstermektedir. Genel bir sınıflandırma sonucu şehirdeki sanayi faaliyetlerini beş grupta toplayabiliriz:

A) Gıda ve Ambalaj sanayi:

B) Granit ve Mermer sanayi:

C) Tekstil ve İplik sanayi:

D) Boru ve Demir-Çelik sanayi:

E) Gübre ve Sabun sanayi:

A) Gıda ve Ambalaj sanayi

Zeytin, konserve ve yağ fabrikalarının oluşturduğu Gıda Sanayi Gemlikliler için önem taşıyan sanayi kollarının başında gelmektedir. Eski zeytin ve turşu imalathanelerinin yerine bugün Mina Yağ Sanayi AŞ ve Durmaz Gıda Sanayi AŞ gibi modern gıda erdüstri tesisleri kurulmuştur. 1994 yılında Mina Yağ Sanayinin yıllık üretimi 67 000 tonu aşmıştır. 1994 yılında Durmaz Zeytin AŞ'nin yıllık üretimi ise şöyledir: ezme zeytin 480 ton, taket zeytin 553 ton, turşu 438 ton. Sarışen Zeytincilik Gıda Sanayi AŞ'nin aynı yıldaki üretimi ise ezme zeytin 684 ton, paket zeytin 522 tondur. 3 776 ton konserve ve 10 000 ton turşu üretimi ile Dalında Konserve Sanayi kentin en önemli turşu ve konserve üreticisi olarak dikkatimizi çekmektedir.

Yağ, zeytin ve turşu sanayisinin gelişmesine paralel olarak kutu ve ambalaj sanayi de gelişmeye başlamıştır. 17 kg'lık 1 440 000 adet yıllık teneke kutu üretimi ile Didem Teneke Kutu ve Ambalaj Sanayi kentteki ambalaj sanayi ihtiyacının önemli birbölümünü karşılamaktadır.

B) Granit ve Mermer Sanayi

Gemlik'te faaliyette bulunan granit ve mermer fabrikalarının büyük bir bölümü kentin güneydoğusunda Bursa-Yalova karayolu boyunca yer almaktadır. Meksan, Marmosan, Royal Mermer ve Güven İş Mermer kentin en büyük mermer ve granit işleyen fabrikalarıdır. Tam otomatik makinalarla mermer ve mozaik üreten Meksan AŞ'nin yıllık üretimi 400 000 m^2'dir. 1989 yılında kurulmuş olan Marmosan yılda ortalama 90 000 m^2 fayans, 55 000 m^2 plake mermer üretmektedir. 1986 yılında kurulmuş olan Helmersan ise 1994 yılında 80 640 m^2 plaka mermer ve 155 000 m^2 mermer fayans üretmiştir. Gemlik'te hızla gelişen mermer üretiminin, makina ve techisat ihtiyacının karşılanması amacı ile Granitmak Makina Sanayi büyük bir rol üstlenmiştir. Granitmak'ın ürettiği makinalar Royal Mermer, Elmersan ve Marmosan fabrikalarında yögun olarak kullanılmaktadır.

C) Tekstil ve İplik Sanayi

Gemlik ilçesinde Cumhuriyet döneminin en eski sanayi tesisi Sümerbank Gemlik Sunğipek ve Viskoz Mamülleri Sanayi müyessesesidir. Gemlik Sunğipek fabrikasının adı Cumhuriyetin kurucusu M.K.Atatürk tarafından verilmiştir. Fabrikanın resmi açılışını 1 şubat 1938 tarihinde bizzat Atatürk yapmıştır. Başlangıçta yalnızca yılda 150 ton kapasiteli reyon bölümü kurulmuş. 1951'de 200 ton/yıl kapasiteli selon üniteleri eklenmiştir. 1952 yılında ise ozamana kadar dış ülkelerden satın alınan ve viskoz üretiminde yardımcı hammadde olan karbon sülfür ünitesi kurularak 450 ton/yıl kapasite ile üretime geçmiştir. Ancak zamanla kullanılmakta olan makinelerin yıpranması ve demode olması nedeniyle, çağdaşteknoloji ile daha büyük bir fabrikanın kurulması kararlaştırılmış. Böylece 1969 yılında yapımına başlayan yeni tesisler 1973 yılında üretime geçmistir. Yeni fabrikanın üretim kapasiteleri 8 000 ton/yıl viskon ve 2 700 ton/yıl karbon sülfürdür. 750 kişiden fazla personele sahip fabrikanın yer seçiminde Bursa ve İstanbul'daki ipekli mensucat sanayilerine yakınlığı ve nakliyatına müsait bir limanın bulunmasının rol oynadığı söylenebilir. Su ihtiyacını İznik gölü ve denizden karşılayan fabrikaya 4-5 000 ton selülöz karayolu ile SEKA'nın Dalaman'daki fabrikasından, diğer kimyasal hammadelir deniz yolu ile yurt dışından gelmektedir. 1994 yılında Gemlik Sunğipek fabrikasında 4 928 909 kg selon ve 2 698 612 kg karbon sülfür üretilmiştir.

Gökçenteks ve Naylonteks, Gemlik ilçesinin en büyük tekstil üretim merkezleridir. 1983 yılında kurulmuş olan Gökçenteks Tekstil Sanayi ve Ticaret AŞ Gemlik ilçe merkezinden 2-3 km uzaklıkta, Bursa-Gemlik karayolunun bitişiğininde kurulmuştur. 1993 yılındaki fabrika üretimi sentetik, pamuklu kumaş ve apre terbiyesi 1 485 000 kg, sentetik ve pamuklu kumaş baskısı 2 534 400 m'dir. 1977 yılında faaliyete geçen Naylonteks Ticaret ve Sanayi AŞ'nin 1993 yılı üretimi ise düz boyalı jarse 270 ton, emprime 456 ton, düz boyalı pamuklu 450 ton'dur.

D) Boru ve Demir-Çelik Sanayi

Çeşitli boru ve profil üretmek üzere 1976 yılında Gemlik ilçe merkezinin güneybatısındaki Gemsaz yöresinde işletmeye açılan Borusan Birleşik Boru Fabrikaları AŞ Borusan Holding AŞ'nin üretici bir kuruluşudur. Farklı tipte su ve gaz boruları üreten Borusan fabrikası Bursa il sınırları içinde en büyük boru üretim tesisini oluşturmaktadır. 1993 yılında 335 741 ton dikiş kaynaklı galvenizli ve galvenizsiz su ve gaz boruları üreten fabrikada yaklaşık 400 kişi istihdam edilmiştir. Ulaşım kolaylığının yer seçimimnde rol oynadığı fabrikanın, rulo saç ihtiyacı K. Ereğli ve yurt dışından karşılanmakta. Üretilen boru ve profil iç piyasanın yanısıra ABD, Almanya, İngiltere, Belçika, Cezair, Surye gibi ülkelere ihraç edilmektedir.

Enerji ve hammadde üreten sanayi tesislerin ana ve yardımcı gruplarının çelik yapılarının üretim ve montajı ile aynı tesislerin teknolojik ekipman ve tesisatın montajını yapmak üzere 1973 yılında Gemlik ilçesinin Gemsaz yakınlarında Çimtaş Çelik İmalat Montaj ve Tesisat AŞ kurulmuştur. ENKA'nın yan kuruluşu olan Çimtaş'ta çalışan personel sayısı 450'den fazladır. 100 000 m^2 açık saha ve 35 000 m^2 kapalı sahaya sahip fabrikada çelik konstruksiyon, çelik köprüler, fabrika binaları, mimari yapılar, basınçlı kapılar, küresel ve silindrik tanklar, cebri boru ve kule vinçler üretilmektedir. Suudi Arabistan'da su arıtma tesisi, Cezair'de karayolları ve demir-Çelik köprüsü, BDT'de fabrika ve konut yapımı, Ürdün'de çimento fabrikası, Çimtaş'ın gerçekleştirdiği bazı büyük projelerine birkaç örnektir. Termik ve hidrolik santraller, petrokimya tasisleri, rafineriler, boru hatları, su arıtma tesisleri, çimento, gübre ve amonyak fabrikaların montajı Çimtaş'ın, uzmanlık alanı içersinde yer almaktadır. 1993 yılında 120 000 ton imalat ve 500 000 ton montaj gerçekleştirmiş olan Çimtaş Almanya, Fransa ve İngiltere gibi gelişmiş Batı Avrupa ülkelerine 2-100 mm'lik saçlar, saç ruloları ve demir-çelik profilleri ihraç etmektedir. Çimtaş'ın kendi iskelesi olmaması nedeniyle ihraç ürünlerinin dış satım merkezi Borusan, Gemport ve Azot iskelesi üstlenmiştir.

E) Gübre ve Sabun Sanayi

Gübre gereksinimini karşılamak amacı ile 1978 yılı sonlarında Gemlik ilçesi, Gemsaz yöresinde Marmara Entegre Kimya Sanayi AŞ işletilmeye açılmıştır. Gemlik kentinin güneybatısında çok geniş bir alana yayılmış Gemlik Gübre fabrikası halk arasında Azot Fabrikası olarak adlandırılmaktadır. Trakya ve Güney Marmara'daki ekili alanların gübre ihtiyacını karşılamak amacı ile kurulan fabrikanın yer seçiminde etkili faktör uygun lokasyon ve elverişli ulaşım konumudur. 800 kişiden fazla personelin yer aldığı fabrikada kullanılan hammaddeler deniz yolu ile getirilmekte, mamul maddeler ise yurt içinde Zirayi Donatım Tarım Kredi Kooperitifleri ve şeker sanayine, ayrıca yurt dışında Almanya ve diğer Avrupa ülkelerine ihraç edilmektedir. 1993 yılında Gübre fabrikası'nda üretilen ürünler arasında 10 000 ton formalin, 6 666 ton formaldehit, 14 166 ton formaldehit reçinesi ve 2 000 ton fenol formaldehit reçinesi yer almaktadır.

Alemdarlar Sabun ve Yağ Sanayi AS, kentin en büyük sabun üreticisidir. 1993 yılında bu fabrikada 6 000 ton beyaz sabun, 1 914 ton banyo sabunu, 1 008 ton deterjan ve 861 900 ton mayi sabun üretilmiştir.

Sanayi, ticaret ve ulaşım bakımından Marmara bölgesinin en gelişmiş yörelerinden biri olan Gemlik.sanayi kalkınmasından nasibini almışendüstrileşmiş ilçelerimizden birisidir. İlçedeki sanayi tesisleri yatırımlarını büyük ölçüde tamamlamış ve üretime geçmişlerdir. Ulaşım, su, kanalizasyon, haberleşme gibi alt yapı sorunları olmayan bu endüstri tesisleri çok genç kuruluşlar olduklarından ve son teknolojiye göre tesis edildiklerinden Dünya piyasaları ile rekabet edebilecek kapasitede olup, yüksek standartlı mallar üretmektedirler. Bugün Borçelik, Çimtaş, Gökçenteks, Borusan gibi modern sanayi kuruluşlarının ürettiği mal ve ürünler İskandinavya'dan Balkan'lara, İngiltere'den Ortadoğu'ya kadar 20'den fazla ülkeye ihraç edilmektedir. Bu nedenle Gemlik sanayi ürünlerinin satış hinterlandı çoktan ülke szınırlarını aşmıştır.

Tablo 18. Gemlik ilçesinde bitkisel üretim (1993)

No	Yerleşme	Buğday (dekar)	Arpa (dekar)	Sebze (dekar)	Meyve veren yaşta			
					Zeytin (Ad.Ağaç)	Kiraz (Ad.Ağaç)	Şeftali (Ad.Ağaç)	Elma (Ad.Ağaç)
1	Gemlik	500	200	270	198,000	400	2,650	3,300
2	Armutlu	50	-	100	210,000	200	1,000	1,000
3	Fıstıklı	50	5	-	63,000	-	200	500
4	Kapaklı	-	-	-	35,000	-	-	-
5	Narlı	300	-	4	62,000	100	250	50
6	Karacaalı	-	-	10	100,000	-	400	-
7	Büyük Kumla	100	-	80	90,000	200	500	600
8	Küçük Kumla	100	150	175	152,000	100	4,250	300
9	Mecidiye	100	150	30	8,000	100	250	1,000
10	Hayriye	200	100	100	13,000	100	300	400
11	Selimiye	300	250	31	-	100	100	300
12	Haydariye	500	100	130	-	150	-	3,700
13	Cihatlı	100	-	70	140,000	-	550	-
14	Şahın Yurdu	2,700	100	9	24,000	100	400	-
15	Umurbey	100	30	170	420,000	1,000	2,000	2,200
16	Güvenli	300	100	85	12,000	100	1,000	1,100
17	Adliye	100	5	18	75,000	150	-	60
18	Katırlı	100	10	40	70,000	300	2,800	1,500
19	Hamidiye	600	200	95	25,000	200	500	1,500
20	Şükriye	600	50	60	5,000	-	-	1,000
21	Fevziye	2,000	100	225	-	500	-	1,500
22	Fındıcak	550	200	25	-	250	-	500
23	Muratova	200	50	80	122,000	3,000	8,400	700
24	Engurucuk	-	-	10	205,000	100	2,000	500
25	Yenikoy	800	-	15	62,000	1,000	2,500	600
26	Kurtul	100	-	90	100,000	2,500	2,400	700
27	Gençali	300	350	130	120,000	400	6,000	1,000
28	Kurşunlu	20	-	-	85,000	150	400	100

Tablo 19. Gemlik ilçesinde hayvan sayısı (1993)

No	Yerleşme	Büyük Baş Hayvan Sayısı	Küçük Baş Hayvan Sayısı	Kümes Hayvan Sayısı	Yerli Arı	Fenni Arı	Su Ürünleri (ton)
1	Gemlik	181	910	20,500	30	242	2,050
2	Armutlu	36	400	500	-	290	450
3	Fıstıklı	27	280	150	-		120
4	Kapaklı	9	125	1,000	-	8	600
5	Narlı	11	12	250	-	20	50
6	Karacaali	48	20	31,000	2	8	40
7	Büyük Kumla	22	135	500	-	30	71
8	Küçük Kumla	270	325	900	4	157	35
9	Mecidiye	124	165	350	-	120	-
10	Hayriye	79	142	150	-	77	-
11	Selimiye	197	1,000	300	15	146	-
12	Haydariye	110	95	300	-	60	-
13	Cihatlı	200	370	500	10		-
14	Şahin Yurdu	51	3,000	400	90	146	-
15	Umurbey	67	170	1,500	2	55	-
16	Güvenli	52	600	400	6	127	-
17	Adliye	100	470	300	2	73	-
18	Katırlı	220	500	400	29	265	-
19	Hamidiye	77	110	400	10	60	-
20	Şükriye	148	90	300	-	18	-
21	Fevziye	84	70	150	-	-	-
22	Fındıcak	34	420	230	13	72	-
23	Muratova	118	740	650	167	102	-
24	Engürücük	109	645	1,000	-	20	5
25	Yeniköy	103	145	300	7	14	-
26	Kurtul	150	-	13,000	18	18	-
27	Gençali	50	650	800	13	75	-
28	Kurşunlu	900	60	1,400	19	56	5
	Toplam:	3,577	12,249	77,500	426	12,259	3,426

6.2 Tarım

1993 verilerine göre Gemlik ilçesinin genil arazi dağlımına baktığımızda % 62.8 oranı ile ormanlık alanlar en büyük paya sahiptir. İlçe yüzölçümünün % 26.3'ünü kaplayan tarım sahaları ikinçi sırada yer alır (Tablo 15). Gemlik ilçesinde tarımsal arazinin kullanışı incelediğimizde, % 50.9'luk bir pay ile zeytinlikler ilk sırada yer almaktadır. Tarla arazileri % 40,1'lik pay ile ikinci ve meyvelik araziler % 4.7'lik pay ile üçüncü sırada yer alır. Çayır ve meralar ile sebzelik ve bağlık sahalarının oranı ise % 5'i aşmaz (Tablo 16).

1985 yılında Gemlik'te faal nüfusun % 35'i tarım sektöründe çalışmaktaydı. Fakat 2020 yılına kadar bu oranın % 15'e kadar gerilemesi beklenmektedir. Her nekadar Gemlik bir liman, sanayi ve turizm merkezi olsa da kentsel faal nüfusun 1/3'inin tarım sektöründe çalışması dikkat çekicidir. Ayrıca, 1993 yılında Gemlik ilçesinde 18 377 çiftçi aile sayısı ile 31 500 kişinin tarım ile geçinmesi, ilçedeki tarım faaliyetlerinin önemini güçlendiren göstergelerdir. Bugün, ilçedeki kırsal nüfusun oranı % 35'i aşmamaktadır. Oysa ilçe nüfusunun % 49'u tarımla geçinmektedir. Yani tarım faaliyetleri ile geçinen nüfusun bir bölümü şehirde yaşamaktadır. Örneğin, Gemlik kentinde ikamet eden öğretmen, memur, kamu, sağlık ve belediye görevlilerin büyük bir bölümü (ikinci bir uğraş olarak) kendi tarla, zeytinlik ve meyve bahçelerinde de çalışmaktadırlar. Ayrıca, balıkçılık, zeytincilik, sebzecilik, hayvancılık ve ormancılık gibi farklı tarım kollarında çalışan nüfusun bir kısmı, yüksek kazanç ve kentsel yaşam özlemi sonucu şehirde yaşamayı tercih etmiştir. İşte bu faktörlere bağlı olarak, Gemlik kentinde yaşayan çiftçi nüfusun oranı yüksek görünmektedir.

Garsak deresinin oluşturduğu verimli ovanın kenarında yer alan Gemlik, kuruluşundan bu yana tarım fonksiyonu ön planda olan bir yerleşme olarak karşımıza çıkmaktadır. Samanlı dağlarının güney eteklerindeki bugünkü Kumla caddesi ve çevresi, Gemlik'in ilk kuruluş yeridir. Samanlı dağlarının güney eteklerindeki gür su kaynakları, Akdeniz ikliminin egemen olduğu Gemlik ova-

sında ziraat faaliyetlerinin yöğun olarak yapılmasına neden olmuştur.

Gemlik'in kentsel kullunım alanlarının dağlımını gösteren Tablo 17'ye baktığımızda, kentsel yüzölçümünün ancak %8'i ekili-dikili alanlara ayrılmıştır. 2020 yılına kadar bu oranın % 3'e kadar düşmesi beklenmektedir. Fakat yin de tarım sahalarının kent içindeki oranı yüksek görülmektedir. Bunun en önemli nedeni, kentsel terim alanları içinde meyve ve sebze bahçeleri ile tarlaların dahil edildiği gibi, kenar mahallelerdeki ekili olmayan boş arsalarda bu alanlara dahil edilmiştir.

Kapladığı alan, ağaç sayısı ve gelir potansiyeli bakımından Gemlik ilçesinin en önemli tarım ürünü zeytindir. Ağaç başına ortalama 12 kg verime sahip zeytin ağacının kapladığı alan 8 330 hektardır (1994 yılı). İlçedeki 2 595 000 zeytin ağacından 1994 yılında 29 250 ton zeytin üretilmiştir. Elde edilen toplam zeytinyağ miktarı 877 ton'dur. Bugün Gemlik ilçesi tek başına Bursa il sınırları içerisindeki zeytin üretiminin % 47'sini, yani nerede ise yarısını karşılamaktadır.

Zeytincilik, Gemlik yöresindeki bütün köylerin ortak tarımsal faaliyetidir. Gemlik zeytini, bulunduğu yörenin iklimi ve toprağına çok uygun, Türkiye'nin en ünlü ve kaliteli siyah salamuralık zeytinidir. Küçük çekirdekli, ince kabuklu, yağ oranı yüksek olan bu zeytin, besin değeri bakımından Akdeniz bölgesinin en kaliteli zeytinlerinden birisidir. Gemlik zeytininin yağ kaliteli olmakla beriber, ekonomik olmadığı için yöredeki zeytinciliğinin amacı sofralık zeytin üretimidir.

Zeytincilik için uygun olan kıyı alüvyal düzlükler, turuzm için de uygun bir saha oluşturduklarından, kıyı ovalarındaki verimli tarım arazileri yavaş yavaş yerlerini tatil konutlarına ve yazlıklara bırakmışlardır. İlçedeki turizm ve sanayi sahalarının genişlemesi, zeytin sahalarının daralmasına sebep olmaktadır. Örneğin, Gemlik ilçesinde 1980'li yıllarda 6 000 000'u aşan zeytin ağacı sayısı 1993 yılında 2 500 000'e düşmüştür. Gemlik'in kuzey ve güneyinde yoğunlukta olan zeytinlikler, yamaçlarda 250-300 m'ye kadar çıkmaktadır. Gemlik ovası ve kıyı düzlüklerinde yer alan meyve ve sebze bahçeleri göz ardı edilirse, ilçedeki zeytinlikler nerede ise bir monokültür oluşturmak-

tadırlar. Fakat ilçedeki zeytinlik sahaları, konut alanları, turizm, ulaşım ve sanayi tesislerinin tehditi altındadır. Aslında, yerleşim (konut) sahaları gerek Lidya-Pers döneminde, gerekse Roma-Bizans dönemlerinde, tarım alanları alehine büyük bir yayılış göstermemiştir. Fakat Osmanlı döneminde ve özellikle XVIII-XIX. yy'da Gemlik kasabasının büyümesine bağlı olarak yerleşim sahaları eğimli yamaçlardan yavaş yavaş ovadaki düzlükleri doğru kaymaya başlamıştır. Böylece ziraat potansiyeli yüksek olan ovada yer alan verimli tarım alanları, gün geçtikçe konut ve binalarla dolmaktadır.

Cumhuriyet döneminde ve özellikle son 20 yıl içinde kentsel nüfusun hızlı artışı sonucu, yerleşim alanlarının genişlemesine bağlı olarak ekili-dikili sahalar gittikçe daralmaktadır. Bursa-Yalova karayolunun ve Gemlik limanının faaliyete geçmesi, ayrıca endüstri tesislerinin çoğalmasına bağlı olarak sanayi, ticaret ve ulaşım fonksiyonlu sahalar daha da genişlemiştir. Bütün bu olaylar sonucunda tarım alanları hızla küçülmeye devam etmiştir. Kısacası konutlar, gecekondular, yazlıklar, fabrikalar, turizm ve ulaşım merkezlerinin hızla genişlemesi sonucunda, verimli tarım sahaları küçülmekte ve Gemlik ovası gün geçtikçe betonlaşmaktadır.

1951 yılında zeytin üreticilerinin bir araya gelerek kurmuş oldukları "Gemlik Zeytin Tarım Satış Kooperatifi"nin 7 430 ortağından 1 056 ilçe merkezindendir.Mudanya,Orhangazi,İznik,Erdek ve Gemlik'teki zeytin satış kooperatiflerinin birleşmesiyle 1954 yılında "MARMARA BİRLİK"kurulmuştur. Gemlik'te birliğe ait 9 adet zeytin deposunun kapasitesi 15 000 tonu aşmaktadır.Marmara Birlik haricindeki zeytin üreticilerinin bir kısmı ürünlerini tüccarlara satarken,bir kısmı da ürünlerini Hamidiye mahallesinde bulunan Gemlik zeytin halinde değerlendirilmektedir.Mevcut zeytin hali artık ihtiyaca cevap veremediğinden Orhangazi caddesinde yeni bir zeytin hali yapılmıştır(Kamış,1993).

Günümüzde zeytinyağı tüketim kalıplarının açılması zeytinyağı fiyatlarının yükselmesine neden olmaktadır.Böylece ekstansif tarım malı olan yağlık zeytin,yağlık olarak değerlendirilecek, en-

tansif tarım malı olan sofralık zeytin de pazarda gerçek yerini bulacaktır.

Zeytinin salamurada birkaç yıl bekleyebilir durumda olması ve yıllık enflasyonlar,bu ürünün arz talep dengesini korumada yardımcı olmuşsa da üretimin kısa sürede artması birikimlere yol açmıştır.Tarımsal teknolojinin gelişmesiyle birlikte üretici de bilinçlenmekte ve entansif tarıma yönelmektedir.Böylece zeytin üretimindeki yıllık dalgalanmalar önlenmekte ve iki yılda bir ürün alınması keyfiyeti ortadan kalkmıştır .Bu nedenle zeytin üretim sorunları ve çözüm yolları düşünülerek,il ve ilçe çapında bir makro üretim planı düzenlenmesi gerekmektedir.

Zeytinden sonra ilçede en geniş ekim alanına sahip ürünler tahıl bitkileridir.Kapladıkları 13 000 dekarlık alan ile buğday ve arpa bu ürünlerin başında yer alır.İlçedeki yıllık buğday-arpa üretimi 5 000 tonu aşmaktadır.Gemlik ilçesinde son yıllarda üstün kaliteli elma,kiraz,armut ve şeftali üretimi sürekli artmaktadır.1993 yılında ilçedeki elma ağaçlarının sayısı 23 110, şeftali 38 850 ve kiraz ağaçlarının sayısı 11 200'dür(Tablo 18). Konserveciliğin gelişmesinden sonra Gemlik ovası ve civar köylerde konserveciliğe elverişli her türlü sebze yetiştirilmekte. Bu sebzelerin başında fasulye,enginar,bamya,domates,salatalık, biber,patlıcan ve bezelye gelir.1993 yılında ilçedeki sebzeliklerin kapladığı alan 2 052 dekardır(Tablo 18).

Sulama imkanlarına sahip Gemlik ovasında konut ve yerleşim sahalarının genişlemesi ayrıca buradaki sebze ve meyve bahçelerinin arsa olarak değer kazanması sonucu,tarım alanları gün geçtikçe daralmaktadır.Evliya Çelebinin Seyahatnamesinde sözünü ettiği nar ağaçlarına günümüzde rastlanmamaktadır.İpek böcekçiliği açısından önem taşıyan dut ağaçları,zeytin karşısında rekabet edemeyerek gün geçtikçe azalmaktadır.

Hayvan potansiyeli bakımından Gemlik ilçesi pek zengin sayılmaz.İlçedeki büyükbaş hayvan sayısı 3 577'dir.Küçükbaş hayvan 12 249 ve kümes hayvan sayısı 77 500'dür.Oysa ilçe merkezindeki toplam küçük ve büykbaş hayvan sayısı sadece 1091 'dir.Fakat ilçedeki kümes hayvanlarının 1/4'ü Gemlik kentinde yer almaktadır(Tablo 19).1993 yılında ilçe sınırları içinde avlanan

3 426 ton balıktan 2 050 tonu Gemlik merkezde avlanmıştır.Hayvancılık genelde denizden uzak dağlık köylerde gelişmiştir.Deniz kıyısına yakın köylerde ise balıkçılık, pansiyonculuk ve zeytincilik ön plandadır. Güneşlenme süresinin uzun ve bitki türlerinin çeşitlilik göstermesi ilçede arıcılığıngelişmesi için iyi bir zemin hazırlamıştır.Gemlik ilçesindeki kovan sayısı 1 700 civarındadır,yıllık bal üretimi ise 35 000 kg 'dır(1993 yılı).

İlçede balıkçılıkla geçinen aile sayısı 600'ü aşmaktadır, balıkçı tekne sayısı ise 360 civarındadır.1993 yılında avlanan balık miktarı 3 426 tondur.Fakat sanayi ve evsel atıkların körfez sularını kirletmesi,balık tür ve sayısının azalmasına sebep olmaktadır.Marmara Denizinde göçmen türlerden hamsi,istavrit, kefal,lüfer,uskumru,palamut,sardalya,mezgit ve kırlangıç kirlilikten çok fazla etkilenmişlerdir.İzmarit,mercan,barbunya,istakoz gibi balık türleri ise ciddi bir azalma göstererek yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kalmışlardır.

Kuzey ve doğusu yoğun yerleşmeye,güneyi ise sanayi faaliyetlerine açılan Gemlik körfezinde balıkçılık artık ekonomik olmadığından balıkçılar av mevsiminde diğer denizlere ve özellikle Akdeniz'e göç etmektedirler.Av yasağı süresi (1 Nisan -1 Eylül) boyunca bazı balıkçılar tekne ve balıkçı motorları ile Gemlik-Armutlu arasındaki köyleri ve karşı kıyıdan Mudanya-Kurşunlu'yu içine alan günlük tur düzenlemektedirler.Bu turların bitimini turizm mevsimi değil,av yasağının sona ermesi (1 Eylül) belirlemektedir(Doğaner,1992).

6.3 Turizm

Gemlik yöresini turizm bakımından avantajlı kılan faktörler şunlardır:

A.Kentin uygun coğrafi konumu ve İstanbul,Bursa,İzmit gibi nüfus ve turizm potansiyeli yüksek olan şehirlere yakınlığı ve bu şehirlerle kolay ulaşım bağlantı kurabilmesi. Özellikle yaz mevsiminde,Gemlik ile Armutlu arasındaki kıyı kesimi en fazla Bursa,İstanbul,İzmit ve Eskişehir illerinden turist çekmektedir.

B. Deniz turizminin gelişmesi için Gemlik körfezi kıyıların-

da elverişli iklim koşullarının mevcudiyeti.Tatil konutlarının yoğun kullanıldığı Temmuz-Ağustos aylarının ortalama sıcaklığı 24.6 °C'dir.Yağışların en düşük seviyede görüldüğü aylar yine Temmuz (21 mm)ve Ağustos(9.3mm).Sonuç olarak Gemlik 'te yaz aylarındaki termik ve yağış rejimi deniz turizminin gelişmesi için elverişli bir fiziki ortam oluşturmaktadır.Ayrıca yıllık ortalama açık gün sayısının 71 olması ve yaz mevsiminde deniz suyu sıcaklığının 20 °C'nin üzerinde olması,deniz turizmini olumlu etkileyen diğer faktörlerdir.

C. Gemlik ilçesinin yaklaşık 150 km'lik deniz kıyısı ve bu kıyıda yer alan koylar,kumsallar ve kıyı ovaları,yaz turizminin gelişmesi için büyük bir avantaj sağlamaktadırlar.

D. Gemlik ilçesinin fay hatları bakımından zengin olması kaplıca ve termal turizmin gelişmesi için elverişli bir zemin hazırlamıştır.Bunlara en iyi örnek olarak Gemlik ve Armutlu kaplıcalarını gösterebiliriz.Bu kaplıcalarla ilgili bazı özellikler Tablo 20'de gösterilmiştir.

E. Tatil yerlerinde yaz mevsiminde yağışlı günler sayısı önem taşımaktadır.Gemlik yöresinde,tatilcilerin yoğun olduğu Temmuz ve Ağustos aylarında,yağışlı gün sayısı,ayda ortalama 2-3 gündür.Ayrıca deniz suyu sıcaklığı Marmara Denizi kıyılarında yılda 4 ay,20 °C'nin üzerindedir.Bu iklim özellikleriyle Gemlik k örfezi kuzey kıyılarında deniz turizmi mevsimi,4 ay ile sınırlanabilir(Haziran-Eylül),fakat dinlenmeyi seçenler için,ortalama hava sıcaklığının 15 °C'nin üzerinde olduğu Mayıs-Ekim arasında 6 ay uygun sayılabilir(Doğaner,1992)

Gemlik yöresindeki turizm faaliyetlerinin ilk başlangıcı, deniz turizminden önce kaplıca turizmi ile olmuştur.Armutlu'da kıyıdan 4 km içeride bi vadide yer alan sıcak su kaynaklarının, Bizanslılar ve Osmanlılar döneminde de kullanıldığı bilinmektedir.Eskiden günlük gidiş-gelişlerle sağlık amacı ile banyo yapmak için kullanılan sıcak su kaynakları,1930'lu yıllarda bir konaklama tesisinin yapımı ile kaplıca haline dönüşmüştür.1970 yılından itibaren yerel idarenin yaptırdığı pansiyonlarla konaklama kapasitesi artmıştır(450 yatak-1992 yılı).1980 yılında 72 yataklı bir özel otel 1982'de tarihi erkekler hamamı yanına,

Adı	Terme Kaplıcaları (Gemlik)
Yeri	Gemlik-Yalova yolu üzerinde
Akım Değeri (Debi)	0.5-0.7 Lt/Sn.
Radyoaktivitesi	5.3 Eman
Isı	36 C
PH	7.5
Yerleşme ve Tesisler	68 yataklı turistik otel, lokanta, genel havuz
Alt Yapı Hizmetleri	Tam
Etkili Olduğu Hastalıklar	Romatizma, Nevralji, Dima yorgunlukları, Nevrosteni ve Kalp hastalıkları

Tablo 20. Terme ve Armutlu kaplıcalarının özellikleri

Adı	Armutlu Kaplıcaları
Yeri	Gemlik ilçesi, Armutlu Bucağı
Akım Değeri (Debi)	0.6-1 Lt/Sn.
Radyoaktivitesi	0.93-10.44 EMAN
Isı	50 C - 70 C
PH	6.7 ve 7.5
Yerleşme ve Tesisler	Bir otel ve banyo odaları
Alt Yapı Hizmetleri	Vardır
Etkili Olduğu Hastalıklar	Romatizma, Nevralji, Polinevrit Deveren bozuklukları, Kadın Hastalıkları

kadınlar hamamı yapılmıştır.100 yataklı yeni bir otel 1994 yılında hizmete açılmıştır.Kaplıcadaki konaklama tesisleri 15 Mayıs-30 Ekim arasında kullanılmaktadır.Oysa hamamlar ve pansiyonlar bütün yıl boyunca hizmet vermektedir.Yaz mevsiminde konaklama tesislerindeki doluluk oranı %100 olup,Marmara Bölgesi dışında İç Anadolu,Karadeniz ve Ege Bölgelerinden de gelenler olmaktadır.Dış turizmde Belçika,Almanya ve Suriye'den gelenler olmakla beraber az sayıdadır-yılda yaklaşık 30 kişi(Doğaner,1992).

İlçedeki iç turizmin çok hareketli olmasına rağmen,yurt dışından yılda sadece 500-600 yabancı turistin gelmesi dış turizm açısından iyi birgösterge sayılamaz.Yabancı turistlerin temiz hava doğal orman sahaları,geniş kumsal ve plajlar,bozulmamış doğal güzellikler,kirlenmemiş deniz,zengintarihsel yapıtlar gibi beklentilerini Gemlik ilçesinde göremediklerinden dolayı ilçedeki dış turizm gelişmemiştir.Örneğin,1991 yılında Gemlik'e gelen turist sayısı 17 182'dir.Bunlardan 16 545'i yerli ve sadece 637'si yabancı turisttir.

Gemlik tarihi eser bakımından fakir bir ilçedir.İlçe merkezinde tarihi eserlere ait bir müzenin olmayışı bunun en iyi kanıtıdır.Sadece Umur bey'deki Celal Bayar vakfına ait kütüphane ve Celal Bayar Müzesi birhayli ilgi çekmektedir.Ayrıca Armutlu ve Kapaklı'da Osmanlı Dönemine ait eski evler,tarihi özelliğinden dolayı kültür turizmi açısından önem taşımaktadır.

Gemlik körfezi kıyılarının deniz turizmine açılması,öncelikle Armutlu,K.Kumla ve Karacaali'de,kumsalların çadırla günlük gidiş-gelişlerle kullanılması ile olmuştur.Kıyının turizme en yoğun açılan kısmı,B.Kumla kıyısı ile birleşerek geniş ve uzun bir kıyı oluşturan K.Kumla kıyısıdır.Kıyıdaki arsalara olan istek nedeniyle,zeytincilikle geçinen büyük K.Kumla köyünün kıyıdaki arsaları satılmış ve böylece 1978'de başlayan yapılaşma hızla artarak B.Kumla ve K.Kumla kıyısının 5-8 katlı binalarla betonlaşmasına sebep olmuştur.

Gemlik körfezinin kuzey kıyılarındaki yapılaşma,tatil konutlarının hızla çoğalmasına,pansiyon ve motellerin kurlmasına yol açmıştır.Örneğin,1993 yılında K.Kumla'da 400 yataklı 6 pansiyon

İÜ. Deniz bilimleri ve

ve B.Kumla'da 420 yataklı 5 motel yer almaktadır.

Deniz turizminin yöreye canlılık kazanmasına bağlı olarak, yaz mevsiminde aşırı bir nüfus yığılması, kış mevsiminde ise bir nüfus boşalması yaşanmaktadır.Örneğin,kışın nüfusu sadece 4 000 olan K.Kumla yaz mevsiminde nüfusu 60 000'i aşmaktadır.

Gemlik körfezinin güney kıyılarında liman tesislerinin çoğalması ve sanayi kuruluşlarının bu kesimde yoğunlaşmaları,deniz turizmini ve balıkçılığı olumsuz etkilemektedir.Özellikle Kumsaz ile Gemlik arasında kıyı kesimindeki gemi ve fabrikaların körfezi kirletmeleri sonucunda deniz turizminin gelişmesi olanaksız olmuştur.Bu nedenle Gemlik körfezinin kuzey kıyıları yaz turizmi bakımından Gemlik ilçesinin can damarını oluşturur.Gemlik ilçesindeki otel,motel,pansiyon,yazlık ve kamu dinlenme tesislerinin büyük bir bölümü Armutlu ile Gemlik arasındaki kıyı kesiminde yoğunluk göstermektedir.Kapaklı köyündeki 35 yataklı bir pansiyon, Fıstıklı köyündeki 120 yatak kapasiteli 4 pansiyon, Acemçeşmedeki 120 yataklı 3 motel, Armutlu'daki 2 motel ve 6 pansiyon,B.Kumla'daki 5 motel ve K.Kumla'daki 400 yataklı 6 pansiyon bunlara en iyi örnektir.

İlçe merkezine bağlı köy ve kasabalarda turizm ve dinlenme tesislerinin çokluğu dikkat çekerken,ilçe merkezinde turizm belgeli sadece 2 otelin bulunması dikkat çekicidir.Bugün Gemlik ilçesinde turistik konaklama tesisleri ve kaplıcalar dahil yaklaşık 4 000 yatak bulunmaktadır.Bunların % 52'si pansiyon ve % 48'i otel-motel gurubundandır.

Turizm potansiyeli yüksek olan Gemlik yöresinde,Deniz ve kaplıca turizminin can damarını Gemlik körfezinin kuzey kıyıları oluşturmaktadır.Fakat,ilçede turizm faaliyetlerinin gelişmiş olmasına rağmen ilçe merkezi için,aynı şeyi söyleyemeyiz.

Gemlik kenti ve çevresinde sanayi tesislerinin yarattığı gürültü hava ve su kirliliği,ayrıca yoğunlaşan liman ve ulaşım faaliyetleri ilçe merkezine bir sanayi kenti görünümünü kazandırmıştır.Bu nedenle ilçedeki yazlık motel,pansiyon ve otellerin büyük bir bölümü sanayi tesislerinden uzak körfezin kuzey kıyılarında yer almaktadır.Bugün ilçe merkezinde turizm belgeli sadece iki otelin bulunması turizmin gerilemesinin en iyi göstergesidir.

Önümüzdeki yıllarda Gemlik'te sanayi,ticaret ve karayolu taşıma faaliyetlerinin daha da yoğunlaşması beklenmektedir.Ayrıca, hızlı şehirleşme,gece kondulaşma,yanlış arazi kullanımı,deniz kirliliği gibi faktörler XXI yy'da Gemlik'te turizmin gelişimini güçleştirmektedir.

Bugün kent içinde yeşil alanların,spor sahalarının turistik dinlenme yerlerinin kapladığı alan oldukça küçüktür.1994 yılında 1013.4 hektarlık kentsel kullanım alanının sadece %2.19'u turizm ve rekreasyon sahası olarak değerlendirilmektedir.Spor ve yeşil sahalar ile turizm ve rekreasyon alanlarının dar olması eski mahallelerin bir plan dahilinde gelişmemiş olmasından kaynaklanmaktadır.Ancak 1980'den sonra yapılan planlarda özellikle Cumhuriyet ve Hisartepe gibi yeni gelişen mahallelerde yeşil alan,spor sahaları ve parklara daha geniş arazi ayrılmıştır.

Gemlik'te İkinci Dünya Savaşından bu güne kadar varlığını koruyan en önemli rekreasyon alanı,Halk Kütüphanesinin önündeki Atatürk parkıdır.Kentin merkezinde yer alan bu parkın hemen yanında denize paralel uzanan çay bahçeleri,özellikle sıcak yaz aylarında yerli ve yabancı turistlerin en çok tercih ettikleri dinlenme yeridir.

Gemlik'te turizm belgeli sadece iki otel bulunmaktadır.Bunların toplam yatak kapasitesi 166'dır.Yatak kapasitesi 56 olan Tibel Hotel,Kaymakamlık Binasının hemen karşısında yer almaktadır. Tibel Hotel'de telefonlu ve kaloriferli 28 oda 2 süit mevcuttur. Deniz ürünlerinin sunulduğu restorant ile yüzme havuzuna sahip hotelin,deniz manzarası görülmeye değerdir.Kentin ikinci önemli turistik tesisi,Cumhuriyet Mahallesi-K.Kumla yolu üzerindeki 110 yatak kapasiteli Atamer Hoteli'dir.50 odalı hotelde,150 kişilik restaurant,500 kişilik toplantı salonu,ayrıca şark kahvesi ve bar yer almaktadır.1990 öncesinde kentin bir diğer önemli turizm merkezi de Kaplıca Hoteli'dir.Fakat bu hotel daha sonra Devlet Hastanesine dönüştürülmüştür.

Gemlik körfezinin güney kıyılarında,ilçe merkezinin güneybatısında yer alan Gemsas,imar planlarında ikinci konut alanı olarak görülmektedir.Kentin gürültüsünden ve karmaşasından kaçmak isteyenler için planlanan Gemsas'ta gerek kooperatiflerce,gerekse

arsa sahipleri tarafından yaptırılmış yazlık konutlar yer almaktadır.

Gemlik kentinde denizsuyu kirliliği,liman ve sanayi faaliyetleri,her nekadar deniz turizmini engelleyici faktörler olsa da kentin kuzeybatısındaki Cumhuriyet Mahllesi ile BUrsa-Yalova karayolunun güneyindeki Hisartepe mahallesinde ikinci konut ve sitelerin hızla çoğaldığını görmekteyiz.Bu mahallelerde yazlık konut ve lüks sitelerin çoğalmasının başlıca iki nedeni vardır.

Birinci neden,bu mahallelerdeki eğimli yamaçlar üzerindeki arsaların muhteşem deniz manzarasına sahip oluşu ve kent merkezindeki gürültü ve sıkışıklıktan uzak olmaları.İkinci neden ise alansal büyüklüğü fazla olmayan,üçgen şeklindeki Gemlik ovasında yer alan ilçe merkezinin kuzey ve güneyindeki dağ ve tepelikler ile batısındaki Marmara Denizi fiziki ortam bakımından kentin büyümesine imkan vermemektedir.Suni ipek,Azot ve Borusan fabrikalarının oluşturduğu sanayi kompleksi ile Umur bey tepeleri kentin güneybatı ve güneydoğu istikametinde büyümesini engellemektedir.Oysa ilçe merkezinin fazla göç almasına ve hızlı nüfus artışına bağlı olarak yerleşim sahası ve kentsel alanı hızla büyümektedir.Bütün bu faktörlere bağlı olarak,son yıllarda Gemlik'teki konut alanlarının doğuda ovaya ve kuzeybatıda Kumla yolu istikametinde gelişmeleri kaçınılmaz olmuştur.

Gemlik kentinin kuzeybetısındaki Cumhuriyet Mahallesi ile güneybatısındaki Hisartepe mahallesi yazlık siteler ile modern kooperatiflerin hızla geliştiği sahalardır.Çoğnlukla ikinci konutlardan oluşan Cumhuriyet Mahallesi,hernekadar alt yapısı tamamlanmış kentin prestij alanı konumunda olsa da, bitki örtüsü çoktan tahrip edilmiş,böylece çıplak ve eğimli yamaçlar üzerindeki bu modern konutları tehdit eden ciddi bir heyelan ve erozyon tehlikesi ortaya çıkmıştır.Bu nedenle yerel idare ve belediye yetkililerinin bu konuda hızla önlemler almaları gerekir.Toprak kaymaları ve erozyon tehlikesi Orhaniye'nin kuzey kesimleri ile yeni mahallenin kuzeydoğu kesimlerini de tehdit ettiğinden dolayı,kentin tüm kuzey yamaçlarında zaman kaybetmeden bitkilendirme ve ağaçlandırma çalışmaları başlamalıdır.Böylece hem heyelan ve erozyon tehlikesi ortadan kalkmış olur hem de Gemlik kentini çirkinleştiren çıplak ya-

maçlar ağaçlındırma sonucu yeşil sahalar ile örtülmüş olur.

Sonuç olarak:

- Hızlı nüfus artışına bağlı olarak kıyı yerleşmelerinin hızla büyümesi,
- Kıyıların yüksek apartman ve beton yığınlarına dönüşmesi,
- Sanayi ve evsel atıkların denizi kirletmesi,
- Konut, liman ve sanayi sahalarının hızla genişlemesi,
- Endüstriyel tesisler ile liman faaliyetlerinin yarattığı hava ve su kirliliği gibi faktörler,

Gemlik ilçesi'nde deniz turizminin gelişmesini olumsuz etkilemektedir. Bu nedenle 2000'li yıllarda Gemlik körfezi kıyılarında, deniz turizminin gelişmesi ve yaygınlaşması olanaklı görülmemektedir.

6.4 Ulaşım

Avrupa ile Asya arasındaki köprü durumundaki Güney Marmara bölümünde yer alan Gemlik, Ege ile Batı Karadeniz, Trakya ile İç Batı Anadolu, İstanbul ile İzmir'i bağlayan karayollarının kesiştiği bir mekanda yer almaktadır. Daha önce de belirttiğimiz gibi Gemlik'in uygun coğrafi konumuna bağlı olarak ilçe topraklarında birçok yol ve ulaşım güzergahı kesişmektedir. Gemlik-Bursa, Gemlik-İznik. Gemlik-Yalova ve Gemlik-Armutlu karayolları bunların başında gelmektedir. Gemlik kentinin İstanbul, Yalova, Orhangazi, İzmit ve Bursa gibi sanayi ve ticaret merkezleri ile kolay ulaşım bağlantı kurabilmesi aynı zamanda Gemport, Çimtaş, BP, Azot Sanayi ve Borusan gibi liman ve iskelelerinin hinterlendının genişlemesi ve liman faaliyetlerinin yoğunlaşması ile ilçedeki ticari, sanayi, ulaşım ve diğer ekonomik faaliyetl er daha da canlanmıştır.

Bursa-Gemlik güzergahı tüm Bursa il inin en yoğun trafiğine sahip karayoludur. Karayolları 14. Bölge Müdürlüğü, 1990 yılı Bursa trafik hacim verilerine göre, Bursa ile Gemlik arasında gidiş-geliş yapan günlük ortalama 21 875 araçtan 15 730'u otomobil, 1 300'ü otobüs ve 4 845'i kamiyondur. Gemlik ile Orhangazi arasında trafik yoğunluğunda bir azalma gözlenmektedir. Örneğin Gemlik ile Orhangazi arasındaki gidiş-geliş yapan günlük

ortalama araç sayısı 9 ile 11 000 arasında değişmektedir(Tablo 21).

Gemlik'ten geçen Bursa-Yalova devlet karayolu uluslararası E 5 karayolu ile bağlantılı, çok şeritli ve modern otoyol niteliğindedir.Bursa'yı İstanbul ve Avrupa'ya bağlayan bu 65 km'lik yol Batı Anadılu ile Trakya ve Avrupa arasındaki yolcu ve yük taşımacılığında büyük önem taşımaktadır, fakat Gemlik için daha fazla transit karakter taşımaktadır.

Turizm açısından büyük öneme sahip Gemlik-Armutlu karayolu özellikle yaz mevsiminde yazlık ve ikinci konutlarda tatil yapan turistlerin Gemlik körfezinin kuzey kıyılarına akın etmesiyle büyük bir işlevlik kazanmaktadır. Kıyıyı takip eden bu yol yerşekilleri ve topoğrafik engellere bağlı olarak dar ve yetersizdir. Ayrıca Gemlik-Kumla yolunun ilçe merkezinin içinden geçmesi kent içi ulaşımı olumsuz etkilemektedir. 1990 yılında Gemlik-Narlı arasındaki günlük ortalama araç sayısı 3 204'tür. Bunlardan 2 955'i otomobil, 64'ü otobüs ve 185'i de kamyondur. Armutlu-Gemlik arasındaki karayolu talebi karşılayamadığından dolayı, eski karayolunun kuzeyinden geçen yeni bir karayolunun Gemlik'ten Fıstıklı'ya kadar olan kısmı tamamlanmış, Mecidiyeköy'ün güneyinden Armutlu'ya kadar olan kısmı tamamlanmak üzeredir. Tatilciler ulaşımlarını kendilerine ait taşıtlarıyla yaptıklarından, turizm yerli halka taşımacılıkta bir gelir kaynağı sağlamamıştır. Gemlik ile Narlı arasında Gemlik'ten kalkan özel minibüslerle de yolcu taşınmaktadır.

Gemlik ile İznik arasındaki ulaşım bağlantısı, İznik gölünün kuzeyi ve güneyinden geçen iki karayolu ile sağlanmaktadır. Bursa-Yalova karayolunun 36. kilometresindeki Garsak kavşağında ayrılan "Güney karayolu", İznik gölünün güney kıyısını izleyerek Sölöz üzerinden 76. kilometresinde İznik'e ulaşır Bursa-Yalova karayolunun 48. kilometresinde Orhangazi'den ayrılan "Kuzey karayolu" ise İznik gölünün kuzey kıyısını izleyerek 96. kilometresinde İznik'e ulaşır. Bu iki eksenli karayolu Gemlik ile İznik, Adapazarı, Düzce, Bolu, Zonguldak arasındaki ulaşımı sağlamakta ve aynı zamanda Yenişehir-Bilecik bağlantısı ile Bozüyük ve Eskişehir gibi önemli sanayi merkezlerini Gemlik kentine bağlamaktadır. Gemlik ile İznik arasındaki ulaşım belediye

ve özel otoböslerin yanında minibüslerle de sağlanmaktadır. 1990 yılında Gemlik ile Sölöz arasındaki günlük ortalama araç sayısı 1 076'dır, oysa Sölöz ile İznik arasında 816'dır (Tablo 21).

1991 yılında Gemlik ilçesinde toplam 192 km'lik köy yolundan 54'ü asfalt, 86'sı stabilize, 31 tesviye ve 31 km'si de ham yolu niteliği taşımaktadır. İlçe köylerinin 11'nin yolu asfaltlanmış olup, biri dışında tüm köy kolları her mevsim motorlu taşıt ulaşımına elverişlidir. Ancak kar yağışı ve fazla yağmur yağdığı günlerde geçici olarak 12 köye gitme olanağı bulunamamaktadır.

Gemlik Minibüsçüler ve Otobüsçüler odasının verdiği bilgilere göre 1994 yılında toplam 186 minibüs ve küçük otobüs ile yıllık 800-900 000 yolcu taşınmaktadır. Bu minibüslerden 109'u Bursa, 45'i Kurşunlu, 26'sı Kumla, 4'ü Kapaklı ve 2'i Armutlu istikametinde çalışmaktadır. Özellikle yazın deniz turizmine bağlı olarak Kumla istikametinde minibüs seferleri artmaktadır. 1979 yılında hizmete giren Gemlik terminalinden Bursa'ya 10-15 dakikada bir minibüs kalkmaktadır. İstiklal caddesini takip eden minibüsler çift şeritli Bursa-Yalova karayoluna çıkar ve yaklaşık 30 dakikada Bursa'ya ulaşır. 109 minibüsün çalıştığı hatta yazın günde 50-60 sefer, kışın ise 20-25 sefer düzenlenmektedir. Gemlik'in Ankara ve İstanbul ile bağlantısını sağlayan 2 şehirlerarası otobüs işletmesine hizmet veren terminel, yoğun trafik nedeniyle ihtiyaca cevap verememektedir. Bu nedenle Gemlik kentine yeni ve modern bir otobüs ve minibüs terminali gerekir.

Gemlik şehiriçi ulaşımını sağlayan Belediye otobüsleri 1975 yılında ilk defa hizmede başlamıştır. 1995 yılında şehiriçi hatlarda çalışan Belediye otobüs sayısı sadece 5'tir. Zaten Gemlik Belediyesine ait toplam otobüs sayısı 15'tir. K.Kumla ve B.Kumla, Kurşunlu, Umurbey ve Armutlu Belediyelerine ait otobüsler, bu yerleşmeler ile Gemlik arasında yolcu taşımaktadırlar. İlçe merkezinde kütüphane ile Atatürk Parkı arasında yer alan Merkez Belediye Otobüs Durağı aynı zamanda Bursa, İznik, Orhangazi ve Umurbey Belediyelerine ait otobüslere de hizmet vermektedir.

Ayrıca Ege ve İç Batı Anadolu bölgelerinden gelerek İstanbul'a devam eden şehirlerarası otobüsler de Gemliklilere hizmet vermektedir. Hisartepe mahallesinde, halk tarafından "yolağızı" veya "kavşak" olarak adlandırılan kesimde yolcu alan şehirlerarası otobüsler Gemlik'in Trakya, Ege ve İç Batı Anadolu şehirleri ile bağlantısını sağlamaktadır.

Bursa sanayisi için gerekli en önemli hammaddeler deniz yolu taşımacılığı ile Gemlik ve Mudanya limanlarından sağlanmaktadır. Bursa Organize Sanayi Bölgesi'ndeki başlıca sanayi kuruluşlarının dış ülkelerden ithal ettiği sanayi girdilerinin önemli bölümü Gemlik limanına boşaltılmaktadır. Geniş bir sanayi çevresinin dış alım gereksinmesini karşılayan Gemlik limanına boşaltılan mallar arasında kömür, kereste, metanol, iş makinaları, hurda demir (Asil Çelik fabrikası için), rulo saç, boru hammaddesi (Borusan için), oto parçaları (Tofaş için), amonyak, merinos yünü, çinko ve alüminyum gibi ürünler yer almaktadır.

Bursa ilinde sanayi ürünlerinin taşımacılığında en büyük rolü üstlenmiş olan karayolu ulaşımı bazı güzergahlar üzerinde kapasiteyi zolamakta, trafik yoğunluğunu karşılayamayacak durumdadır. Kısacası sanayileşme, ticaret ve hızlı kentleşme sonucu ulaşım faaalıyetleri yoğunlaşmaktadır. Bu nedenle trafik yoğunluğunu karşılayacak yeni ulaşım sistemleri ve çağdaş ulaşım projeleri oluşturulması gerekmektedir. Gemlik körfezinde yer alan iskele ve limanların yükleme boşaltma ve ticaret işlevi gün geçtikçe artmaktadır. Bu limanların hinterlandının genişletilmesi ve Gemlik sanayinin iç ve dış pazarlara açılma istemlerinin bir sonucu olarak demiryolu ulaşım gereksinmesi yeniden gündeme gelmiştir.

Gerek Bursa, gerekse Bozüyük ve Eskişehir'de sürekli bir büyüme ve gelişme gösteren sanayilerin dışa açılma kanallarının en yakın kapıları Gemlik ve Mudanya limanlarıdır. 1990 yılında gündeme gelen Bursa-Gemlik demiryolu projesi, Gemlik ve Mudanya iskelelerin modernizasyonunu da kapsayan entegre bir program olarak ele alınmıştır ve bu program içindeki demiryolu güzergahı doğuda Bozüyük ve Osmaneli, batıda ise Karacabey-Bandırma bağlantılı olması ön görülmektedir. Bursa-Gemlik ve Bozüyük-Bur-

sa-Bandırma demiryolu hattı TBMM'nin kararı ile 1992 yılı yatırım programında ele alınmıştır, fakat bu proje ile ilgili şimdiye kadar hiçbir somut adım atılmamıştır.

1985'ten sonra Gemlik Belediyesi ve Bisaş'ın yönetiminde özel Gemport limanının faaliyete geçmesiyle Gemlik liman kenti özelliğini güçlendirmiştir. Yirmibirinci yüzyılda başta Bursa olmak üzere Güney Marmara, İç ve Batı Anadolu'nun dış alım ve satım kapısı olma yolundadır. Gemlik'in bir deniz ulaşım merkezi olarak önemini arttırması, limanla birlikte demiryolu bağlantısı ihtiyacını da gündeme getirmiştir. Bu nedenle Bursa Nazım Planında gösterilen Bozüyük-Bursa-Bandırma demiryolu güzergahı, Bursa'dan bir kolla ayrılarak Demirtaş Sanavi Bölgesine ve Gemlik limanına da hizmet verecektir. Gemlik ilçesinin ithalat-ihracat ilişkisini kuvvetlendirmek, taşımacılık maliyetini azaltmak amacıyla bu yeni demiryolu hattı mutlaka Gemport limanıyla da bağlanmalıdır.

Tablo 21. Gemlik ve çevresindeki yerleşmeler arasında trafik yoğunluğu

(1990)

Motorlu Araç Tipi / Karayolu Güzergahı	Otomobil	Otobüs	Kamyon	Toplam
Gemlik - Bursa	15,730	1,300	4,845	21,875
Gemlik - Orhangazi	4,957	770	3,993	9,720
Gemlik - Sölöz	725	89	262	1,076
Gemlik - Narlı	2,955	64	185	3,204
Gemlik - Kurşunlu	546	10	453	1,009

6.5 Ticaret

Bir liman kenti olan Gemlik'te, ulaşım, tarım ve sanayi faaliyetlerinin gelişmiş olması ticaret sektörüne canlılık kazandırmıştır. Kent içindeki ticaret sahalarının dağılımına baktığımızda, belli bin mahallede belirgin bir yoğunlaşma yoktur. Fakat İstiklal ve Orhangazi caddesi ile I ve II nolu caddeler, perakende ve toptan ticaretin yoğunlaştığı kesimlerdir. Kamu ve özel işyerleri, dükkan, büro ve ticarethanelerin yoğunlukta olduğu Kayhan, Balıkpazarı, Demirsubaşı ve Halitpaşa mahallelerin ticari ve iktisadi önemi çok büyüktür. Kaymakamlık ve Beyediye binası ile PTT, Garaj, Tibel Hotel, Halk Kütüphanesi, Sanayi ve Ticaret Odası gibi önemli fonsiyonlara sahip kurumlar bu kesimde yer almaktadır. Bu nedenle emlak, banka, işhanı market ve ticarethanelerin büyük bir bölümünün bu kesimde yer alması tesadüfi değildir.

Gemlik'te iş ve ticaret yerlerinin sayısal dağlımını incelediğimizde (Tablo 22) şehirdeki iş ve ticaret yerlerinin toplam sayısı 900 civarındadır. Fakat bu sayı içinde büyük imalathaneler ve sanayi kurumları dahil edilmemiştir.

Fırıncı, demirci ve marangoz gibi küçük imlathaneler ile tamirci, tüccar ve satıcılar 572 işyeri sayısı ile en büyük grubu oluşturur. Tüccar ve satıcılar başlığı altında topladığımız bu grup içinde bakkal satıcıları (208) ile zeytin satıcıları (106) ilk sırada yer almaları dikkat çekicidir. Zeytincilik ile ün kazanmış Gemlik'te bakkal ve zeytin satıcılarının ilk sırada yer alması tesadüfi değildir.

Turizm ve rekreasyon hizmetleri başlığı altında topladığımız 132 işyeri ikinci büyük grubu oluşturmaktadırlar. Bu grup içinde kahvehaneler (98) ilk sırada yer alır (Tablo 22). Sadece Gemlik'te değil, tüm ülkemizde kahvehaneler, Çay ocakları ve kırathaneler boş zaman değerlendirme açısından Türk kültürünün vazgeçilmez bir ögesini oluşturmaktadırlar. Bir turizm merkezi olan Gemlik'te yedi hotelden sadece ikisi turizm belgelidir. Ayrıca kordon boyunca dizilmiş olan gazino ve çaybahçeleri (7) genelde yazmevsiminde hizmet vermektedirler.

Tablo 22. Gemlik kentinde iş ve ticaret yerlerinin sayısal dağılımı

(1994)

NO:	I.TUCCAR, TAMiRCi ve SATICILAR	
1	Bakkal satıcıları	208
2	Zeytin satıcıları	106
3	Ayakkabı satıcıları	23
4	Balık satıcıları	13
5	Hububat ve Zahireci	19
6	Fırın ve Ekmek Fabrikaları	12
7	Bakkaliye toptancıları	7
8	Tüpgaz satıcıları	6
9	Plak ve Kaset satıcıları	5
10	Akaryakıt satıcıları	11
11	Av malzemesi satıcıları	6
12	Çiçek satıcıları	8
13	Elektrikli aletler satıcıları	12
14	Kuyumcular	8
15	Odun-Kömür satıcıları	7
16	Tekel bayi	5
17	Terzi	28
18	Oto tamircisi	22
19	Radyo-T.V.Tamircisi	9
20	Hırdavatcılar	7
21	Kum-Çakıl satış deposu	4
22	Marangoz	17
23	Demirci	19
24	Camcı	10
		572

NO:	II. TURiZM VE REKREASYON HiZMETLERi	
1	Otel	7
2	Sinema	2
3	Gazino ve Çay Bahçesi	7
4	Lokantalar	18
5	Kahvehaneler	98
	TOPLAM:	132
	III.RESMi KURUM	
1	Devlet Lisesi	7
2	özel Lise	1
3	Halk Kütüphanesi	1
4	ilköğretim Okulları	11
5	Dershane	2
6	Potane	7
7	Banka	11
8	Sürücü Kursu	2
9	Cami	14
10	Hastane	2
11	Sağlık Ocağı	17
12	Verem Savaş Dispanseri	1
13	Gemlik Belediyesi	1
14	Kaymakamlık	1
	TOPLAM	78
	VI. DiĞERLERi	
1	Avukat	17
2	Muhasebeci	19
3	Doktor	19
4	Diş Hekimi	12
5	Eczane	12
6	Mimar ve Mühendislik	10
	TOPLAM:	89

G E N E L T O P L A M : 870

Şehir içindeki kamu ve resmi kurumlar (78) kent merkezi ve çevresinde yer alan Demirsubaşı, Kayhan, Balıkpazarı ve Halitpaşa mahallelerinde yoğunluk göstermektedirler. Şehirmerkezi aynı zamanda ticarethane ve perakende satış dükkanları ile avukat, mimar, mühendis, emlak, doktor ve muhasebe bürolarının yoğunlukta olduğu bir kesimdir. Daha önce de belirttiğimiz gibi kentin önemli kamu ve resmi kuruluşlarının nerede ise tamamı bu kesimde yer almaktadır.

Gemlik'te iş ve ticaret alanlarının hemen hepsi kentin ana caddeleri boyunca toplandığını görmekteyiz. Ulaşım imkanlarının elverişliliği, iş ve ticaret alanlarının şehir içindeki dağılımında önemli rol oynamaktadır. Özellikle İstiklal ve Orhangazi caddeleri perakende ve toptan ticaretin yoğunlaştığı kesimlerdir. Perakende ticaretinin yaygın olduğu İstiklal caddesi, şehirmerkezi, Pazar sokak, I ve II nolu caddeler boyunca yer alan işyeri ve ticarethanelerde vitrin düzenlemeleri ön plana çıktığı göze çarpmaktadır. Toptan ticaretin yoğunlaştığı Orhangazi caddesi ve çevresinde ise bu özellik görülmez. Üretilen malların tanıtımı, daha çok işyeri ve ticarethanelerin önlerine konularak yapılır (Kamış,1993).

Büyük şehirlere özgü oturma alanları ile iş ve ticaret alanlarının birbirinden bağımsız birimler halinde toplanması, daha çok Demirsubaşı ve Osmaniye mahallelerinde görülmektedir. Eski bir iki katlı binaların yıkılarak yerine çok katlı pasaj ve işhanlarının yapılması sonucu özellikle bu iki mahallede konut ve oturma alanlarının daraldığı, ticaret alanlarının ise genişlediği gözlenmektedir. Gün boyunca ticari canlılığa ve nüfus hareketliliğine sahne olan bu mahalleler, geceleri boşalmakta ve tenha bir saha haline gelmektedirler.

Gemlik'teki benzer meslek dalları ve faaliyet kollarının genellikle bir araya toplanma eğiliminde olduğu göze çarpmaktadır. Zeytin toptancılarının Orhangazi caddesinde ve Zeytin halinde; perakende zeytin satıcılarının İstiklal caddesinde; balık satıcılarının Demirsubaşı mahallesinde yer alan balık halinde; oto tamirciler, kaportacı, elektrikçi ve boyacıların Hisartepedeki Küçük sanayi sitesinde; çay bahçesi, lokanta, kafe-

terya gibi rekreasyon, beslenme ve dinlenme yerlerinin deniz kıyısı ile I ve II nolu caddeler boyunca toplandığı görülmektedir. Şehir merkezinde yer alan pasajların alt katlarında, çeşitli malların perakende satış dükkanları, üst katlarında ise avukat, mühendis, mimar, doktor, emlak ve muhasebe büroları bulunmaktadır. Yine bu kesimde yer alan Belediye şehir çarşısında kuyumcu, ayakkabı satıcıları, tuhafiye, konfeksiyon mağazaları ve perakende gıda maddesi satıcıları yoğunluk kazanır. Gemlik'te hizmet veren banka şubeleri de kentin bu kesimi ile İstiklal caddesinde yer almaktadır.

6.6 Eğitim

Türkiye'de eğitim çağı genel olarak 7 ile 22 yaş arasıdır. 7-12 ilkokul, 13-15 ortaokul, 16-18 lise ve 19-22 yüksek öğretimde geçen süre olarak kabul edilmektedir. 1994 yılında Gemlik kentindeki 13 866 kişiden oluşan öğrenci nüfusu, toplam kentsel nüfusun dörtte birini (%24.5) oluşturmaktadır. 1994 yılında anaokulda 329, ilkokullarda 6 489, orta okullarda 4 063 ve liselerde 2 985 öğrenci (toplam 13 866 öğrenci), Gemlik kentinde örgün eğitimde yer alan öğrencilerin genel dağılımını göstermektedir (Tablo 23). Aynı yıl Gemlik ilçesinde toplam öğrenci sayısı 15 869'dur. Yani Gemlik kenti tek başına ilçedeki tüm öğrencilerin % 87'sini oluşturmaktadır.

Bugün İlçe Eğitim Müdürlüğüne bağlı 27 ilkokuldan, 6'sı ilçe merkezinde yer almaktadır. Gemlik'te ilkokullar her mahalleye dağılmış durumdadır. Fakat Cumhuriyet ve Hamidiye mahallelerinde ilkokul sayısının arttırılması gerekir. Bir çok kooperatifin bulunduğu bu mahallelerde ilk ve orta okul çağına gelmiş öğrenciler, şehir merkezindeki okullara ulaşabilmek için uzun mesafeler katetmek zorunda kalmaktadırlar.

Gemlik'e bağlı tüm köylerde ilkokul mevcut iken, orta okul sadece Armutlu ile Umurbey'de bulunmaktadır. İlçedeki 7 ilköğretim okulunda, 5'i ilçe merkezinde yer almaktadır. Ayrıca ilçedeki genel, mesleki ve özel liselerin tümü Gemlik kentinde yer almaktadır. 1995 yılında ilçe merkezinde 3 genel, 3 mesleki ve 1 özel olmak üzere toplam 7 lise faaliyet göstermektedir. Ayrıca Gemlik kentindeki 2 dersane, 2 sürücü kursu, 3 öğrenci yurdu ve 1 özel lise, özel eğitim kurumlarının varlığını göstermektedir (Tablo 24).

İlçe merkezine yakın köylerden okumak için gelen öğrencilere karşın, Gemlik'ten Bursa'ya doğru da bir öğrenci akımı söz konusudur. Daha iyi bir okulda öğrenim görmek, daha kaliteli dersanede üniversiteye hazırlanmak için yüzlerce öğrenci Gemlik'ten Bursa'ya gitmektedir. Fakat yakın yıllarda, Gemlik Özel Köseoğlu lisesinin açılması ve iki dersaneninfaaliyete geçmesi ile Bursa'ya olan öğrenci akımı az da olsa azalmıştır.

Gemlik ilçesinde okuma-yazma oranı oldukça yüksekter. Bu oran, Atatürk'ün yüzüncü doğum yılı nedeniyle 1981 yılında başlatılan okuma-yazma seferberliği ile daha da yükselerek % 90'a ulaşmıştır.

Ticaret Lisesi ile aynı binada hizmet veren Halk Eğitim Merkezi her yıl yetişkinlere yönelik bilgi ve beceri kazandırıcı kurslar açmaktadır. 1994-1995 öğretim yılında, Gemlik'te açılan 18 kursta, 400 kişiden fazla kursiyer, daktilo, makina, kalorifer ateşçiliği, el nakışı, bilgisayar, çiçek ve el sanatları dallarında sertifika almıştır. Ayrıca Halk Eğitim Merkezi eğitici filmlerin gösterilmesi, kermez sergisi, sergi, defile ve toplantılar düzenleme gibi sosyo-kültürel faaliyetlerde de bulunmaktadır.

1956 yılında hizmete açılan Gemlik Halk Kütüphanesi Demirsubaşı mahallesinde, Hükümek Konağının yanında yer almaktadır. Yetişkinler bölümünde 12 455, çocuk bölümünde 2 552 ve nadir eserler bölümünde 153 kitabın bulunduğu kütüphaneden, 1994 yılında faydalanan okuyucu sayısı 2 130'our.

Gemlik kentinde bir müzenin olmayışı ve Bursa Arkeoloji müzesinin de gerekli ilgiyi göstermemesi sonucu Bizans, Roma ve Osmanlı dönemine ait arkeolojik ve tarihsel buluntular değerlendirilememektedir. 1994 yılında Gemlik'te 13 cami, 2 sinema salonu ve Hamidiye mahallesinde şehir stadyumu bulunmaktadır.

Tablo 25. Gemlik ilçesinde 12 yaş ve üzeri nüfusun öğrenim durumu

(1993)

	Okur-Yazar Değil	Okuyanlar	İlkokul	Orta Dereceli Okul	Yüksek Okul	TOPLAM
Erkek	1,395	1,687	16,945	8,156	1,457	29,640
	(4.7)	(5.7)	(57.2)	(27.5)	(4.9)	(100)
Kadın	4,505	2,151	16,527	5,352	634	29,169
	(15.4)	(7.4)	(56.7)	(18.3)	(2.2)	(100)
TOPLAM	5,900	3,838	33,472	13,508	2,091	58,809
	(10.0)	(6.5)	(56.9)	(23.0)	(3.6)	(100)

Tablo 23. Gemlik İlçe Milli Eğitim Müdürlüğü şube ve öğrenci sayıları (1994)

	TOPLAM		ANA SINIFI		İLKOKUL		ORTA OKUL		LİSE	
İLKÖĞR. KURUMLARI	Şube	Öğrenci	Şube	Öğrenci	Şube	Öğrenci	Şube	Öğrenci	Şube	Öğrenci
İlkokullar	1138	4,239	6	155	1132	4,084	-	-	-	-
İlköğr. Okulları	1151	6.573	8	168	80	3.338	63	3.067	-	-
Bağ. Orta Okullar	6	181	-	-	-	-	6	181	-	-
TOPLAM	1295	11.533	14	323	1212	8.022	69	3.248	-	-
GENEL LİSELER										
Liseler	39	1.134	1	5	5	33	4	40	129	1,056
Anadolu Liseleri	11	422	-	-	-	-	11	422	-	-
Liman-Hatip Liseleri	24	884	-	-	-	-	15	633	3	251
TOPLAM	74	2,440	1	5	5	33	30	1.095	138	1.307
MESLEK LİSELERİ										
End.Meslek.Liseleri	33	1,031	-	-	-	-	-	-	133	1,031
Kız Meslek Liseleri	19	315	2	23	-	-	5	135	112	157
Ticaret Liseleri	12	430	-	-	-	-	-	-	111	430
TOPLAM	64	1.336	2	23	-	-	5	135	157	1.678
ORTA ÖĞR. TOPLAMI	1138	4,276	3	28	5	33	35	1,230	95	2,385
YERLEŞİM BİR. GÖRE										
İlçe Merkezi	1356	13,866	15	329	1153	6,439	32	4,663	195	2,385
Kasabalar	36	1,180	1	22	23	743	12	415	-	-
Köyler	41	823	-	-	41	823	-	-	-	-
TOPLAM	1433	15,869	17	351	1217	8,055	1104	4,478	195	2,385
TÜRE GÖRE										
Resmi Kurumlar	1422	15,788	16	346	1212	8,022	1100	4,438	194	2,982
Özel Kurumlar	11	81	1	5	5	33	4	40	1	3
TOPLAM	1433	15,869	17	351	1217	8,055	1104	4,478	195	2,385

	ÖRGÜN EĞİTİM		YAYGIN EĞİTİM		GENEL TOPLAM	
GENEL TOPLAM	1433	15,869	192	2,431	625	18,300

Tablo 24. Gemlik İlçe Mille Eğitim Müdürlüğü kurum ve okul sayıları

(1994)

	Kurum Sayısı		
	Toplam	İlçe Merkezi	Köy ve Kasaba
Milli Eğitim Müdürlüğü	1	1	-
Halk Eğitim Müdürlüğü	1	1	-
Çırak Eğitim Merkezi	1	1	-
Kamplar	2	-	2
Öğretmen Evi	2	1	1
MERKEZ BİRİM TOPLAMI	7	4	3
İlkokullar	27	6	21
İlköğretim okulları	7	5	2
İLKÖĞR. KURUML. TOPLAMI	35	11	24
Liseler	1	1	-
Anadolu Liseleri	1	1	-
Lisan-Hatip Liseleri	1	1	-
GENEL LİSELER TOPLAMI	3	3	-

	Kurum Sayısı		
	Toplam	İlçe Merkezi	Köy ve Kasaba
End.Mesl.Tekn.Liseler	1	1	-
Kız Meslek Liseseri	1	1	-
Ticaret Liseleri	1	1	-
MESLEK LİSELERİ TOPLAMI	3	3	-
ORTA DER. TOPLAMI	6	6	-
OKULLAR TOPLAMI	41	17	24
RESMİ KURULUŞLAR TOPLAMI	48	21	27
Özel Liseler	1	1	-
Dershaneler	2	2	-
Sürücü Kursları	2	2	-
Öğr. Yurtları	3	3	-
ÖZEL KURULUŞLAR TOPLAMI	8	8	-
GENEL TOPLAM	56	29	11

6.7 Sağlık

Gemlikilçesi Türkiye'nin en gelişmiş ve kalkınmış bölgelerinde yer aldığı için sosyo-kültürel ve sağlık hizmetleri bakımından baştan beri şanslı sayılabilecek bir konuma sahiptir. Ancak 15 yıl içinde nerede ise ikiye katlanan nüfusu, özellikle ilçe merkezine olan iç göçün yoğunluğunu kanıtlamaktadır. Göçenlerin büyük kısmı Doğu Karadeniz, Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinden gelen yoksul ve ne iş olsa yapmaya talip kişilerin oluşturduğu bir topluluktur. Kentin doğusundaki düzlükte, göçmeden önce yaşam biçimlerini fazla değiştirmeden yaşamakta ve sağlıkları ile ilgili olarak Gemlik'in yerleşik nüfusuna göre çok daha fazla risk taşımaktadırlar. Bu nedenle, bu kesime götürülecek sağlık hizmetin nitelik ve niceliği daha yüksek olması kaçınılmazdır (Aytekin, 1994).

1980 yılında Gemlik ilçesine hizmet veren 5 sağlık ocağı dışında, 1 verem savaş dispanseri ve düzenli hekimi bulunmayan 1 SSK dispanseri vardı. 1994'e gelindiğinde, bunlara ek olarak 6 sağlık ocağı, 1 SSK ve 1 de Devlet hastanesi hizmet vermektedir.

Sağlık ocaklarında muayene edilen hasta sayısı 1980'de 23 413, kişi başına muayene 0.6 iken 1994'te bu sayılar sırası ile 49 842 ve 0.6 olarak saptanmıştır. Ayrıca Tablo 26'da Gemlik ilçesinde sağlık personelinin 1980-1990 yılları arasındaki sayısal gelişimi gösterilmiştir. Bildirimi zorunlu hastalıklar açısından incelendiğinde Gemlik'te herhengi bir salgın görülmemiştir. Yıllara bağlı olarak sıraları değişmekle birlikte Akut Gastroenterit, Viral Hepatit, Kızıl, Kızamık hemen her yıl çok az sayıda rapor edilmektedir. 1980-1981 yılları içinde Gemlik'teki tüm bebek ve çoçuklar aşılanmış. 1982'den başlayarak aşı kampanyası yerini periyodik aşılamaya bırakmıştır. Bugün ilçede bağışıklama çağı gelin çocukların % 98'i Poliomyelit, Boğmaca, difteri, kızamık ve tetanoza karşı aşılanmıştır. Bütün bu olumlu gelişmeler 1980 yılındaki % 77.2 olan bebek ölüm hızının, 1994'de gelindiğinde % 23.9'a düşmesine neden olmuştur (Aytekin, 1994).

Gemlik'teki sağlık kurumlarının kuruluş ve gelişmelerini kısaca şöyle özetleyebiliriz:

A. Daha önce Terme oteli olarak faaliyet gösteren bina, Belediye ve healkın katkıları ile Sağlık Bakanlığınca hazırlanan projeye uygun olarak, 50 yatak kapasiteli Gemlik Devlet Hastanesi'ne dönüştürülmüştür. Yalova yolu üzerihde Hisartepe mahallese sınırları içinde yer alan, iki ameliyathaneye sahip ve 120 yardımcı personelin çalıştığı hastane, Gemlik ve köylerinin yanısıra İznik ve Orhangazi ilçelerine de hizmet vermektedir.

B. 1921 yılında "Muhacırın Dispanseri" adı altında açılan 1926 yılında "Muayene ve Tedavi Evi" olarak faaliyete devam ederek günümüze kadar hizmet veren Gemlik Sağlık Ocağı 1979 yılında kurulmuş Uludağ Ünicersitesi Tıp Fakültesi Sağlık Grup Başkanlığına bağlı olarak hizmet vermektedir. Beş pratisyen hekim, 3 herşire, 16 ebe, 2 eczacı, 1 diş hekimi, 1 laboratuvar teknisyeni, iki sağlık memuru ve 7 yardımcı hizmetlinin görev yaptığı Gemlik Merkez Sağlık Ocağı, ilçe merkezinin yanısıra Şahinyurdu ve Cihatlı köylerine de hizmet vermektedir.

C. Gemlik'teki Verem Savaş Dispanseri 1969 yılından beri hizmet vermektedir. Bir uzman hekim, 1 pratisyen hekim, 5 hemşire ve 10 yardımcı personelin görev yaptığı bu dispanserden Gemlik ve köylerinin yanısıra, Orhangazive köyleri de yararlanmaktadır.

D. SSK Gemlik Dispanseri, önceleri Sunni İpek fabrikasına tahsis edilen bir odada SSK Sağlık İstasyonu olarak görev yapmaktaydı. 1980 yılında İstiklal caddesi üzerinde kendi binasında hizmet vermeye başlayan dispanserde 3 doktor, 2 hemşire, 1 ebe, 1 eczacı ve 24 yardımcı personel görev yapmaktadır. Yataklı tedaviye ihtiyacı olan hastalar Bursa veya İstanbuldaki SSK hastanelerine sevkedilmektedir.

E. 1926'da kurulan Sıtma Savaş Derneği ise en az ayda bir kez köylerde ilaçlama ve tarama yapmaktadır. Ayrıca 1990 yılında Gemlik ilçesinde bir hakime 4 344, bir sağlık memuru ve hemşireye 4 344, bir ebeye 2 230 kişi düşmektedir. 1980 ve 1990 yıllarındaki sağlık personelinin sayısal durumu Tablo 26'da gösterilmiştir.

Tablo 27. Gemlik ilçesinde sağlıkla ilgili bazı konut özellikleri
(1980-1994)

Varolan özellikler	1980 (%)	1994 (%)
Ayrı Mutfak	73.7	96.3
Ev içinde Su	72.8	98.4
Sağlığa Uygun Hela	75.3	89.9
Sağlığa Uygun Çöp ve Gübreler	66.5	89.2
Konut Başına Düşen Kişi	4.1	3.8

Tablo 26. Gemlik ilçesinde sağlık personelinin sayısal gelişimi
(1980-1990)

Sağlık Personeli	1980 Yılı		1990 Yılı	
	Sayı	Düşen Nüfus	Sayı	Düşen Nüfus
Hekim	7	6,872	18	4,344
Hemşire+Sağl.Mem.	15	3,207	18	4,344
Ebe	16	3,007	34	2,230
Nüfus	48,106	-	78,133	-

7. DENİZ ULAŞIMI VE LİMAN FAALİYETLERİ

7.1 Gemlik limanının özellikleri ve fonksiyonları.

Marmara denizinin güneydoğusunda, Gemlik körfezinin doğusunda yer alan Gemlik limanı 40° 25' 28" kuzey enlemi ve 29° 05' 40" doğu boylamı mevkiğindeki Tuzla burnu ile 40° 27' 30" kuzey enlemi ve 29° 06' 54" doğu boylamı mavkiğindeki Dalyan burnunu birleştiren hattın doğusunda kalan deniz alanını kapsamaktadır. Gemlik limanı iç ve dış olmak üzere iki bölümden oluşur. 40° 26' 16" kuzey enlemi ve 29° 08' 59" doğu boylamı mevkiğindeki Kayıkhane burnundan güneye çizilen hattın doğusunda kalan deniz alanı iç limanı oluşturur. Gemlik limanının dış sınırını (batı sınırını) belirleyen Tuzla-Dalyan hattı ile iç liman sınırını belirleyen Kayıkhane hattı arasında kalan deniz sahası dış limanı oluşturur. İç liman küçük tonajlı gemilerin, dış limanbüyük tonajlı gemilerin demir yeridir. Patlayıcı ve tehlikeli maddeler taşıyan gemiler genelde dış limanda beklemektedirler.

1995 yılında Gelmlik liman sınırarı içinde ilçe iskelesi, Gübre fabrikası iskelesi, Gemlik barınağı, BP iskelesi, Küçük ve Büyük Kumla iskeleleri yer almaktadır.

Gemlik körfezinin en doğu kısmında yer alan Gemlik ilçe iskelesi Gemlik Belediyesi tarafından işletilmektedir. 164 m uzunluğu ve 12 m. genişliği olan iskelenin 100 ve 190 m.lik iki rıhtımı vardır. İskele 5 ve 10 000 tonluk iki geminin yanaşması halinde dolmaktadır. Gemilerin açıkta bekleme süreleri 3-4 günü aşmaz. Liman kötü hava koşullarına karşı üç yanından korunmalı durumundadır.

Bursa ilinin denizyolu ulaşım bağlantıları Mudanya ve Gemlik limanlarının yanısıra, Yalova iskelesi aracılığı ile de sağlanmaktadır. Bursa'ya 29 km uzaklıkta olan Gemlik limanı, Bursa sanayisi için önemli dış alım ve dış satım merkezidir. Gemlik limanı hinterlandı içinde yer alan ve besleyen başlıca merkezler, başta Bursa ve Orhangazi olmak üzere Eskişehir, Bilecik, İnegöl, Bozüyük, Kütahya ve Afyon'dur. Gemlik yukarıda sıraladığımız

sanayi kentlerinin geriksinmesi olan hammadde işlenmiş ve yarı-işlenmiş sanayi girdileri ile akaryakıtın boşaltma; tarımsal ürünler, maden cevherleri ve çeşitli ürünlerinin ise yükleme limanıdır.

Gemlik liman faaliyetleri ve deniz ulaşımının bugünkü durumuna geçmeden önce tarihsel süreç içinde bu faaliyetlerin çok kısa bir gelişimini özetleyebiliriz. M.S. 8.-9.y.y.'de Gemlik'te Bizanslar tarafından bir tersane kurulmuştur. Selçuklu kumandanlarından Ebul Kasım'da bu şehirde tersane kurmuştur. Gemlik 1334 yılında Osmanlılar tarafından fethedildiğinde, kentin gemiyapım evleri ile dolu olduğu ve bu özelliğinden dolayı kente Gemlik adının verildiği pek çok kaynakta geçmektedir.

XIX.yy'da Gemlik, yolcu taşımacılığı için önemli bir liman dı. 1844'te İstanbul'dan Gemlik'e askeri amaçla yapılmış bir buharlı gemi, eşya ve yük taşımacılığı için sefere konulmuştur. 1850 yılında İstanbul'dan İzmir, İzmit, Trabzon'la beraber Gemlik için de posta seferleri yapılıyordu. Yolcu taşımacılığı için İstanbul-Mudanya arası önem kazanmış ve Gemlik limanı yük taşımacılığına ayrılmıştır. 1963'de Armutlu'ya yeni bir iskelenin yapımı ve Mudanya'ya gelen gemilerin Armutlu'ya uğramasıyla, İstanbum-Armutlu arasında deniz yolu yolcu taşımıcılığı sağlanmış. Deniz yolu avantaji Armutlu kıyısının yaz turizmi ve tatil konutları için seçilmesine yol açmıştır. (Doğaner,1992)

Denizyolu ulaşımının kısa tarihsel gelişimini inceledikten sonra, bugünkü ulaşım ve liman faaliyetlerini ele alabiliriz.

1992 yılında deniz ulaşımı ile Gemlik limanına gelen yolcu sayısı badece 411'dir. Boş giren gemilerin sayısı 85 (63'ü yabancı), dolu giren gemilerin sayısı 103 (78'i yabancı). Aynı yıl içinde toplam yükleme 297 878 ton ve toplam boşaltma 1 301 741 ton olarak gerçekleşmiştir. 1992 yılı liman faaliyetlerini özetleyen yükarıdaki bilgiler Gemlik limanında yolcu taşımacılığından çok yük taşımacılığının ön planda olduğunu göstermektedir. Ayrıca Tablo 29'a baktığımızda 1989-1994 yılları arasında hiç bir yıl yüklenen mallar boşaltılan mallardan daha fazla olmamıştır. Bu olay limandaki ithalat (boşaltma) foksiyonlarının ön planda olduğunu göstermektedir. Ayrıca hem ithalat hem de ihra-

catta yabancı bayraklı gemilerin üstünlüğü dikkat çekmektedir. 1993 yılında yükleme (307 306 ton), boşaltma (1 952 539 ton) ve toplam 2 259 845 tonluk işleviyle Gemlik limanı İstanbul, İzmit ve Bandırma'dan sonra Marmara denizinin büyük limanıdır.

Daha önce de belirttiğimiz gibi Gemlik limanı İthalat-ihracat konusunda Bursa ilinin en önemli ticaret kapısıdır. Dış dünyaya açık olan bu ticaret kapısının ülkeler arası hinterlandı çok geniştir. Gemlik limanının dış ülkelerle yaptığı deniz ticaret bağlantılarını boşaltma (ithalat) ve yükleme (ihracat) olarak iki başlık altında inceleyebiliriz:

A. Yabancı bayraklı gemilerle yapılan boşaltma

ABD'den kağıt hamuru, hurda malzeme, rulo saç gibi mallar Gemlik limanına boşaltılır. Rusya ve Ukrayna'dan kereste, metanol, kömür, pik demir, amonyak, tomruk ithal edilir. İtalya'dan soğuk rulo saç, alüminyum, çinko, otomobil ve iş makinaları, Norveç'ten dondurulmuş balık, Bulgaristan'dan ayçiçeği, Fransa'dan magnezit, Finlandiya'dan tomruk ve kereste gibi mallar Gemlik limanına en fazla boşaltılan yük ve ürünler arasında yer alır.

B. Yabancı bayraklı gemilerle yapılan yükleme

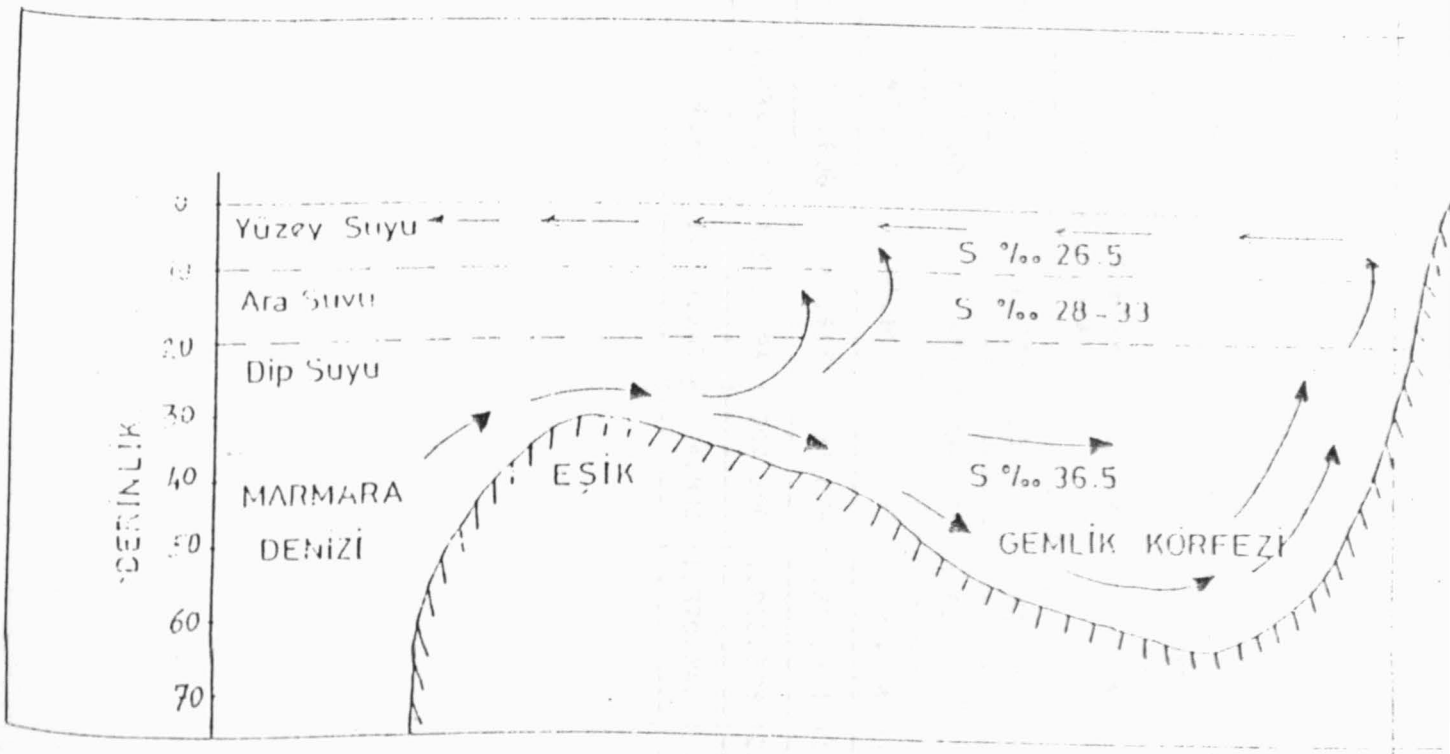
BDT Cumhuriyetlerine toz şeker, meyve, sebze ve narenciye gibi ürünler Gemlik limanından yüklenir. Belçika, Hollanda ve Almanya gibi sanayileşmiş ülkelere boru ve kütük demir-çelik ihraç edilir. Bursa'daki Tofaş ve Renault fabrikalarının ürettiği otomobillerin İtalya, Kıbrıs ve Rusya'ya dış satımı Gemlik limanından gerçekleşir. Ayrıca Mısır'a Tofaş'ın yedek parça ürünleri de yüklenir. Malta ve Yunanistan'a karışık konteynerler, İngiltere'ye manyezit, İtalya'ya sıcak rulo saç gibi mal ve ürünler Gemlik limanından yüklenerek dış ülkelere ihraç edilir.

1994 yılında 196 930 ton mal TC bayraklı gemilerle Gemlik limanından yüklenmiştir. Aynı yıl 150 688 ton mal ve 8 523 TEU konteyner yabancı bayraklı gemilerle ihraç edilmiştir. 1994 yılında 826 yerli ve 387 yabancı tıplam 1 213 gemiye Gemlik limanı hizmet vermiştir. Daha önce de belirttiğimiz gibi limanda yapılan boşaltma faaliyetleri yüklemenin çok çok üzerindedir.

Tablo 28. Gemlik ilçesinde yer alan genel ve özel amaçlı liman ve iskeleler

Liman veya iskelenin Adı	Rıhtım veya iskelenin Boyu (m)	Rıhtım veya iskelenin derinliği (m)	İşleten Kurum
Armutlu	83	2-7	Belediye
İ.Kayala	55	5	Yerel ilgili
K.Kayala	39	5	Yerel ilgili
Gemlik Belediye isk.	164	2-11	Belediye
Suni tepek	15	5	Özel
Gemlik B.P.	55	2-10	Özel
Gemport	435.5	7-12	Özel
Gemlik Azot	300	9-11	Özel
Borusan	356	4-9	Özel
Marmara Kim.San.	716	2-12	Özel

Şekil 11. Gemlik körfezinin uzunluğuna kesiti ve şematik su sirkülasyonu

Tablo 29. 1989 - 1994 yılları arası Gemlik liman faaliyetleri (Ton)

Yıl	KABOTAJ			İHRACAT			İTHALAT			TOPLAM		
	Yükleme	Boşaltma	Toplam	Türk Gemi	Yaban. Gemi	Toplam ihracat	Türk Gemi	Yaban. Gemi	Toplam ithalat	Yükleme	Boşaltma	Genel Toplam
1989	113,925	195,050	308,975	67,629	175,518	243,147	197,630	421,309	618,939	357,072	813,989	1,171,061
1990	147,968	363,889	511,857	41,052	145,550	186,602	173,595	488,806	662,401	334,570	1,026,290	1,360,860
1991	82,234	290,453	372,687	80,365	165,600	245,965	152,490	493,313	645,803	328,199	936,256	1,264,455
1992	126,993	312,134	439,127	55,584	115,301	170,885	207,912	781,696	989,608	297,878	1,301,741	1,599,619
1993	131,507	322,145	453,652	67,815	107,984	175,799	396,109	1,234,285	1,630,394	307,306	1,952,539	2,259,845
1994	77,265	295,993	373,258	196,930	150,688	347,618	287,646	786,601	1,074,247	424,883	1,370,240	1,795,123

Tablo 30. GEMLİK LİMANINDAN 1994 YILINDAN YAPILAN YÜKLEMELER (ton)

Yükün Cinsi	Kabotaj	T.C. Bayraklı Gemilerle Yabancı Limanlara	Yabancı bayraklı Gemilerle Yabancı Limanlara	Toplam
Gübre	77,065	-	-	77,065
Pulo Saç	200	13,530	4,900	18,630
Boru	-	137,523	6,850	144,373
K.Demir+Çelik	-	28,862	46,890	75,752
Amonyak	-	-	44,320	44,320
Manyezit	-	-	12,050	12,050
Oto Aksamı	-	-	8,318	8,318
Dökme Tutkal	-	1,010	1,100	2,110
Pik Demir	-	3,100	1,100	4,200
Şeker	-	10,855	5,200	16,055
Sunta	-	1,350	3,963	5,313
Narenciye	-	-	83	83
Karışık	-	100	15,408	15,508
Konteyner	-	-	18,523 TEU	18,523 TEU
Askeri Araç	-	-	216 ADET	216 ADET
Otomobil	-	-	11,013 ADET	11,013 ADET
Otobüs	-	-	8 ADET	8 ADET
Toplam:	77,265	196,930	150,688	424,883
			18,523 TEU	18,523 TEU
			216 ADET	216 ADET
			11,013 ADET	11,013 ADET
			8 ADET	8 ADET

1994 GEMİ ADEDİ		
T.C.	YABANCI	TOPLAM
986	387	1213

Tablo 31. Gemlik limanında 1994 yılında yapılan yüklemeler (Ton)

Yükün Cinsi	Kabotaj	T.C.Bayraklı Gemilerle Yabancı Limanlardan	Yabancı Bayraklı Gemilerle Yabancı Limanlardan	TOPLAM
Pulp Taş	100,365	38,757	138,381	382,713
D.Yakıt-Mad.Yağ	110,429	-	-	110,429
Tekel Yaddesi	2,537	-	-	2,537
Kum	21,562	-	-	21,562
Sıvı Maden	10,350	-	1,374	33,224
Kurşun	-	56,036	111,544	177,580
Tomruk-Kereste	-	13,086	45,456	58,542
Muz	-	-	29,580	29,580
Diğer Maden	-	-	11,000	11,000
Kil	7,300	12,573	27,737	48,265
Metanol	-	17,607	3,537	21,154
Kaolin	-	3,575	-	3,575
Demir	32,350	-	269,921	302,271
Pik Demir	-	11,207	17,340	28,547
Dondurulmuş Balık	-	-	1,333	1,333
Boşta	-	1,333	-	1,333
Mısır	-	-	60,512	60,512
Çelik	-	353	4,191	4,543
Diğer Değerli	-	4,403	2,533	6,941
Çimento Taş	-	2,200	500	2,700
Kağıt	-	3,136	6,134	9,270
Değişik Hammadde	-	3,280	20,335	23,615
Ferrosilikon-Manganez	-	4,587	1,445	6,032
Karışık	-	42,143	21,338	63,481
Konteyner	-	-	-	-
Otomobil	-	-	-	-
TOPLAM	335,393	237,846	796,837	1,370,076

Tablo 31. Gemlik limanında 1994 yılında yapılan yüklemeler (Ton)

Yükün Cinsi	Kabotaj	T.C.Bayraklı Gemilerle Yabancı Limanlardan	Yabancı Bayraklı Gemilerle Yabancı Limanlardan	TOPLAM
Pulp Taş	100,365	33,757	138,331	322,713
D.Yakıt+Mad.Yağ	113,429	-	-	113,429
Tekel Maddesi	2,537	-	-	2,537
Kum	21,562	-	-	21,562
Sıvı Mamul	10,350	-	1,374	32,224
Kuru	-	56,036	111,544	177,580
Tomruk+Kereste	-	13,086	45,456	58,542
Muz	-	-	29,580	29,580
Diğer Maden	-	-	11,000	11,000
Yağ	7,300	12,573	27,737	48,365
Metanol	-	17,507	3,537	21,134
Kaolin	-	3,575	-	3,575
Gübre	32,350	-	239,921	272,271
Yaş Sebze	-	11,207	17,240	28,547
Dondurulmuş Balık	-	-	1,333	1,333
Suda	-	1,333	-	1,333
Asfalt	-	-	60,512	60,512
Çelik	-	333	4,131	4,464
Diğer Genel	-	4,413	2,523	6,941
Demir Taş	-	2,100	500	2,600
Buğday	-	3,135	6,734	9,869
Yağlı Tohum	-	3,333	10,285	13,618
Petrol+Petrol Mamulü	-	4,537	1,445	5,982
Mermer	-	42,143	21,333	63,476
Mühimmat	-	-	-	-
Otomobil	-	-	-	-
TOPLAM	335,993	237,646	776,537	1,350,176

Örneğin 1994 yılında 295 993 ton kabotaj, 287 646 ton TC bayraklı ve 786 601 ton yabancı bayraklı toplam 1 370 240 ton yük ve 8 544 TEU konteyner Gemlik limanına boşaltılmıştır. Kısacası Gemlik limanına boşaltılan mallar yüklenenlerin üç misli fazlasıdır. Tablo 30'da gördüğümüz gibi yüklenen mallar arasında boru, rulo saç, demir-çelik, pik demir, şeker, otomobil ve sunta gibi mallar ön planda yer almaktadır. 1994 yılında boşaltılan yükler arasında ise rulo saç, akaryakıt, hurda, tomruk, muz, kereste, kömür, dökme maden, amonyak, pamuk, alüminyum, çinko, ayçiçeği, kağıt hamuru, otomobil ve konteyner malları dikkatimizi çekmektedir (Tablo 31).

1980'li yıllarda Gemlik 2-3 iskeleye sahip iken, bugün aynı anda 3 geminin yükleme-boşaltma yaptığı toplam 435 m uzunluğundaki modern bir liman terminaline sahiptir. On sene önce 300-400 gemiye hizmet veren Gemlik limanı bugün yılda 1 300-1 400 gemiye hizmet vermektedir. 1994 yılında limanın elleşleme kapasitesi 2 500 000 ton/yıldır. 2 000'li yıllarda yeni rıhtım ve iskelelerin yapımı ve modornizasyonu ile Gemlik liman faaliyetlerinin daha da artması beklenmekte ve böylece yıllık elleşleme kapasitenin 4 000 000 ton/yıl, gemi trafiği de 2 000'ler seviyesini aşacağı tahmin edilmektedir.

7.2 Gemlik Liman Başkanlığına bağlı olan diğer liman ve iskelelerin özellikleri ve fonksiyonları

Gemlik, Sunğipek, Gemlik BP, Gemport, Gemlik Azot iskelesi, Marmara Kimya Sanayi ve Borusan,Gemlik Liman Başkanlığına bağlı olan ilçenin en önemli liman ve iskelelerini oluşturmaktadırlar.

GEMPORT liman ve depolama tesisleri, Kuzeybatı Anadolu Bölgesinin denizyolu taşımacılığındaki ihtiyaçları dikkate alınarak, Gemlik körfezinin güney kıyılarında, çok elverişli bir coğrafi konumda, 140 000 m/2'lik bir alanda modern liman standartlarına uygun bir şekilde tesis edilmiştir.

Türkiye'nin ilk özel limanı olan Gemport, İzmir, İstanbul ve Mersin'den sonra ülkemizin en büyük konteyner limanıdır. 1990 yılı sonunda temeli atılmış olan Gemport, 1993 Nisan ayında resmi açılış ile deniz ulaşımında hizmet vermeye başlamıştır.

Kuru yük ve konteyner yükleme-boşaltma işlerinde uzmanlaşmış olan Gemport'un 2 000 yıllarındaki hedefi ise sadece konteyner limanı olma özeliğidir. Limanın yükleme-boşaltma kapasitesi 1 860 000 ton/yıl (genel yük) ve 40 000 TEU/yıl (konteyner).

Yangin söndürme sistemi ile yağlı su ve arıtma tesislerine sahip olan liman, 24 saat hizmet vermek amacıyla gece çalışmalarına da imkan verecek şekilde aydınlatma sistemlerine sahiptir. 1993 yılında limanın kuru yük eleştirmesi 850 000 ton ve 5 000 adet (20-40 tonluk) konteynerdir. Boşaltılan kuru yükler arasında kömur, toprak ürünleri, hurda demir, boru hammaddeleri, çelik rulo, tomruk ve kereste, konsantre madenler ve muz ön plandadır. Limana boşaltılan muz, ananas, kivi ve diğer tropikal ürünler soğuk hava konteynerlerinde depolanmaktadır. Limanda 64 adet özel elektrik soğutucu deposu yer almaktadır. Ayrıca Gemport limanı, Mersin dışında Türkiye'nin tek muz terminalidir. Limandan başka ülkelere ihraç edilen ürünler arasında otomobil, yedek parça, pamuk ipliği, tütün, tekstil ürünleri, maden ve mineraller, çelik boru,gıda maddeleri, sebze ve meyveler ön planda yer almaktadır.

Yurt içinde Bilecik, Bursa, Kütahya, Orhangazi, Afyon ve Eskişehir'i içine alan liman hinterlandı yurt dışında Akdeniz, Avrupa ve Uzakdoğu limanları ile ithalat-ihracat ilişkilerindedir. İstanbul-Ankara-Afyon-Balıkesir dörtgeni içinde geniş bir ard ülkesine sahip olan Gemport limanının 1996 yılının hedefi 1 500 000 ton kuru yük ve 12 000 adet üzerinde konteyner elleçlemesidir.

BORTRANS Denizcilik AŞ tarafından işletilen Gemlik **BORUSAN FABRİKA İSKELESİ** Gemlik körfezinin güney kıyılarında 40°25' kuzey enlemi ve 25°05' doğu boylamı üzerinde yer almaktadır. Borusan betonarme iskelesinin uzunluğu 170 m, genişliği 20 m olup, su çekimi 4,5-8,5 m arasındadır. İskeledeki yükleme-boşaltma hizmetleri haftanın yedi günü iki vardiya halinde yapılmaktadır. Bu operasyonlar için 40-60 ton arası 3 adet mobil vinç ve 15'er tonluk 2 adet forklift kullanılmaktadır.

1 200 000 ton yıllık yükleme-boşaltma kapasitesi olan iskelenin 1993 yılında 750 000 ton karışık yük yükleyip-boşalttığı

İ.Ü. Deniz Bilimleri ve İşletmecilik Enstitüsü Kütüphanesi

görülmektedir. 250 000 ton ihracat kapasitesi olan Borusan iskelesinden 1993 yılında 130 000 tonluk dış satım yapılmıştır. İskelede Borçelik AŞ, Borsan AŞ ve Borusan AŞ'nin malları yüklenmekte ve boşaltılmaktadır. Bu şirketlerin İstanbul, Bilecik ve Eskişehir'deki diğer şubeleri de su iskeleden yapılmaktadır. Bu nedenle iskelenin hinterlandı doğuda Eskişehir, batıda Karacabey ve kuzeyde İstanbul'a kadar uzanmaktadır.

Borusan Gemlik Boru Tesisleri AŞ çeşitli boru ve profil üretmek üzere 1976 yılında Gemlik körfezirde Gemsaz yöresinde işletilmeye açıldı. Bu nedenle Borusan işkelesinden yüklemesi yapılan soğuk saç, rulo saç, boru, inşaat demiri gibi ihraç ürünlerin neredeyse tamamını demir-çelik ürünleri oluşturmaktadır. Maksimum tonajına göre Borusan iskelesine 4 gemi yanaşabilir. Fabrika ile liman arasında demir-çelik ürünlerinin taşınması için MAFİ Sistemi kullanılmaktadır. Ülkemizde sadece Borusan iskelesinde MAFİ Sistemi kullanılmaktadır. Deniz kirliliğinin önlenmesi için arıtma su tesislerine sahip iskelede, gümrük malların depolandığı 150 000 ton kapasiteli sundurma mevcuttur.

1963 yılında kurulmuş olan **GEMLİK BP İSKELESİ**'nin en önemli fonksiyonu akaryakıt boşaltılması ve dağıtımıdır. İskele eski teknoloji ile beton kazıklar üzerinde yapıldığı için 1994-1995 yıllarında tadilat projesi yapılıp modernleştirilmiştir. 100 000 ton işlenmiş petrolün dağıtımı yapıldığı BP tesislerinde, ayrıca 40 000 ton baz yağ da işlenir ve satılır. Aslında BP tesislerinde işlenen petrol normal, kurşunsuz ve süper benzin olaraküçe ayrılır. Emniyet nedeniyle iskeleye 1 gemiden fazla gemi yanaşamaz. İskeleye yanaşan ve petrol ile baz yağ boşaltan gemilerin tonilatosu 1 100-1 300 tondur. Yılda ortalama 100 000-150 000 ton petrol ve işlenmiş yağ iskeleye boşaltıltarak, buradan ülkemizin çeşitli bölgelerine dağıtılmaktadır. BP tesislerinde Mobil, Elf ve BP benzin istasyonlarına akaryakıt satılmaktadır. Avrupa'dan 5 000 tonluk 4 gemi iskelede gemiden gemiye transfer boşaltma yapmaktadır. Bu boşaltma esnasında sızan petrol ve yağlar özel havuzlarda toplanır, böylece deniz kirliliği önlenmektedir. Ayrıca deniz kirliliğini

önlemek amacıyla gemileri yıkama ve atık sularını boşaltmalarına izin verilmemektedir. BP iskelesinde 8 ton/saat su temizleme kapasitesiyle çalışan bir endüstriel su arıtma tesisi vardır. 1994 yılında Çevre Bakanlığı ve Bursa Valiliği tarafından BP iskelesine özel çevre ödülü verilmiştir.

Gemlik Gübre Sanayi AŞ yurt içi gübre gereksinimini karşılamak amacıyla 1978 yılında Gemlik kentinin güneybatısındaki Gemsaz yöresinde kurulmuş büyük bir sanayi tesisidir. Fabrikada üretilen gübre ürünlerinin kolay pazarlanması amacıyla **GEMLİK AZOT SANAYİ İSKELESİ** inşa edilmiştir. İskelenin batı tarafında 65 m boyunda betonarme yanaşma yeri vardır. 80 000 ton yıllık yükleme-boşaltma kapasitesi olan iskelenin ayrıca 200 000 tonluk kapalı depolama alanı mevcuttur. İskeledeki yükleme-boşaltma faaliyetlerini gemiler kendi imkanları ve rıhtımdaki vinç ve konvektörlerle yapmaktadırlar. Kuzey rüzgarlarına açık olan rıhtıma aynı anda Coaster Tipi 3 gemi yanaşabilmektedir. Azot Sanayi AŞ tarafından işletilen iskele Gemlik, Bursa ve Yalova ile kolayca karayolu bağlantısı sağlanmaktadır.

Gemlik körfezi kıyılarında liman ve sanayi iskelelerin dışında balıkçı barınakları da deniz ekonomisinin bir parçasını oluştururlar. Gemlik, K.Kumla, B.Kumla, Karacaali, Kapaklı, Fıstıklı ve Armutlu iskeleleri balıkçı tekneleri için kullanılmaktadır. Ayrıca Narlı'da 1989'da tamamlanan yeni bir balıkçı barınağı hizmete girmiştir. Fıstıklı'da 1988'de başlayan bir balıkçı barınağının inşaası iki yıl önce faaliyete geçmiştir. Önümüzdeki yıllarda Kapaklı ve Karacaali'de de yeni balıkçı barınakları yapılması beklenmektedir.

Gemlik Liman Başkanlığına bağlı olan kamu ve özel limanların sorunlarını ve çözüm önerilerini maddeler halinde şöyle özetleyebiliriz:

A. 1958 yılında askeri amaçlar için inşaa edilmiş Gemlik Belediye iskelesinin şehir içinde kelışı ve iskeleye yük getiren-götüren ağır vasıtalı araçların şehir merkezindeki trafik yoğunluğunu daha da arttırmaları nedeniyle, Belediye iskelesindeki gemi trafiğini, İç Liman dahilindeki Balıkçı barınağına birtakım düzenlemelir yapıldıktan sonra kaydırılması halinde,

hem kent içindeki trafik düzeni hemde kent altyapısının korunması sağlanmışolacaktır. Ancak Gemlik Belediye imkanlarının kısıtlı olması sorunların çözümünü güçleştirdiğinden, kısa vadede bir gelişme beklenmemektedir.

B. Armutlu ve Gemlik'ten İstanbul'a sürekli ve değişmez tarifeli yolcu taşımacılığının olmaması bu yörelere gelen turistler için büyük bir dezavantajdır. Bütün bunlar Gemlik körfezi kıyılarındaki deniz turizmini olumsuz etkilemektedir. Bu olaylar sonucunda Bursa-İstanbul arası deniz yolu ile günlük yolculuklarda Mudanya ve Yalova iskelelerinin ön plana çıkması kaçınılmaz olmuştur. 1992 yılında deniz ulaşımı ile Gemlik limanına gelen yolcu sayısı sadece 411 dir. Kısacası yükleme-boşaltma fonksiyonlu Gemlik limanında yolcu taşımacılığının gelişmemiş olması, kentsel ulaşım bağlantıları bakımından büyük bir dezavantajdır.

C. Bursa il sınırları içinden geçmesi planlanan Bozyüyük-Bursa-Bandırma demiryolu hattı ve Gemlik ile Mudanya limanlarının genişletilmesi ve modernizasyonu entegre bir proje olarak ele alınmalıdır. Bu proje Bursa ve Gemlik ilçesindeki denizyolu-karayolu-demiryolu bağlantılarını güçlendirerek, hem demiryolu güzergahı boyunca yer alan kentlerin iktisadi ve ithalat-ihracat ilişkilerini arttıracak hem de Gemlik liman hinterlindının genişlemesine ve ilçe ekonomisine büyük bir canlılık sağlayacaktır.

D. Gemlik limanında gece-gündüz hizmet verme imkanları kısıtlıdır. İşletme personelinin eğitimleri yeterli görülmemektedir. Liman faaliyetlerine ilişkin, düzenli ve bilgisayar bağlantılı bilgi akışı sağlanamamaktadır. Tehlikeli, kimyasal ve patlayıcı yükler için elverişli modern depolama tesisleri ile bunlara ilişkin düzenlemelerin yetersizliği, deniz ulaşımı açısından büyük bir eksikliktir.

E. Yanaşma yerleri, rıhtım boyları, liman gerisi bölge alanların, gemiye hizmet veren araç ve gereçler ile ambarlama ve araç park yerleri yetersiz kalmaktadır. Ayrıca depo, silo, koruyucu yapılar ve yolcu salonu bakımından yoksun kalmaktadır. Bu negatif faktörler Gemlik liman faaliyetlerini olumsuz yönde

etkilemektedir.

F. Modern tesisleri ve yeni teknoloji ile Gemport limanı Türkiye'nin ilk özel limanıdır. Özel sektörün deniz sektörüne el atması teşvik edilmeli ve Gemport gibi başka özel limanlar da inşaa edilmelidir. Gemlik körfezinde en büyük konteyner terminali olan Gemport limanının gün geçtikçe artan potansiyeli ve genişleyen hinterlandını karşılayabilecek yeni bir demiryolu bağlantısı inşaa edilmelidir.

G. İstanbul kentinde yer alan limanlar Türkiye'nin denizyolu ticaretinde büyük bir paya sahip olduklarından, denizyolu trafiğindeki yoğunluk,tıkanıklıklara ve liman hizmetlerinin aksamasına neden olmktadır. Bu nedenle, İstanbul limanına ait yükleme-boşaltma işlerinin belirli bir bölümünün Mudanya ve Gemlik limanları tarafından üstlenilmesi oldukca prodüktif bir alternatiftir. Bu sorunun çözümlenmesi ile hem Mudanya ve Gemlik limanlarının atıl kapasitesi sorununa bir ölçüde çözüm bulunacak hem de İstanbul limanı ile bir hizmet entegrasyonu sağlanmış olacaktır. Böylece Marmara bölgesi limanları arasında bir ihtisaslaşma oluşturulacak ve İstanbul limaninin yükü ve işlevi büyük ölçüde hafifleyecek. Ayrıca, Gemlik ve Mudanya limanlarının ticaret ve ulaşım fonksiyonları daha da artacaktır.

H. K.Kumla, B.Kumla ve Armutlu iskeleleri daha fazla balıkçılık ve yaz turizmi açısından önem taşımaktadırlar. Fakat bu iskelelerin genişletilmesi ve modernizasyonu ile deniz ulaşımında Gemlik limanına yardımcı görev üstlenebilirler. Özellikle Armutlu iskelesi, turistlerin yoğunluk gösterdiği yaz mevsiminde yolcu taşımacılığındaki önemi ile bir turizm ve yolcu iskelesi olarak ihtisaslaşması gerekir.

İ. Gemlik körfezinde liman ve iskelelerin çoğalması ile gemi trafiğinin artması deniz turizmini olumsuz etkilemektedir. Bu nedenle, deniz turizmi bakımından büyük bir potansiyele sahip körfezin kuzey kıyılarında önümüzdeki yıllarda da fabrika ve sanayi limanlarının kurulmasına izin verilmemesi gerekir. Böylece körfezin kuzey kıyıları doğal güzelliğini ve turizm potansiyelini korumuş olacak, fakat güney kıyılardaki endüstri sahaları ile fabrika iskelelerinin varlığı turizm faaliyetlerine za-

rar vermektedir.

Sonuç olarak,Gemlik körfezi kıyılarındaki sanayi ile deniz turizmi arasındaki gizli rekabet önümüzdeki yıllarda da devam etmesi beklenmektedir. Fakat körfez sularının hızla kirlenmesi turizm gelişimini engellemektedir. Aşağıdaki Tablo 32'de Gemlik körfezine deşarj edilen kimyasal maddeler, evsel ve endüstriel atıklar sıralanmıştır.

Tablo 32 Gemlik körfezinde ağır metal analiz sonuçları
(1987 Şubat)

1. Kostik ve amonyak.
2. Klor ve gresyağı.
3. Çinko bileşimleri.
4. Civa bileşimleri.
5. Boraks ve hipoklorat.
6. Polietilen ve asetik asit.
7. Losidol ve heksan.
8. Dekstrin ve solvey.
9. Çeşitli tuzlar.
10. Amonyum hidroksit.
11. Poli vinil klorür.
12. Sülfürik asit.
13. Titan dioksit.
14. Demir ve bakır bileşimleri.
15. Hidro klorik asit.
16. Petrol türevleri ve pestisidler.
17. Kanalizasyon yolu ile dışkı.
18. Azot ve bileşimleri.
19. Karbon sülfür ve sodyum sülfat.
20. Sodyum klorit.

Kaynak: İller Bankası ve TÜBİTAK kaynakları.

7.3 Gemlik körfezinde deniz kirliliği

Gemlik körfezi, Marmara denizinin güneydoğusunda yaklaşık olarak 40°20' ile 40°31' kuzey enlemleri ve 28°45' ile 29°09' doğu boylamları arasında yer almaktadır. Adını doğusundaki Gemlik şehrinden alan körfez doğu-batı doğrultusunda 31 km uzunlukta ve Bozburun-Trilye arasında 14 km genişliktedir. Gerek dip topoğrafyası ve gerekse suyun hidroğrafik özelliklerinden dolayı klasik haliç yapısındadır. Gemlik körfezinin, gerek dip topoğrafyası gerekse sularının tabakalaşması açısından tipik bir haliç özelliği göstermesinin nedeni su alış-verişidir. Bu su alış-verişi Karadeniz'den gelen ve Marmara denizinde yelpazelenen yüzey akıntısının dairesel hareketi ve üst akıntının etkisi ile oluşan dip akıntısı sağlanmaktadır. Buna ek olarak yoğunluk farkından oluşan internal dalgalar en etken su değişimini yaratmaktadır.

Gemlik körfezinin yüzey suları 25.9 günde, dip suları ise 46.5 günde bir defa yenilenme şansına sahiptir. Ayrıca körfezde yağış ve akarsular yoluyla kazanılan tatlı su miktarı buharlaşan su miktarından daha fazladır. Gemlik körfezi, ağız kısmında yer alan 53 m derinlikteki sığlıkla (eşik ile) Marmara denizinin açık sularından ayrılmıştır.

Gemlik körfezindeki deniz kirlenmesine, körfeze kıyısı olan Gemlik ve öteki kıyı yerleşmelerin evsel atıklarından çok, kıyıda veya kıyıya yakın bölgelerde kurulu fabrikaların atık suları neden olmaktadır. Gemlik'teki yağ ve sabun üreten küçük işletmelerin denize bıraktıkları pis suların yanı sıra, Sümerbank'a bağlı Sunğipek, Azot Sanayi'nin Gübre fabrikası, Borusan gibi büyük sanayi kuruluşlarla, Orhangazi yöresinde bulunan ve Karsak deresi aracılığı ile atık sularını körfeze boşaltan ağır sanayi kuruluşlarının varlığı, Gemlik körfezini ekolojik açıdan önemli ölçüde tehdit etmektedir. Sanayi kuruluşlarından yılda açığa çıkan atık sularının 7 000 000 m^3'ü doğrudan doğruya körfeze akıtılırken, ancak 300 000 m^3 bir bölümü fosseptik veya başka yöntemler kullanılarak uzaklaştırılmaktadır.

Körfezi en çok kirleten ve en fazla atık suyu denize bo-

şaltan kuruluş Sunğipek fabrikasıdır. Bu fabrikanın atık suyunun biyolojik oksijen ihtiyacı olarak kirletme gücü 338 000 nüfuslu bir kentin oluşturabileceği kirletme gücüne eşit durumdadır. Ayrıca fabrikanın atık kanallarından, izin verilenin üstünde çinko ve sülfat verilmektedir. Bunun doğal sonucu olarak Gemlik Körfezi'ndeki çinko miktarı Su Ürünleri Tüzüğü'nde kabul edilebilir sayılan miktarı çok aşmış bulunmaktadır.

Bursa Çevre Müdürlüğü (Gıda ve Çevre Kontrol Şube Müdürlüğü) uzmanlarınca 26 Haziran 1995 yılında Gemlik körfezi kıyılarında yapılan araştırma ve ölçümler sonucunda en kirli verin Gemlik Sunğipek fabrikasınınn önü (100 cc -2 400 kolibasili) olduğu tespit edilmiştir. Aynı ölçümler sonucunda Gemsaz halk plajında 2 300, Narlı halk plajında 530 ve Kurşunlu Köyaltı halk plajında da 240 kolibasili '100 cc'de) tespit edilmiştir. Su kirliliği yönetmeliğine uygun olmayan bu plajlar, Gemlik körfezi kıyılarında sadece fabrikaların önü değil, deniz turizm merkezleri ile plaj kıyılarında da ciddi bir kirlilik problemi yaşandığını göstermektedir.

Gemlik körfezinin saydamlığı son yıllarda yapılan ölçümlere göre, Marmara denizine kıyasla %330-50 arasında bir azalma göstermektedir. Ayrıca Marmara'nın suları, çözünmüş oksijen yönünden de Gemlik körfezinden daha zengindir. Bunun başlıca nedeni körfeze deşarj edilen endüstriyel ve evsel atıklardaki organik maddelerin oksijeni yitirmeleridir. Organik maddeler, körfez sularındaki oksijenin azalmasına neden oldukları gibi suyun bulanıklığınıda artırmakta ve bunun sonucunda da fotosentez için gerekli gün ışığının su içerisinde dağılımı da azalmış olur. Canlı yaşam için tesbit edilen çözünmüş oksijen miktarı minimum 4 mg/lt olmalıdır. Gemlik körfezinde 1987 şubat ayında yapılan ölçümlere göre, yüzey sularındaki oksijen dağılımı maksimum 7.01 mg/lt, minimum 6.10 mg/lt değerindedir. Aynı tarihte yapılan ölçümlere göre 0-20 mderinliktiki tabakada PH değerleri 7.62 ile 8.05 arasında değişmektedir. PH değerleri, Gemlik körfezinin tatlı su aldığını belirgin bir şekilde göstermektedir. Yağışın, buharlaşmadan fazla olması Garsak (Karsak) deresinin İznik gölünden tatlı su taşıması ve Nilüfer ile Susurluk çayla-

rı gibi tatlı su kaynaklarının etkisi, körfez sularında PH değerlerinin düşük olmasında etkili olmuştur.

Daha önce de belirttiğimiz gibi Gemlik körfezi, çoğunlukla endüstriyel faaliyetler sonucunda kirlenmektedir. Sanayi kuruluşları özellikle ağır metal kirlenmesine neden olmaktadır. Son 10-15 yıl içinde mangan, kadmiyum, kurşun, civa, nikel, bakır, demir ve kobalt konsantrasiyonlarında sürekli artış gözlenmiştir. Suni ipek ve viskos fabrikası çinko, kadmiyum ve manganez konsantrasyonlarının arttırıcı bir şekilde atık su deşarj etmektedir. Ayrıca Borusan ve Azot tesisleri de önemli kirletici kaynaklar arasında yer alır.

Gemlik körfezindeki deniz kirliliği en çok flora ve faunayı olumsuz etkilemektedir. Balıklar kitlesel olarak zehirlenmekte ve son yirmi yıl içinde balık tür sayısında ciddi bir azalma gözlenmektedir. Körfezden çıkarılan midyelerde 0.34 mg/kg civa bulunmuştur. Bu da Gemlik körfezinde civa varlığını göstermektedir.

Körfezdeki çözülmüş oksijen miktarındaki azalma ile azot ve fosfor miktarındaki aşırı artmanın faunaya zararlı etkileri olmaktadır. Körfeze verilen atık suların deşarjdan önce azot, fosfor ve diğer zararlı maddelerin fiziksel ve biyolojik tasfiyesi gereklidir. Atık suların, deşarj noktalarında katı madde birikiminin oluşmamasını sağlayacak şekilde verilmesi gerekir.

Bugün Gemlik körfezi ciddi bir kirlenme tehdidi ile karşı karşıya bulunmaktadır. Önlem alınamaması durumunda, körfezin İstanbul'daki halice veya İzmit körfezine benzemesi söz konusudur. Körfezdeki kirlilik doğal ekolojik dengenin bozulmasına neden olmaktadır. Sorun Marmara denizi kıyılarındaki deniz turizmi açısından da büyük önem taşımaktadır. Kirlenmenin önüne geçilebilmesi için bir dizi önlemin alınması gerekir. Arıtma tesisleri, deniz mansapları, kollektörler ve diğer tesisler için oldukça önemli yatırımlar ve fazlaca sermaye gerekmektedir. Bunların gerçekleşememesinin en önemli engeli parasal harcamaların ve finansman desteğin yeterli olmayışıdır.

8.TARTIŞMA VE SONUÇ

Marmara Bölgesinin Güney Marmara bölümünde yer alan Gemlik, Bursa'nın kuzeyinde,Gemlik körfezinin hemen doğusunda yer almaktadır.Bugünkü ilçe merkezi,Garsak deresinin oluşturduğu verimli ovanın kenarında yer almaktadır.Üçgen biçimli Gemlik ovası batıdan doğuya gittikçe daralmakta ve Garsak deresinin alüvyon vadi tabanına dönüşmektedir.Ovadaki elverişli toprak ve iklim şartları,ayrıca Samanlı Dağlarının kuzeyden esen soğuk rüzgarlara engel olması zeytincilik,sebzecilik ve meyveciliğin gelişmesine olanak sağlamıştır.

Cumhuriyet döneminde ve özellikle son 20 yıl içinde iç göçlere bağlı olarak Gemlik'te hızlı bir nüfus artışı görülmektedir. Örneğin,1980 yılında 26 846 olan kent nüfusu % 87'lik artış ile 1990'da 50 237'ye yükselmiştir.1985-1990 döneminde Gemlik'te nüfus artış oranı % 36.9 iken ülkemizde ortalama şehirsel nüfus artışı % 24'lerde kalmıştır.İç göçlere bağlı olarak bu hızlı nüfus artışının olumsuz sonuçları ilçe merkezinde görülmeye başlamıştır.Türkiye şehirlerinin ortak hastalığı olan gecekondulaşma ve çarpık kentleşme,önümüzdeki yıllarda Gemlik'te de ciddi problemlere yol açması beklenmektedir.

Gemlik kentinin fazla göç almasına bağlı olarak,hızlı bir büyüme ve şehirleşme dönemine girmiştir.Konut sahalarının genişlemesi,sanayi tesislerinin hızla çoğalması,ticaret ve liman faaliyetlerinin yoğunlaşmasına bağlı olarak zeytinlikler ve diğer tarım sahaları hızla gerilemektedir.Konut ve sanayi sahaları ile tarım ve turizm sahaları arasındaki rekabet önümüzdeki yıllarda kentsel gelişmenin en önemli problemi olması beklenmektedir.

Gemlik'teki hızlı nüfus artışına paralel olarak konut sayısında da birartış görülmeye başlanmıştır.1980 yılında ilçedeki 10 218 olan konut sayısı artan nüfusla birlikte 1994'te 19 369'a yükselmiştir.Ayrıca 1980-1994 döneminde ilçe nüfus artışı % 79'u gösterirken,aynı yıllar arasındaki konut sayısı artışı % 90'a ullaşmıştır.Gemlik ilçesinde konut sayısı artışının,nüfus artışından fazla olmasının en büyük sebebi,yazlık olarak nitelediğimiz ikinci evlerin deniz kıyısında hızlı bir çoğalma göstermeleridir.

Her nekadar Gemlik bir liman,sanayi ve turizm merkezi olsa da,kensel faal nüfusunun neredeyse 1/3'nün tarım sektöründe çalışması ilgi çekicidir.Fakat 20-30 yıl içinde bu oranın % 20'lere kadar düşmesi beklenmektedir.Tarımda çalışan nüfus oranının azalmasına bağlı olarak,sanayi ve hizmetler sektöründe çalışan nüfus oranı sürekli artmaktadır.1985'te kentsel faal nüfusunun % 27'si imalat sanayide istihdam edilmiştir.Fakat 2000 yılında sanayide çalışan nüfusun oranı % 35'lere kadar yükselmesi beklenmektedir.

Eski ve Orta çağlarda zeytincilik,mermercilik ve gemi yapımı ile ün kazanmış Gemlik,bugün hızla sanayileşen bir liman ve endüstri kenti görünümündedir.Kimya,mermer,yağ,tekstil,boru ve gıda sanayi kollarının gelişmiş olduğu Gemlik'te endüstri büyük bir çeşitlilik göstermektedir.Liman faaliyetleri ile Bursa-İstanbul karayolunun ilçe merkezinden geçmesi sanayi kuruluşlarınınyoğunlaşmasına sebep olmuştur.Bugün Borçelik,Çimtaş,Gökçenteks,Borusan gibi modern sanayi kuruluşlarının ürettiği mal ve ürünler 20'den fazla ülkeye ihraç edilmektedir.Fakat endüstriyel tesislerin yarattığı gürültü,hava ve deniz kirliliği yaz turizmi ve balıkçılığı olumsuz etkilemektedir.Gemlik körfezinin sanayi ve evsel atıkları ile hızla kirlenmesi ve bu kirli deniz kıyılarında yazlık ve tatil konutlarının hızla çoğalması,büyük bir çelişki oluşturmaktadır.Bu nedenle,2000'li yıllarda Gemlik körfezi kıyılarında deniz turizminin gelişmesi olanaklı görülmemektedir.

Gemlik kıyılarındaki konut sahalarının hızla genişlemesi, yazlık sitelerin ve pansiyonların hızla çoğalması,plansız yapılaşma ve çirkin betonlaşmayı doğurmuştur.Kıyıdaki 6-7 kat yüksekliğindeki apartmanlar estetik olmayan bir görünüm yaratmaktadır.Kıyıların yüksek apartman ve beton yığınlarına dönüşmesi, bitki örtüsünün tahribi ziraat sahalarının gerilemesi,yaz mevsimindeki aşırı nüfus yığılmasının yarattığı gürültü ve kirlilik gibi olumsuz faktörler doğal çevreyi negatif yönde etkilemektedir.

Gemlik körfezi kıyılarındaki alüvyal düzlükler ve güneşli yamaçlar zeytincilik için uygun bir fiziki ortam oluştururlar. Bu alçak kıyılar aynı zamanda turizm için de elverişli bir mekan

olduklarından,zeytin tarımı ile turizm arasında 1970'li yıllardan beri gizli bir "savaş"yaşanmaktadır.Özellikle son yıllarda tatil konutlarının hızla çoğalması ve alan olarak kıyılara yayılması zeytin alanlarının kıyıdan iç kesimlere doğru yavaş yavaş gerilemelerine sebep olmuştur.Örneğin,Gemlik ilçesinde 1982 yılında 6 234 750 meyve veren zeytin ağacı olmasına rağmen,bu rakam 1993 yılında 2 377 000'e düşmüştür.Deniz kıyısından eğimli yamaçlara doğru gerilemekte olanzeytin ağacının yükselti sınırını aşması ile birlikte,topobiyoklimatik şartlarının elverişsizliğine bağlı olarak daha fazla gelişme olanağı bulamayacaktır.

Gemlik hızla sanayileşen bir turizm merkezi olarak tanımlanabilir.Sürekli göç alan bu şehirde nüfus artışı çok hızlıdır. Ayrıca yaz aylarında deniz turizmine bağlı olarak,kent nüfusu % 100'e yakın bir artış göstermektedir.Nüfusun böyle bir artış içinde olması tüketilen enerji,su,endüstriyel ve evsel atıkların miktarını da önemli oranda arttırmaktadır.Körfez henüz ciddi boyutlarda kirlenmiş durumda değildir.Ancak kirlenme oranı yüksektir ve bunun önüne geçilmesi gerekir.

Gemlik körfezinin kuzey kıyılarında deniz turizmi çok gelişmiştir.Aynı körfezin güney kıyılarında ise sanayileşme ve liman faaliyetleri ön plandadır.Sanayi ve liman faaliyetlerinin oluşturduğu gürültü,hava ve deniz kirliliği ile yaz turizmi büyük çelişki içindedir.Gemlik körfezinin hızla kirlenmesiyle,yazlık ve tatil konutlarının bu kirli kıyılarda çoğalması,ikinci bir çelişki oluşturmaktadır.Bu nedenle hızla sanayileşen bir turizm merkezi olan Gemlik,21.yy'da endüstrileşme ile deniz turizmi arasındaki amansız bir mücadeleye sahne olacaktır.

Gemlik limanından yüklenen mallar arasında toz şeker,meyve, sebze ve zeytin gibi tarım ürünlerinin yanı sıra,demir-çelik,boru otomobil gibi ağır sanayi ürünleri de ihraç edilmektedir.1994 yılında 196 930 ton mal T.C.bayraklı gemilerle Gemlik limanından yüklenmiştir.Aynı yıl 150 688 ton mal ve 8 523 TEU konteyner yabancı bayraklı gemilerle dış ülkelere ihraç edilmiştir.1994 yılında 826 yerli ve 387 yabancı toplam 1 213 geniye Gemlik limanı hizmet vermiştir.Fakat Gemlik iskelesi yükleme-boşaltma yapmak

üzere yanaşan gemiler için yeterli değildir.Örneğin,10 000 tonluk 3-4 geminin iskeleye yanaşması ve aynı anda yükleme-boşaltma yapması çok zordur.Böylece gemilerle dolmuş olan iskele diğer gemilerin açıkta birkaç gün beklemelerine sebep olmaktadır.Gemlik limanında gece-gündüz hizmet verme imkanları kısıtlıdır.Yanaşma yerleri,liman gerisi bölge alanları,gemiye hizmet veren araç ve gereçler ile ambarlama yerleri,depo,silo,koruyucu yapılar yetersiz kalmaktadır.Bu negatif faktörler Gemlik liman faaliyetlerini olumsuz yönde etkilemektedir.

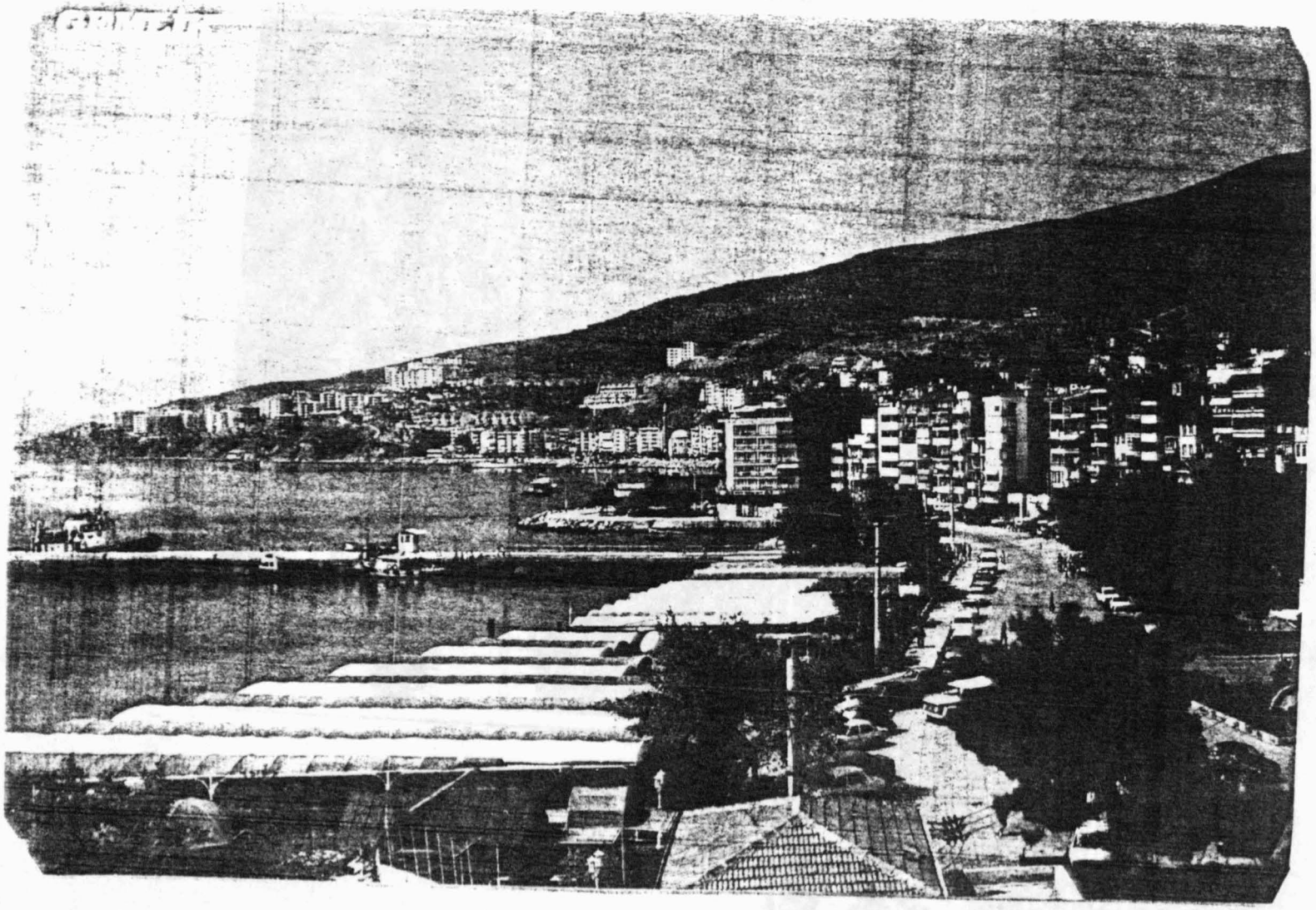
Bursa ilinden geçmesi planlanan Bözüyük-Bursa-Bandırma demiryolu güzergahı ile Gemlik limanının genişletilmesi ve modernizasyonu entegre bir proje olarak ele alınmalıdır.Gemlik limanının hem karayolu hem de demiryolu ile beslenmesi,liman hinterlandının genişlemesine ve ilçe ekonomisinin daha da canlanmasına sebep olacaktır.

KAYNAKLAR

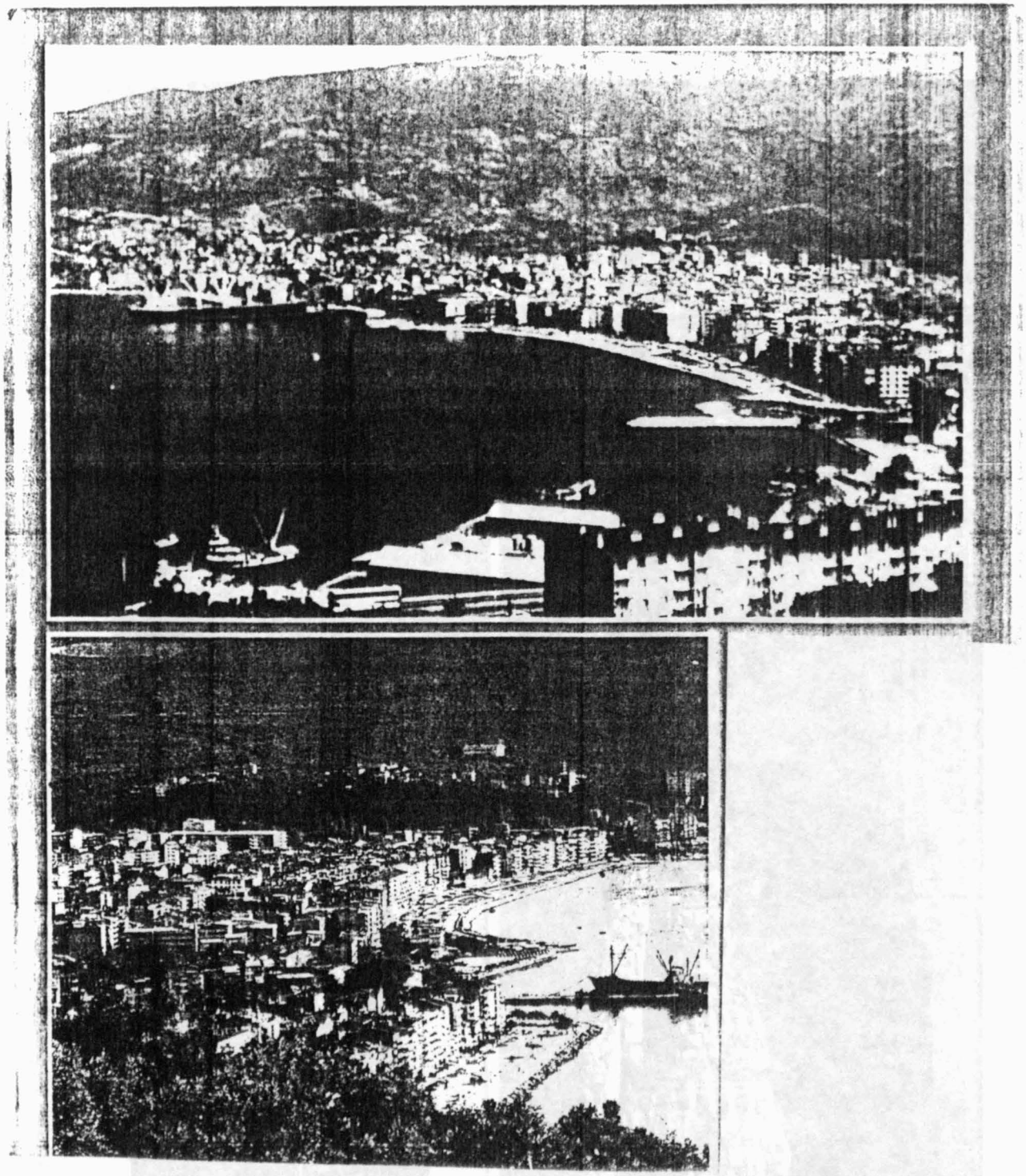
- ARDOS, M (1984) Türkiye ovaları. Cilt 1. İ.Ü. Yay.no.3263 İstanbul
- ARDEL, A - KURTER, A (1973)"Marmara Denizi Fiziki Etüd" İ.Ü. Edebiyat Fak.Enst.Der. No: 18-19 İstanbul
- ARTÜZ, M.İ.-KORKMAZ, K.(1977)"Marmara denizinin hidrografik şartlarına kısa bir bakış", Hidrobiyoloji Araştırma Enstitüsü, İstanbul
- AYTEKİN, H "Gemlik bölgesinde sağlık hizmetleri (1980-1994)" Uludağ Üniversitesi Tıp Fakültesi Halk Sağlığı Ana Bilim Dalı Profesörlük Tezi
- ATALAY, İ (1987) Türkiye Jeomorfolojisine Giriş. Ege Üniversitesi basım evi, Bornova-İzmir
- BAŞOL, K (1994) Demografi. Anadolu matbaası,İzmir
- Bursa Ansiklopedisi (1985) cilt 2, Bursa Hakimiyet Gazetesi Kültür Hizmetleri Dizisi
- BİLGİN, T (1967) Samanlı dağları İ.Ü. Edebiyat Fak. Yay. No: 1924, İstanbul
- Deniz Ticaret Odası (İstanbul) Deniz Sektörü Raporu (1989-1994 yılları)
- D.İ.E. 1927-1990 Yılları Nüfus Sayımları
- DOĞANER, S (1992) "Gemlik körfezi kuzey kıyılarının turizm coğrafyası" Türk Coğrafya Dergisi sayı 27, İstanbul
- EREL, L (1992) "Marmara denizi cevresinde 1950-1990 yılları arasında şehirleşme" Türk Coğrafya Dergisi sayı 27, İstanbul
- KAMIŞ, P "Gemlik kenti kuruluş ve gelişmesi" Ankara Üniversitesi (Basılmamış doktora tezi) Ankara-1993
- SERGÜN, Ü (1986) Kocaeli yarım adasında kırsal yerleşmeler İ.Ü. Edebiyat Fak. Yay. No:3370 İstanbul
- TÜMERTEKİN, E (1973) "Türkiye'de şehirleşme ve şehirsel fonksiyonlar" İ.Ü.Yay. No:1840, Coğrafya Enst. Yay.No:72 İstanbul

Ö Z G E Ç M İ Ş

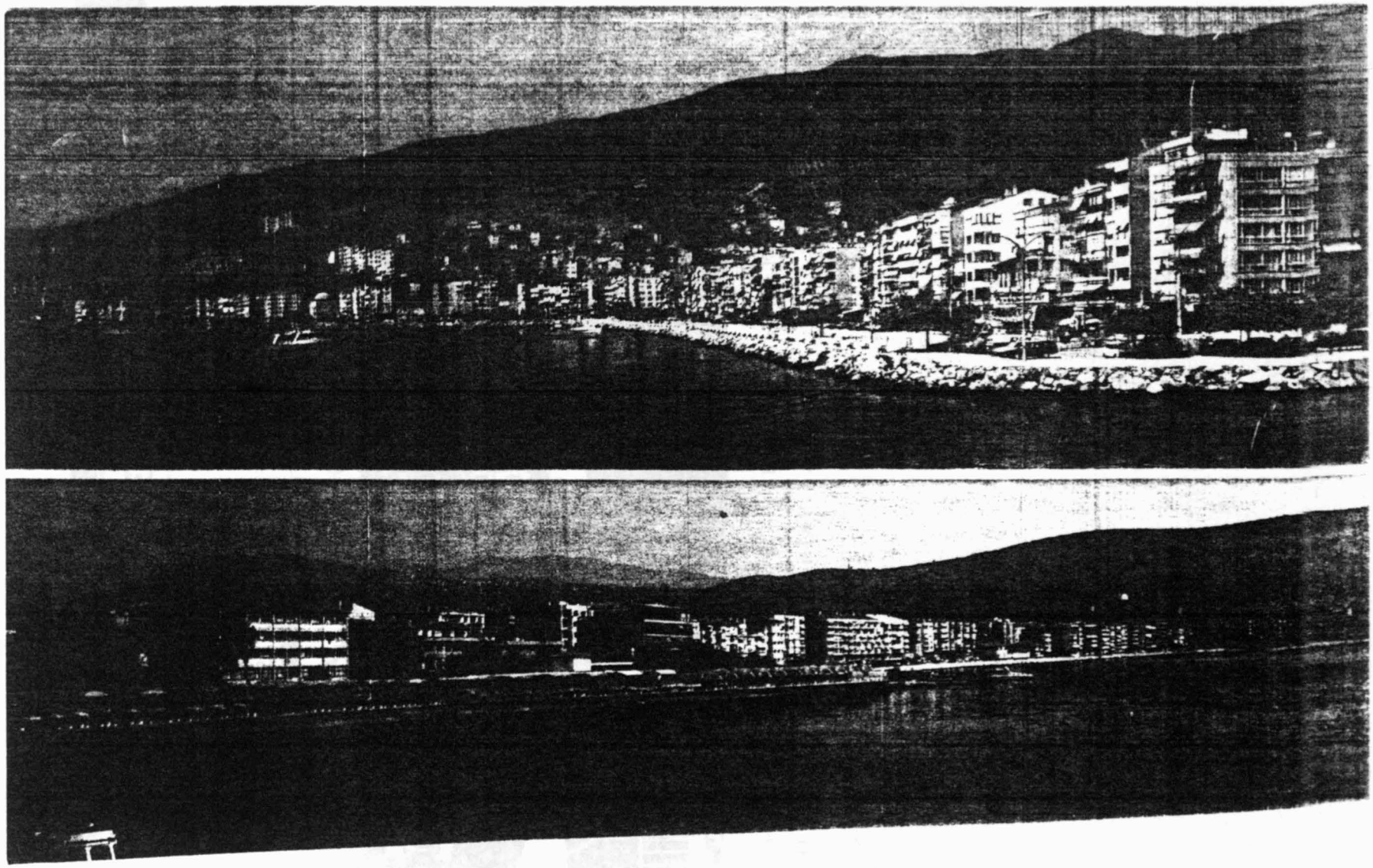
21.07.1969 yılında Eski Cuma (Bulgaristan)'da doğdum ve 1986 yılında Popovo Lisesini bitirdim. Askerlik hizmetimi tamamladıktan sonra bir yıl süre ile V.Tırnovo Üniversitesi Tarih-Coğrafya Bölümünde öğrenim gördüm. 1989 yılında Türkiye'ye göç ettim. 1989-1993 yılları arasında Balıkesir Üniversitesi Necatibey Eğitim Fakültesi'nin Coğrafya bölümünde öğrenim gördüm. Lisans eğitimimi tamamladırtan sonra İstanbul Üniversitesi Deniz Bilimleri ve İşletmeciliği Enstitüsünde Yüksek Lisansımı tamamladım. Evli ve bir çocuk babasıyım. 1994 yılından itibaren Pendik Fen Dersanesinde coğrafya öğretmeni olarak çalışmaktayım.

1. Gemlik körfezi ve Gemlik iskelesinden genel bir görünüm.

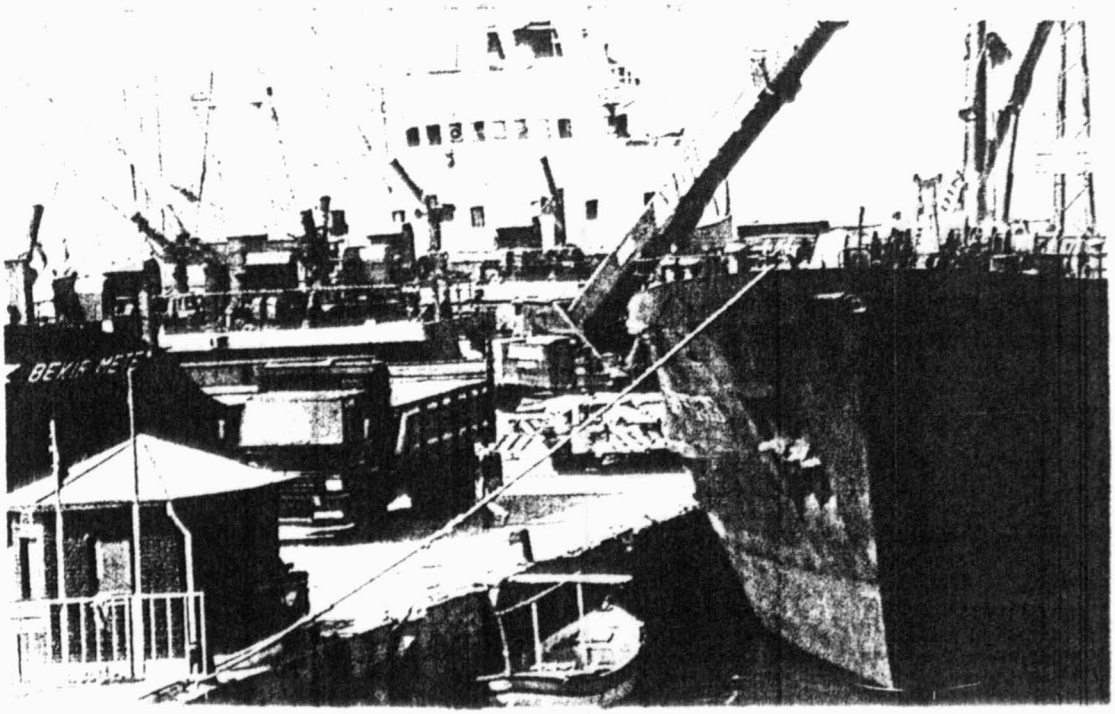

2. Gemlik ilçe merkezinden panoramik iki farklı görünüm.

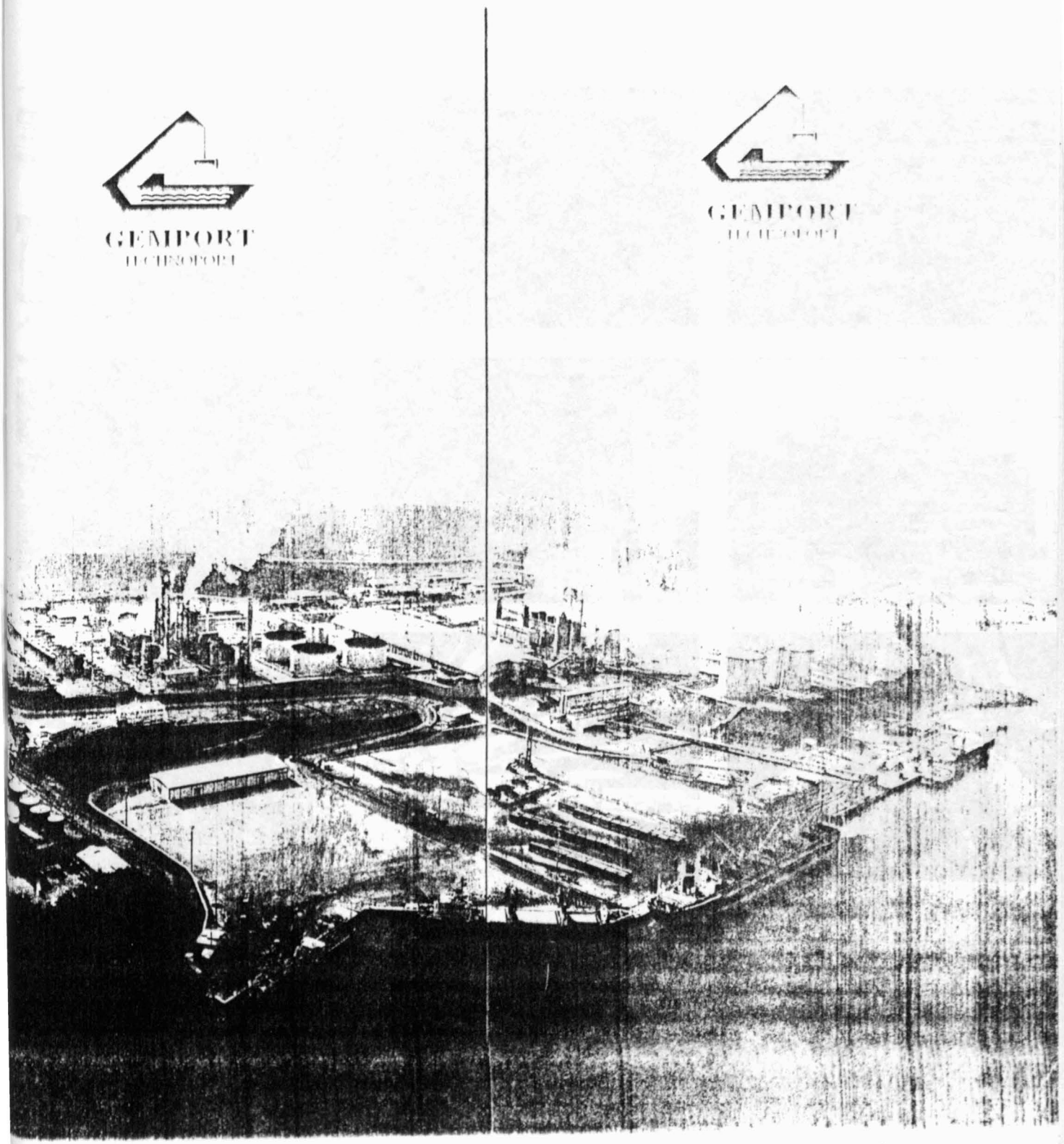
3. Gemlik kenti sahil kesimi. Üst fotoğrafta Cumhuriyet ve Orhaniye mahalleleri, altta ise Hükümet konağı ve Tibel Hotel.

GEMLİK İSKELESİ

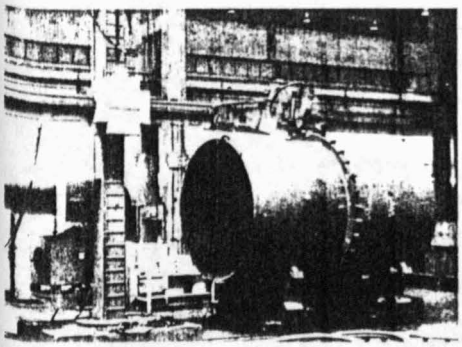
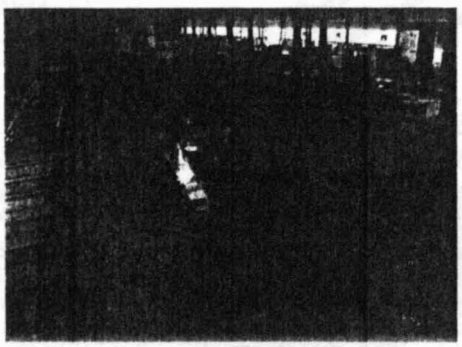
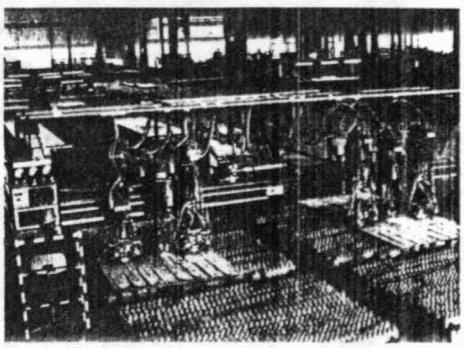

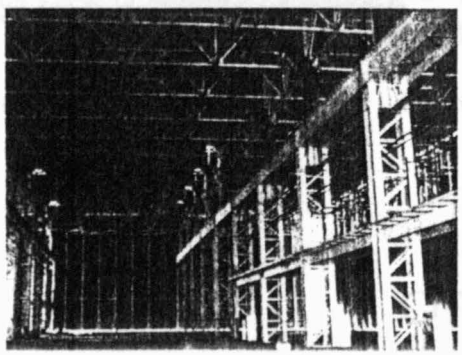
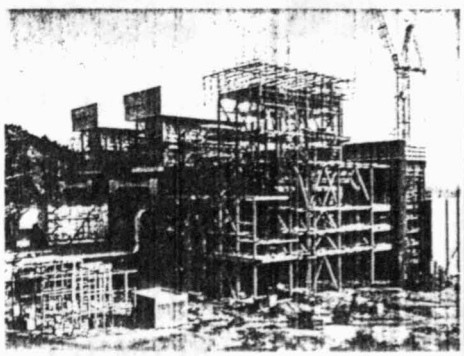
4. 1994 yılında 826 TC. ve 387 yabancı, toplam 1213 gemiye Gemlik limanı hizmet vermiştir.

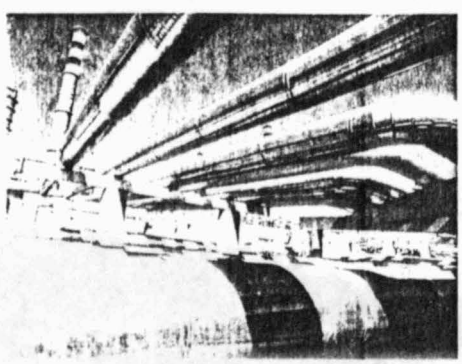
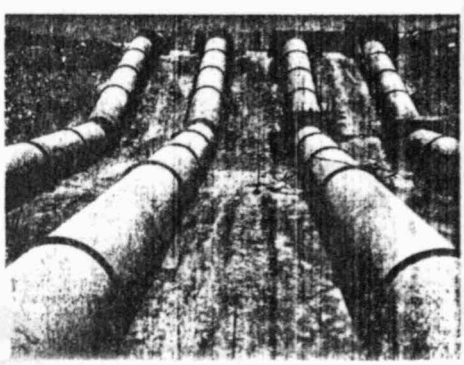
5. Türkiye'nin ilk özel limanı olan Gemport ve liman çevresindeki sanayi tesislerinden kuş bakışı bir görünüm.

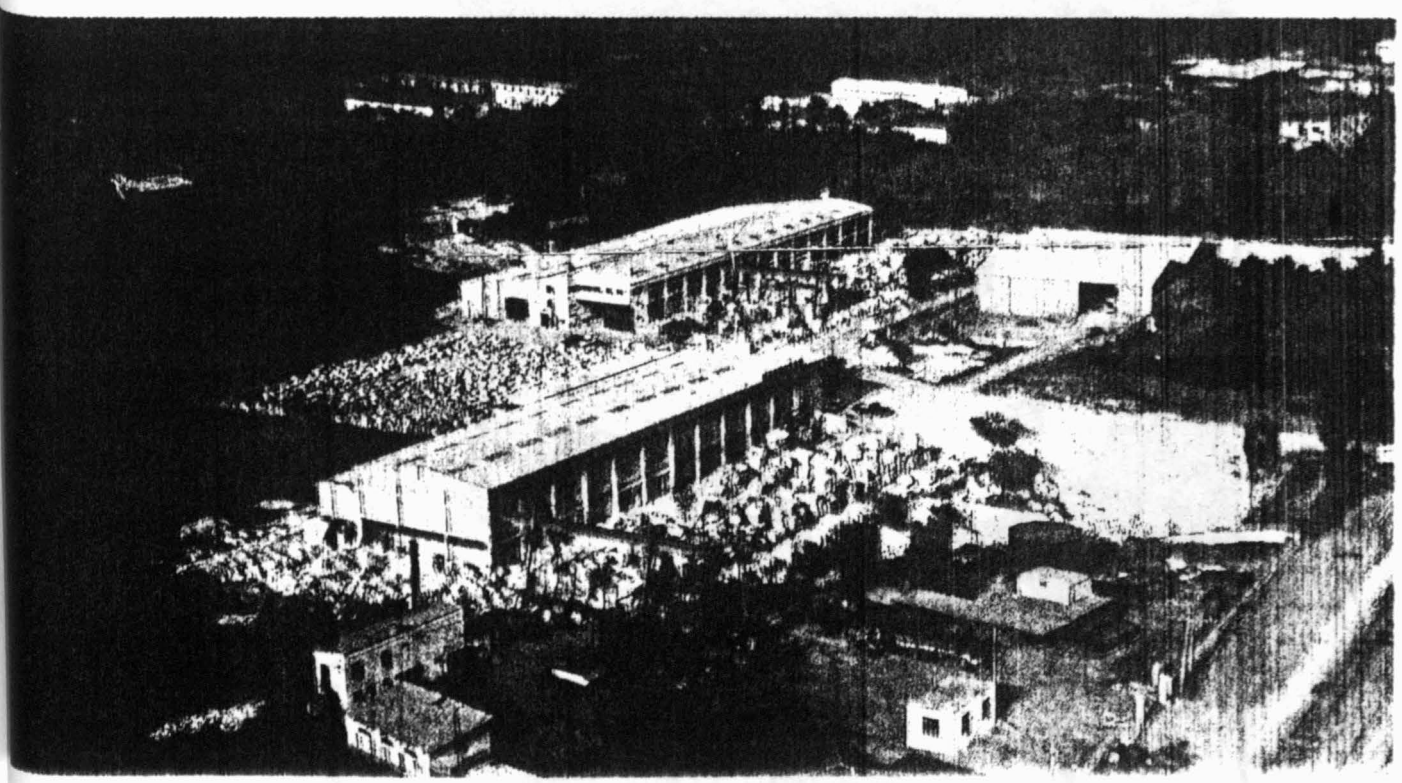
6. 100.000 m^2 açık saha ve 35.000 m^2 kapalı sahaya sahip Çimtaş fabrikası, çelik yapıların üretim ve montajında uzmanlaşmış büyük bir endüstri kuruluşudur.

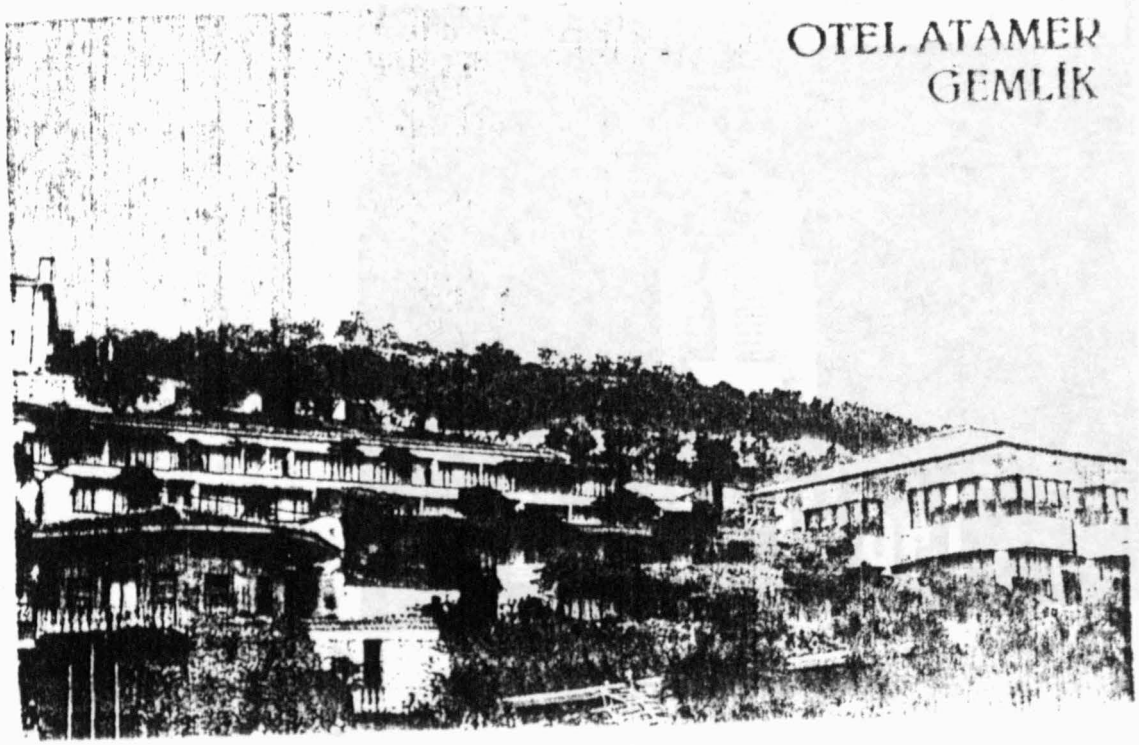

7. Gemlik'teki en büyük mermer üreticilerine örnek olan Marmosan Mermer ve Granit Sanayi A.Ş.

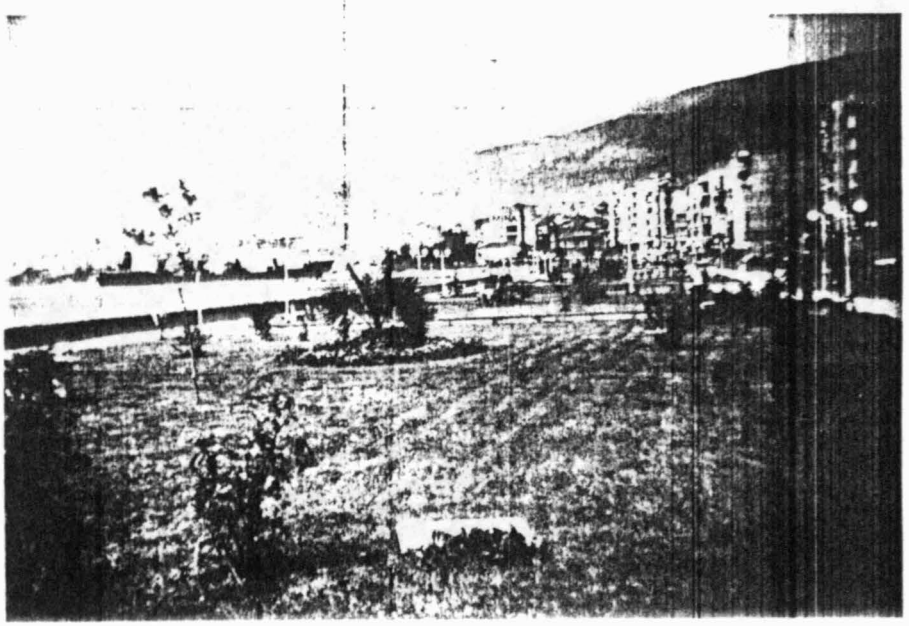

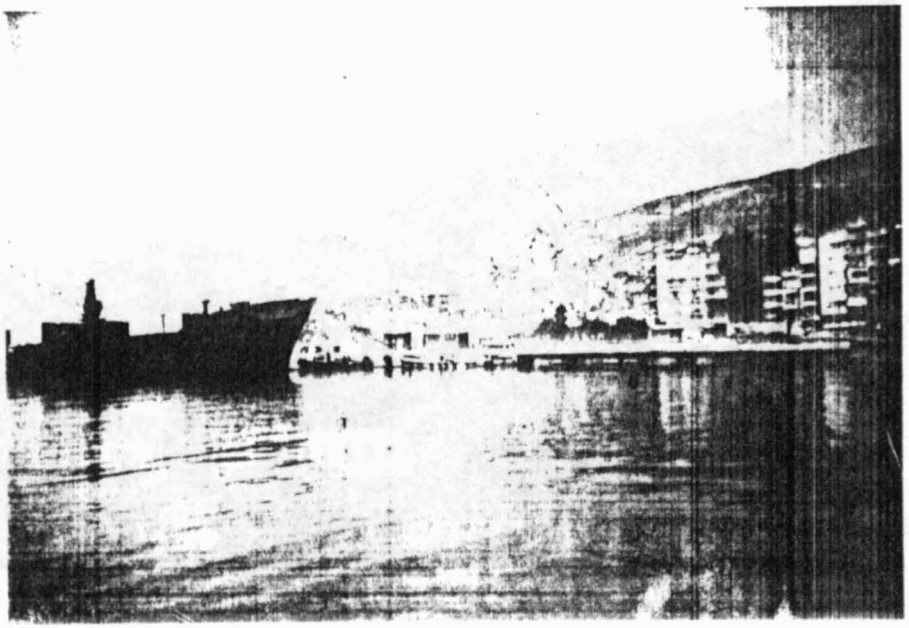
8. 50 oda ve 110 yatak kapasiteli Atamer Turistik Tesisleri'nden bir görünüm.

9. Gemlik kentinde iki turizm belgeli hotelden biri olan Hotel Tibel.

10. Gemlik kordon boyundaki yeşil parklardan bir görünüm.

11. Yükleme amacı ile Gemlik iskelesine yanaşmış olan bir gemi.

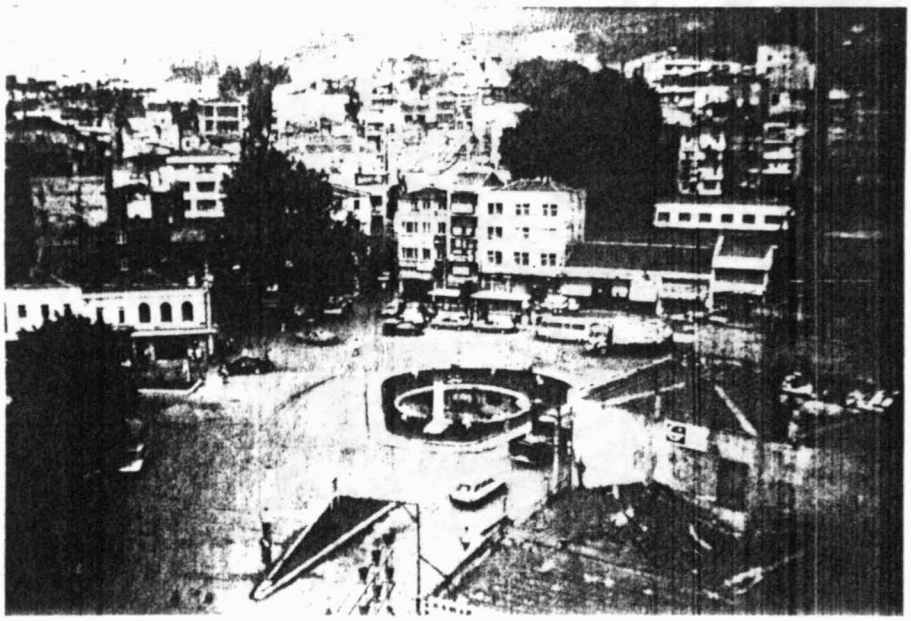
12 Gemlik Belediye binası ve çevresi.

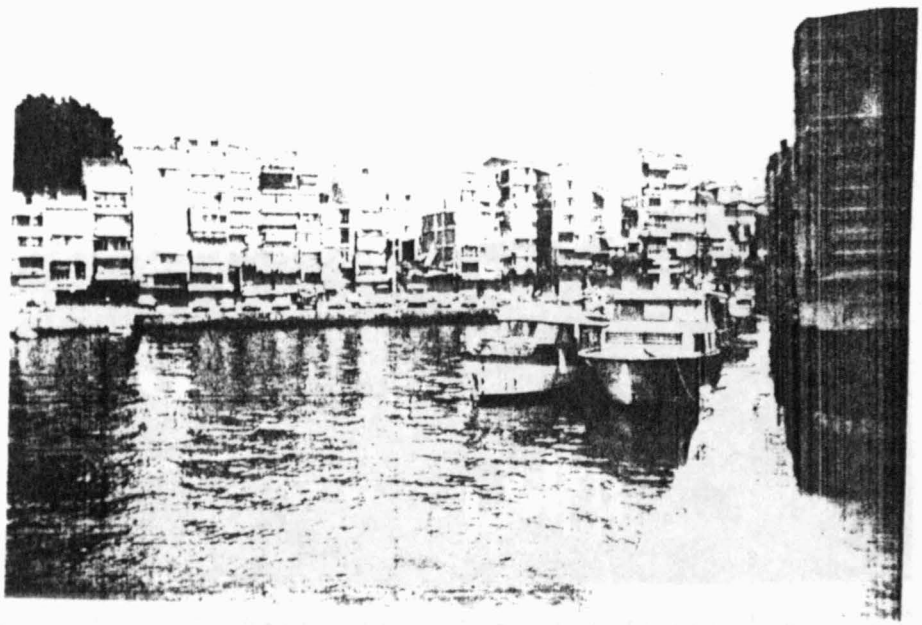

13. Gemlik merkezi-eski ile yeni binaların iç içe girdiği, plansız yapılaşmanın bir örneği.

14. Gemlik merkez meydanından bir görünüm.

15. Liman faaliyetleri ile konut sahalarının iç içe girdiği bir şehirdir Gemlik.

16. Gemlik minibüs garajı.

17. Halitpaşa mahallesi, 3,75 hektarlık alanı ile Gemlik'in en küçük, fakat en yoğun nüfuslu mahallesidir.

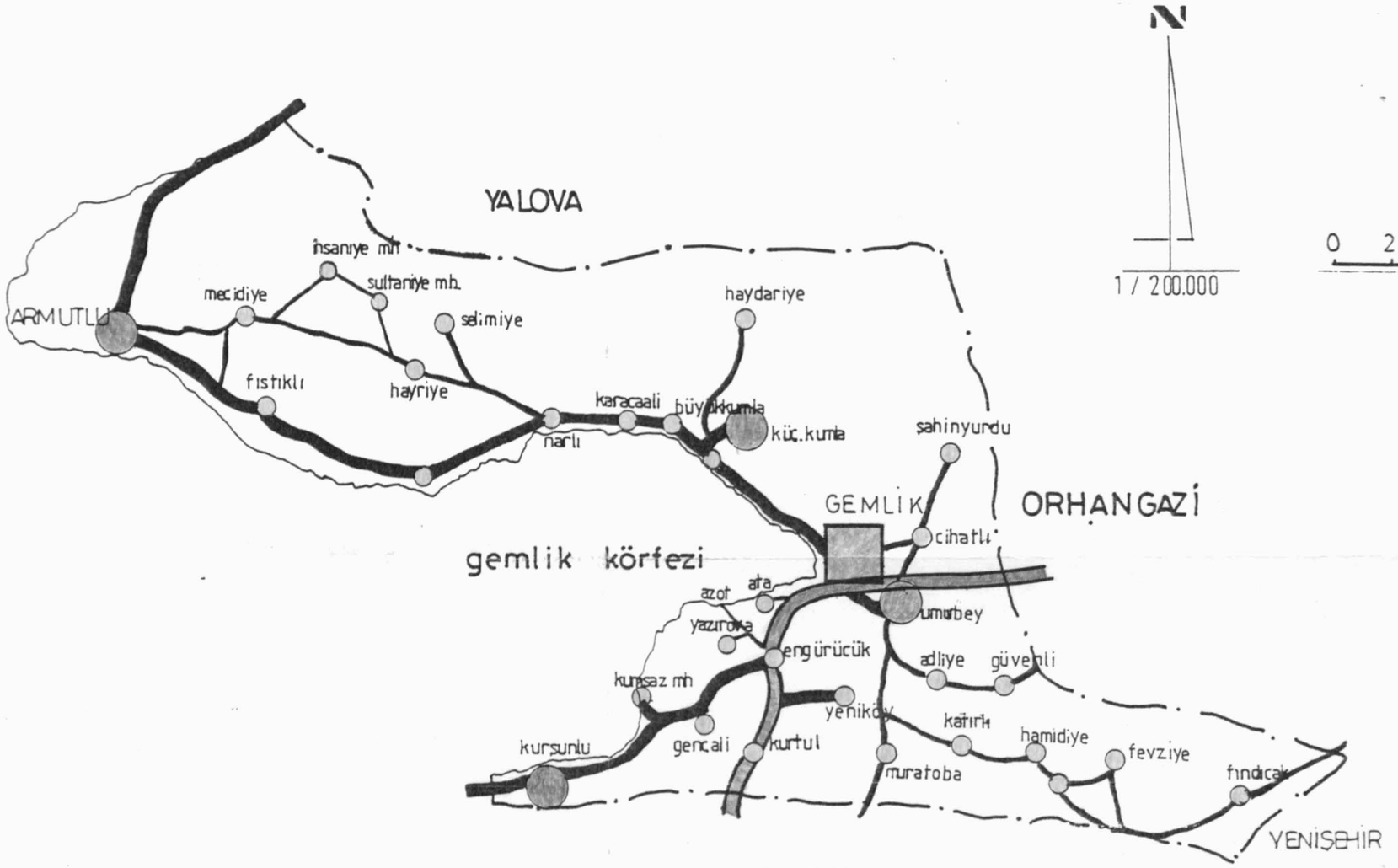
18. İkinci konutların yoğunlukta olduğu Cumhuriyet mahallesi, muhteşem deniz manzarasına bağlı olarak hızla büyümekte ve gelişmektedir.

19. Gemlik Suni İpek Fabrikası.

Gemlik İlçesi Ulaşım ve Nüfus Haritası

İŞARETLER

DEVLET YOLU		10.001 +
İL YOLU		3001 — 10000
ASFALT YOL		0 — 3000

GEMLİK KENT İÇİ ARAZİ KULLANIMI (1994)

mlik körfezi

KULLANIMI (1994)

N

Ö : 1 / 5000

0 250 500 METRE

mezarlık

spor sahası

oto terminali

meslek lis.

belediye mezbahası

kafaoğlu sabun fab.

körfez yağ fab.

mermer fab.

konserve fab.

madencilik deposu

şafak soba fab.

İSTANBUL

korat zeytinlik

mina yağ fab.

benzin ist.

sanayi sitesi

karayolları bölge şef.

ÜMİTKÖY

ÜMİTBEY

İŞARETLER

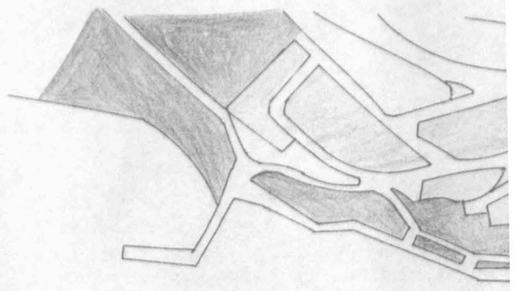
- konut alanları
- turizm, spor ve yeşil alanlar.
- ticarethaneler
- kamu, resmi ve idari binalar.
- sanayi alanları.
- tarım alanları.

GEMLİK KENT İÇİ ARAZİ KULLA

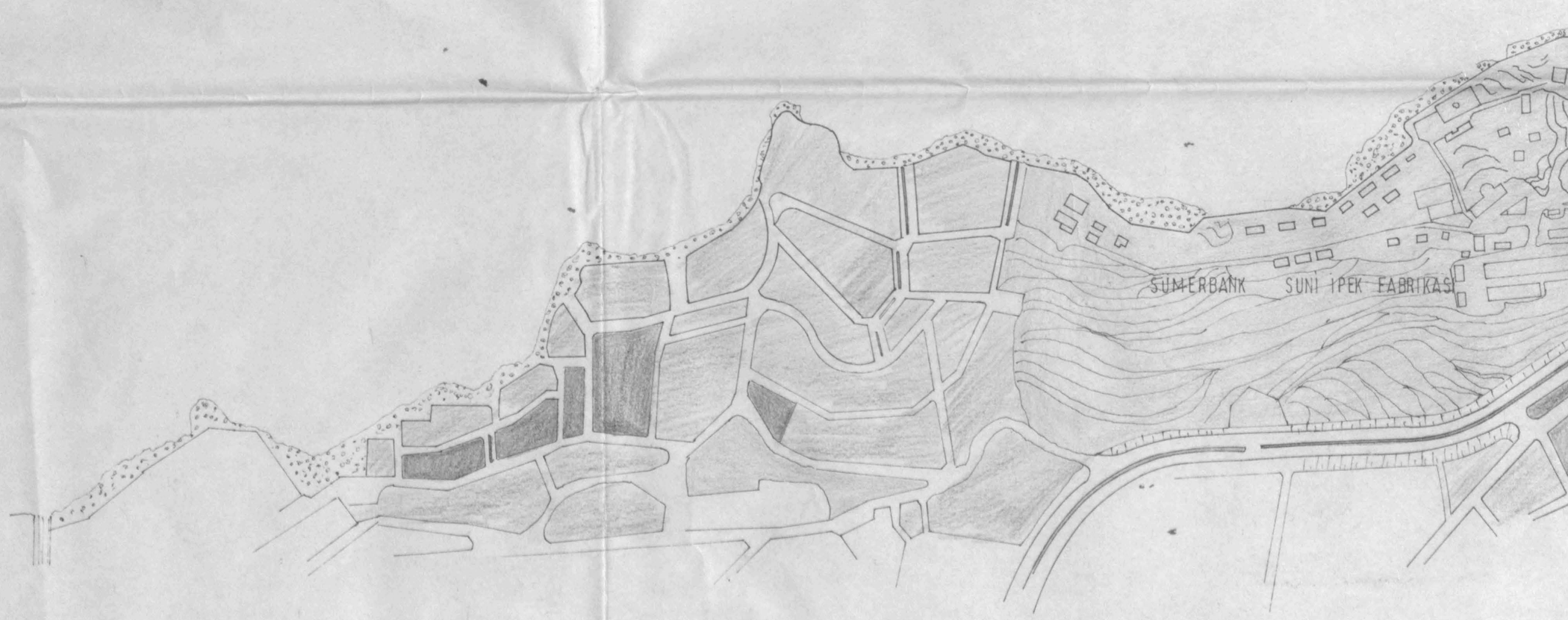

gemlik körfezi

GEMLIK

gemlik körf

GEMLİK KENTİ NÜFUS YOĞUNLUĞU (1994)

GEMLİK KENTİ

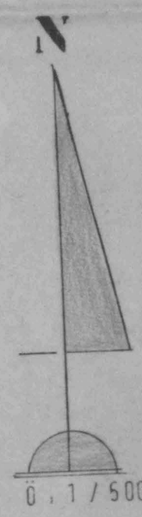
gemlik körfezi

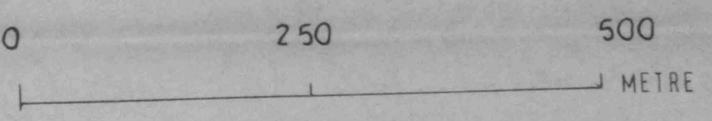
KENTİ NÜFUS YOĞUNLUĞU (1994)

NLUĞU · (1994)

MAHALLELERE GÖRE 1 HE. BAŞINA DÜŞEN NÜFUS YOGUNLUĞU ;

- 351 — 750
- 151 — 350
- 51 — 150
- 5 — 50
- OTOYOLLAR
- YEŞIL ALANLAR